

TÜRK ARKEOLOJİ DERGİSİ

SAYI: IX - 2

1959

Millî Eğitim Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından neşrolunur

ANKARA 1960 — MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

İÇİNDEKİLER

		Sayfa:
<i>Gough, Michael R. E.</i>	Karlık And Dağpazarı, 1958.	5-6
<i>Verzone, Prof. Paolo</i>	Ausgrabungen von Hierapolis in Phrygien. Vorläufiger Bericht über die Resultate der Forschungsreise 1958.	7-8
<i>Unger, Prof. Dr. Eckhard</i>	Die Verherrlichung des Königs Tuthaliia IV. von Hatti im Felsheiligtum von Yazılıkaya.	9-17
<i>Dirimtekin, Feridun</i>	Ayvansaray (Blacharnae)'deki İmparator Sarayları Bölgesinde Yapılan Kazı Hakkında Özet.	18-23
	Les Fouilles dans la Région des Blachernes pour Retrouver les Substructions des Palais des Comnènes	24-31
<i>Bayatlı, Osman</i>	Bergama'da Prehistorik Kültür.	32-33
<i>Ar, Dr. Mustafa Selçuk</i>	Tanrıça İştâr ile ilgili ve Hitit dilinde yazılmış bir metin hakkında.	34-37
<i>Bean, Prof. George E.</i>	Marmaris (Rodos Peraeası)'den Yeni Kitabeler.	38-41
	New Inscriptions from Marmaris (The Rhodian Peraea).	42-45
<i>Fıratlı, Nezih</i>	İstanbul'da Yeni Bulunan İki Bizans Mezar Kabartması ve Benzerleri.	46-54
<i>Keene, Lenore</i>	Recent Finds at Gryneon.	55-59

İÇİNDEKİLER

		Sayfa:
<i>Gough, Michael R. E.</i>	Karlık And Dağpazarı, 1958.	5-6
<i>Verzone, Prof. Paolo</i>	Ausgrabungen von Hierapolis in Phrygien. Vorläufiger Bericht über die Resultate der Forschungsreise 1958.	7-8
<i>Unger, Prof. Dr. Eckhard</i>	Die Verherrlichung des Königs Tuthaliia IV. von Hatti im Felsheiligtum von Yazılıkaya.	9-17
<i>Dirimtekin, Feridun</i>	Ayvansaray (Blacharnae)'deki İmparator Sarayları Bölgesinde Yapılan Kazı Hakkında Özet.	18-23
	Les Fouilles dans la Région des Blachernes pour Retrouver les Substructions des Palais des Comnènes	24-31
<i>Bayath, Osman</i>	Bergama'da Prehistorik Kültür.	32-33
<i>Ar, Dr. Mustafa Selçuk</i>	Tanrıça İştâr ile ilgili ve Hitit dilinde yazılmış bir metin hakkında.	34-37
<i>Bean, Prof. George E.</i>	Marmaris (Rodos Peraeası)'den Yeni Kitabeler.	38-41
	New Inscriptions from Marmaris (The Rhodian Peraea).	42-45
<i>Fıratlı, Nezih</i>	İstanbul'da Yeni Bulunan İki Bizans Mezar Kabartması ve Benzerleri.	46-54
<i>Keene, Lenore</i>	Recent Finds at Gryneon.	55-59

KARLIK AND DAĞ PAZARI, 1958

Michael R. E. GOUGH

During the summer of 1958, work was carried out at two sites, at Karlık Köyü (some 36 kilometres to the NW of Adana) and again at Dağ Pazari, the possible site of the city and bishopric of Coropisus, which lies some 33 kilometres to the N of Mut on the old caravan route to Karaman.

Karlık proved to be a very extensive site, with the remains of several large buildings of the Byzantine period still visible above the surface of the ground. Sherds collected there were nearly all Byzantine, though a few of them may have belonged to the Late Roman period. A possible identification of the site with the city of Neronias - Irenopolis was considered, but further research is necessary before such a possibility can be properly assessed.

The most important building at Karlık proved to be a large church whose foundations had been discovered by villagers. They had opened up part of the nave and revealed a mosaic, probably to be dated to the latter end of the 6th century, which represented the Messianic Paradise (or Peaceful Kingdom) of Isiah, a theme also known from Korykos in Cilicia Tracheia. An interesting feature of the Karlık mosaic was the manner in which the text of Isiah, written in very rustic Greek, divided one panel from another; all the scenes were literally represented, exactly in the order of Isiah's description, and this mosaic represents a notable addition to the relatively small number of those which deal specifically with this theme. At the end of the mosaic was a *tabula ansata* which was still partly buried under the earth. It is clear that its inscription was concerned with the dedication of the

mosaic and with the date at which it was laid. A minor clearance is all that is needed to settle both these points.

At Dağ Pazari, soundings were made in four areas: two of these were supplementary to work carried out at the same site in 1957, and provided us with very valuable fresh information. These were at the sites of the Basilica and the Ambulatory Church respectively. At the same time investigations were made of a church outside the walls of the city, and of a private house of the Byzantine period.

The plan of the basilical church has now been completed, and its probable date established by finds made beneath the paving of the south aisle, where the virgin rock was reached. Amongst finds made there were a coin of Arcadius (A D 395-408), immediately below the paving, and many sherds of Late Roman colour-coated ware. Further soundings in this building resulted in the discovery of a large area of *opus sectile* in the north aisle, while to the N of the *narthex*, the baptistery was found. This is a small rectangular building with an apse at its east end. Between the shoulders of the apse, and centrally placed, is a stone font with steps. The floor of the baptistery was also decorated with *opus sectile*.

Much further work was carried out in the ambulatory church, and its plan generally established. This plan, with its barrel-vaulted aisles and *narthex* and a central tower is particularly interesting. It suggests a compromise between the barrel-vaulted churches of Mesopotamia and the Isaurian basilica with central tower as found at Meryemlik and Alahan. In the western section of the nave, a fragmentary geometric mosaic of consi-

derable merit was discovered, while the clearance of the apse revealed extensive areas of *opus sectile*. The *confessio* in the centre of the apse had been robbed in the Karamanoğulları period.

Of the soundings made in new areas, the more important was concerned with a church to the south of the city, and situated outside its walls. As a result of its position, at a level very little above the river bed, it had been covered by debris from the hillside and was found to be in a good state of repair. It is a three-aisled basilica with an external apse and narthex. It is also likely that there was an *atrium* at the west end. In the *bema* is a fine mosaic, with its background in pink tesserae. At either end is an ornamental cross enclosed in panels with rich geometric decoration, while in the centre, in

another panel, are two lambs facing one another across a bowl of greenery. The apse has not so far been examined, but it is known from a small clearance made by villagers that it too has a mosaic floor.

A very limited preliminary sounding was made in the centre of the city area in an attempt to discover something of the architecture of Byzantine houses there. On a tamped earth floor were found a gaming piece of bone and a 4th century coin. Just below the topsoil was a coin of Justinian. It is hoped that work will be continued here if circumstances permit.

My grateful thanks are due to the General Directorate of Museums and Antiquities, to the late Director of the Adana Museum and his staff, and, not least, to the Kaymakam and Belediye of Mut for their generous assistance at all times.

AUSGRABUNGEN VON HIERAPOLIS IN PHRYGIEN -
VORLÄUFIGER BERICHT ÜBER DIE RESULTATE
DER FORSCHUNGSREISE 1958

Prof. Paolo VERZONE

Die zweite Ausgrabungsexpedition wurde der Direktion des Prof. Paolo Verzone vorgenommen, unter Mitarbeit des Prof. Luigi Crema, sowie Prof. Giorgio Monaco und Frau Dr. arch. Daria De Bernardi und mit Assistenz des Herrn Vittorio Buccolini. Als Kommissarin der türkischen Regierung fungierte dieses Jahr Frau Nihal Dönmez vom archäologischen Museum in Ankara.

Die Arbeiten sind hauptsächlich in 3 verschiedenen Grabungsfeldern ausgeführt worden.

1) Im Zentral-Nymphaeum wurden die Grabungen im antiken Becken weitergeführt und es wurde mit den Arbeiten der Wiederausgrabung begonnen. In der Erde und dem Schutt wurden viele architektonische Stücke gefunden, die zu jenen gehörten, mit denen die drei Wände des Nymphaeums dekoriert waren: Säulenstücke (Schäfte und Kapitelle), gemeisselte Konsole, Rahmen u. s. w. Die grossen Blöcke des Sockels, die an der Erde lagen, sind studiert worden und es wurde ihre Lage festgestellt, so dass sie grösstenteils an ihren ursprünglichen Platz gesetzt werden konnten; gleichzeitig wurden die äusseren Teile des Sockels wieder angebracht, so dass dieser fast ganz im ursprünglichen Zustand erscheint.

2) Das zweite Arbeitsgebiet war jenes des grossartigen achteckigen Gebäudes, wo schon im vorigen Jahre die Ausgrabungen im nördlichen Teil begonnen wurden. Nach und nach wurden die Erd- und Geröllmassen weggeschafft, die sich in einer Dicke von 1-3 Metern auf dem antiken Fussboden angesammelt hatten; die Natur und die Struktur des Monu-

mentes und deren Wechselfälle wurden mit zunehmender Klarheit wiederhergestellt aber das Werk ist noch nicht abgeschlossen.

Das Gebäude war ursprünglich eine grosse christliche Begräbniskirche, ein Martyrium, wie aus seiner Lage ausserhalb der Mauern hervorgeht, sowie aus den Symbolen des Chrismon auf den Mittelsteinen der inneren Arkaden.

Der mittlere Raum muss von einer Kuppel bedeckt gewesen sein, deren Holzgerüst mit Blei verkleidet war; es fehlten tatsächlich die Ueberreste einer gemauerten Kuppel, dagegen wurden verbrannte Stücke von geringer Dicke gefunden. Der achteckige Raum war von acht rechteckigen Kapellen umgeben und zwar in strahlenförmiger Anordnung und von dem Raum durch Säulenpaare getrennt, welche drei Arkaden stützen. Bis jetzt hat man keine architektonischen Elemente gefunden, die einer höheren Ordnung als der bereits erwähnten angehören. Den acht rechteckigen Kapellen waren abwechselnd vieleckige Räume mit drei Nischen angefügt. Vier quadratisch angeordnete Gebäudeflügel umgaben das Hauptachteck. Jeder Flügel hatte eine Mitteltür und Seitenzimmer, mit anderen Worten: das erwähnte Martyrium war von Zimmern umgeben, die in einem Quadrat von ungefähr 60 m Seitenlänge angeordnet waren; die mittleren Zimmer hatten ein Paar von einem umrahmten Nischen aedicula und vermittelten den Eingang zu dem achteckigen Raum.

Das Gebäude war in antiker Epoche verlassen worden, es wurde ausgeraubt

und in Brand gesteckt, schon lange ehe die Stadt verlassen worden war.

Einige Räume hatten Feuerstellen und wiesen Spuren von Verwendung als Wohnung auf, während die Fussböden und die Wände fast ganz ihres Belages beraubt waren. Leider hatte das ursprüngliche Gebäude, wie es scheint, keinen Fussboden aus Mosaik sondern aus Marmorplatten, die fast alle nachher herausgerissen wurden.

3) Das dritte Ausgrabungsfeld ist das der Ehrenpforte der Stadt. Hier wurden viele Blöcke gefunden, die einer höheren Ordnung angehören, ferner Rahmen und Teile von Inschriften, die von den noch stehenden drei Arkaden von oben herabgefallen waren.

Die Strassenfläche ist ungefähr 2,20 m unter dem jetzigen Niveau gelegen, Aber die zu Tage geförderten Platten lagen über anderen Pflasterungen, so dass noch nicht alle ursprünglichen Anordnungen festgestellt werden konnten. Auch die Architektur des Monuments ist noch nicht aufgeklärt; die bis jetzt ausgegrabenen Blöcke genügen nicht zur Wiederherstellung der höheren Ordnung und sie können noch keinen Begriff von ihrer Anordnung vermitteln.

Auch die Inschrift, die über zwei Fronten lief, und teilweise sich noch an ihrem Platz befindet, ist noch nicht vollständig; es bestehen Anhaltspunkte, sie dem ersten Jahrhundert zuschreiben zu können und nicht dem 3. Jahrhundert, wie es Judeich tut, aber eine sichere Probe besteht noch nicht, es fehlt der Name des Kaisers, dem das Werk gewidmet war.

Besondere Nachforschungen wurden schliesslich in der grossen Nekropolis ausgeführt, die sich hinter der Ehrenpforte der Stadt ausdehnt; ausserdem in der grossen Pfeiler — Basilika, die sich am Fusse der Hügel erhebt, neben dem nördlichen Tor der spätrömischen Einfriedigung.

Der Schreiber dieser Zeilen freut sich, bei dieser Gelegenheit dem Direktor der Altertümersammlungen und Museen der Türkischen Republik Herrn Dr. Kâmil Su und allen seinen Funktionoren den lebhaftesten Dank für seine wertvolle Hilfe aussprechen zu können; ebenso dankt er S. E. Veli von Denizli für den bei jeder Gelegenheit geleisteten Beistand; ausserdem möchte er auch mit Dankbarkeit der stets bewiesenen Sympathie der Bevölkerung des den Ruinen benachbarten Dorfes Egirli gedenken.

DIE VERHERRLICHUNG DES KÖNIGS TUTHALIA IV. VON HATTI IM FELSHEILIGTUM VON YAZILIKAYA

Prof. Dr. Eckhard UNGER

1 — Merkmale für die Anordnung der Bilder:

Die Felsengruppe von Yazılıkaya, 2 km nordöstlich der alten Hauptstadt der Hethiter, Hattusas, desjetzigen Boğazköy, hat seit ihrer Entdeckung durch Charles Texier, 1834, das steigende Interesse erweckt wegen der 83 Relieffiguren, durch die das interessante Naturdenkmal mit seinen 12 m hohen Kalksteinfelsen zu einem Heiligtum gestaltet wurde. Die eingehenden Veröffentlichungen von Bittel (1) und von Güterbock (2) geben weitere Anhaltspunkte, teils über die Gruppierung der Götterzüge und die Deutung der Bilder, teils für die Zuweisung des Heiligtums an den König Tuthalía IV., um 1250. Die bisherigen Deutungsversuche hat Bittel in IF, S. 6f. zusammengestellt, sein eigener in WVDOG 61 S. 137-151 spricht von "Begegnung der Götterzüge des Hattireiches" (3).

Auf einem nach Westen abfallenden Berghang ziehen steile isolierte Felsen von Südwesten nach Nordosten, zwischen sich 2 Räume freilassend, Kammer A, die 18m tief und bis zu 13m breit, im Nordosten durch einen quer vorstehenden Felsen abgeschlossen, und im Süden durch einen von Osten vorspringenden Felsen verengt wird, sodaß sich weiter im Südwesten ein Vorhof ergibt. Vom Vorhof geht im Osten ein Korridor nach Osten zu der 4 1/2 m

höher liegenden schmalen Kammer B, die 18m lang, im Süden nur 2, 15m breit, im nördlicheren Teil 4,50 m im Geviert, an dessen nordöstlicher Wand eine Basis für eine Statue oder einen Kultgegenstand ausgegraben wurde. Zu dieser stehen die Reliefs 69 - 83 in Beziehung (WVDOG 61, S. 13f.).

Durch die unregelmässig vor- und zurückspringenden steilen Felswände war dem Bildhauer die Zerlegung in Gruppen vorgeschrieben, in die er die Götterzüge, den der Götter zur Linken, den der Göttinnen zur Rechten der Kammer A, teilte. Obgleich der westliche Felsen im Westen weiter nach Süden vorspringt, als der mittlere, begann der Bildhauer den Götterzug (1 - 13) nicht vorn, sondern genau dort, wo der mittlere Felsen mit einer Felsnase vorstößt, und wo auch ein Relief, das Mahl von Gott und Göttin (65 - 66), nach dem Vorhof gerichtet, angebracht ist. Dies Relief flankiert also den Eingang von A, rechts von diesem. Ebenso bewußt setzte der Künstler seitlich des schmalen Korridors zur Kammer B, je einen Löwendämonen (67 - 68), der geflügelt ist und mit den Tatzen abwehrende Gesten nach Westen hin macht. Dadurch wird Kammer B zu einem Geheimkabinett gestempelt, zu dem nur Auserwählte Zutritt haben dürften, wie Priester und Könige. Betritt man nun die Kammer B, so sieht man rechts an der Wand 12 eilende, sicheltragende kleine Götter (69-80). Auch diese sollen abwehren, hart an der Ecke des Eingangs zur Kammer. Sie haben zu den andern Reliefs (81 - 83) und zur vermuteten Statue nur die Beziehung, jene zu schützen. Aus diesen Beispielen ersieht man, daß der Künstler die Figuren

(1) Kurt Bittel, Die Felsbilder von Yazılıkaya: Istanbuler Forschungen 5, 1934, hier zitiert mit IF.— MDOG 74, Tf. IV.— Bittel, Naumann und Otto, Yazılıkaya: WVDOG 61, 1941.

(2) Hans Gustav Güterbock, Siegel aus Boğazköy, 1, 1940 AFO, Beiheft 5; 2: AFO, Beiheft 7, 1942

(3) Vgl. v. Brandenstein: MVAG 46, 2, 1943, S. 69-71.

bewußt dorthin gesetzt hat wo sie am Platze sind. Um die *Gruppierung* der Reliefs zu verstehen, muß man jede Einzelheit beobachten, durch die der Bildhauer eine *Hervorhebung* oder eine *Trennung* der Figuren bewußt geschaffen hat. Hierfür kommen folgende Punkte (A - H) in Betracht: *Merkzeichen*:

A. Die *Größe der Figuren* gibt einen Maßstab für die Bedeutung der Gottheit. Da die Größe bei den Götterzügen allmählich gesteigert ist, hat man auch die Macht und Bedeutung der Gottheiten dementsprechend einzuschätzen.

B. Zu beachten ist die räumliche Entfernung der Figuren *in horizontaler Richtung*. Sobald hier *eine Lücke* angegeben ist, ist eine Trennung der Götter vorzunehmen.

C. Auch die räumliche Entfernung *bei der Höhe der Stellung* der Figuren zu einander, also *der Wechsel der Bodenlinie*, hat eine Trennung der Figuren zur Folge.

D. Die Lage der Reliefs, die durch *eine Ecke* oder einen *Vorsprung des Felsens* gegeben ist, muß scharf beachtet werden. Auch hierdurch lassen sich Gruppen abtrennen, weil sie sich durch die *Tiefe* des Reliefgrundes von einander scheiden. Eine Ausnahme bildet hier die Gruppe der 2 Göttinnen im Götterzuge (36 - 37), weil sie nachträglich eingesetzt worden sind. Hier ist nur der Reliefgrund vertieft, absichtlich und Künstlich, nicht aber genötigt durch die Natur.

E. Bemerkenswert ist *die Lage der Bilder an den Felsen zu einander*. Hierfür habe ich schon die 2 Reliefs der Löwendämonen (67 - 68), die sich gegenüberstehen, und die Reliefs 1 - 13, gegenüber von 65 - 66, angeführt.

F. Von Bedeutung für die Gruppierung ist auch die Charakterisierung der Gottheit durch *besondere Erkennungszeichen*, wie Hüte, Flügel und Waffen.

G. Das *Fehlen einer Beischrift* spielt hierfür auch eine Rolle.

H. Ebenso auch das *Fehlen des Gotteszeichen* in einer Beischrift.

Ich möchte noch darauf hinweisen,

daß Kammer A Beziehung mit der Außenwelt zu haben scheint, nämlich dadurch, daß man, wie aus dem Bilde in WVDOG 61, Tf. 3,1 zu erkennen ist, aus der Kammer nach Südwesten hin *auf einen markanten Felsen blickt*, der sich in einiger Entfernung erhebt und vielleicht eine Bedeutung für das Heiligtum gehabt haben kann.

2 — *Die Gruppen der Kammer A (4)*:

1 — Gruppe: 1 - 13: Sie teilt sich in 10 gleichartige niedere Götter, deren Füße sich überschneiden, sodaß sie in einer Phalanx laufend gedacht sind. Es folgt eine Lücke (B) zu 11 und 12, die auf erhöhter Bodenlinie stehen (C), vgl. IF Tf. V und WVDOG 61, Tf. 11, 2, und die beide eine breitere Gestalt haben. Sie sind wie Unteroffiziere von ihren sonst gleichwertigen Kameraden herausgehoben und gehen ihnen also voran. Ihre Beine überschneiden sich nicht. *Bittel* (WVDOG 61, S. 512) merkt den Abstand an, will ihm aber keine Bedeutung zumessen, und zwar im Hinblick auf die Geschlossenheit und Gleichheit der Götter von 69 - 80 mit 1 - 12. Jedoch die Situation ist beidemal anders. Bei Gruppe 1 sind sie schirmende Nachhut der Götter, bei den Bildern 69-80 aber sind sie im Angriff auf den Feind, und zwar mit ihren Sichelschwertern (IF Tf. XXV). Durch eine Lücke getrennt, geht dann der Berggott 13, als Anführer der Schar, voran.

2. Gruppe: 14 - 16. 1 getrennt durch Lücke (B) und Ecke (D) schreiten hier 2 Berggötter und ein kurzröckiger Gott voraus. Alle 3 haben Beischriften. Es ist schon richtig, wenn *Bittel* 13 - 15 als Berggötter zusammenstellt, aber im Relief sind 14 - 15 doch sehr getrennt von 13 durch eine Lücke (B) und Ecke (D), vor allem aber dadurch, daß 13 kein Horn am Kegelhut trägt (F) und jede Beischrift fehlt (G). *Bittel*: WVDOG 61, S. 52. Der Künstler hat hier also absichtlich und klar 13 von 14 - 15 abgetrennt, und zwar den Berggott 13 als Anführer der 12 sichelt -

(4) Im folgenden sind die *Merkzeichen* A bis H (in Klammern) beigelegt worden.

tragenden Götter, von denen wiederum 2 (11-12) als Unteroffiziere Rervorgehoben sind.

3. *Gruppe*: 16a - 24. Zwei Paare, ein Einzelner, sowie zwei Paare, also eine Gruppe von 9 Gottheiten. Durch eine Ecke (D) getrennt von der vorigen Gruppe. Das erste Paar, 2 Götter, deren Kegelhut vorn überfällt (F), mit Beischriften (16a - 17), vor ihnen gehen 2 Götter (18 - 19), ohne Beischrift (G), durch eine Lücke getrennt (D) ist 20, isoliert auch von 21 und 22, alle ohne Beischriften, voran geht wieder ein Paar (23 - 24) mit Beischriften, wie die beiden Götter am Anfang dieser Reihe (16a - 17), aber es fehlen die Gotteszeichen (H). Das Paar ist gleichartig, es sind bärtige Keulenträger.

4. *Gruppe*: 25 - 33. Nach einer über 1m breiten Felslücke (B) und Umbiegung des Felsens (D) geht die Gruppe 4 mit dem *Mond* (28 - 29), in der Mitte, gefolgt und geleitet von je 3 Göttern. Der Mond schwebt in der Luft, und zwar auf einem, bisher als Schriftzeichen angesprochenen länglichen Kasten, aus dem seitlich je 2 kurze Stangen (oder Bretter) über einander herausragen. Die beiden Stiermenschen, die die Mondscheibe tragen, treten mit einem Fuß auf den Kasten, mit dem andern, zurückstehenden Fuß aber auf das Brett. Man möchte hier eher einen *Blasebalg amclunen*, der von den Halbgöttern getreten wird, um *Wind* zu erzeugen, mit dem sie mit dem Monde *durch die Luft* fahren. Die *Bodenlinie*, auf der die benachbarten Götter schreiten, ist darum auch tief unter den Blasebalg hinabgesenkt. Die Begleiter haben Sichel-schwerter und Beischriften. — Bei 25 ist letztere zu ergänzen. — Nur der mittlere der voranschreitenden Göttertrias ist besonders geartet: Denn er trägt einen *Königshelm* und ist geflügelt. Vielleicht ist es also ein vergöttlichter König (WVDOG 61, Tf. 15, 33; IF Tf. VIII-IX). Die Felswand biegt nach vorn um (D) und trägt die Figur eines Gottes (33), der ebenfalls ein Sichel-schwert hat, wie die

meisten der Gruppe 4. Daher möchte man ihn noch als Anführer dieser Gruppe hinzuzählen.

5. *Gruppe*: 34 - 39. Nach scharfer Umbiegung des Felsens (D) steht zunächst der *Sonnengott*, mit Königshelm, im Königsmantel, mit Schwert und langem Krummstab, vermutlich ein *vergöttlichter König*. Er wird von der Flügelsonne gehalten. Es scheint, daß *daher* die Füße nicht ganz den Boden berühren, wie es stärker der Fall ist bei den andern voranschreitenden geflügelten *Windgöttern*, 35 (5), 38 (6) und 39. Es ist das Gemeinsame dieser Gruppe; und vielleicht war anstelle der 2 nachträglich hinzugefügten Frauen (3637), die kein Gotteszeichen haben, eine weitere Flügelgestalt vorhanden gewesen. Alle Gestalten dieser Gruppe 5 *fliegen oder schweben* herbei, mit Ausnahme der beiden Frauen, die wegen ihres Königshelms vielleicht *Königinnen* vorstellen mögen.

6. *Gruppe*: 40-46. Zunächst sind es 3 Götter, zum Teil in weitem Abstand von einander. 40 auf 2 Bergen stehend, mit Beischrift ohne Gotteszeichen (H), nur mit dem Zeichen eines *Baumes*, vielleicht ein Gottkönig, *Telipinus*, nach Götze und Bittel WVDOG 61, Tf. 18, 41, IF Tf. XIII). Voran geht, gleichfalls auf 2 Bergen, ein größerer Gott (41) mit langer Lanze. Endlich 42 der *Hauptgott*, auf 2 Berggöttern in starkem Schritt herantretend. Sein Name ist noch nicht lesbar. Die Geste *des Herantretens des Hauptgottes*, dessen Gotteszeichen durch einen *Doppel-*

(5) Wegen der grossen mondartigen Hörner am Kegelhut hält man diesen Gott für Mondgott (WVDOG 61, S. 69; IF Tf. X; Güterbock 2, S. 13f., 24f.) Doch ist diese Gleichsetzung bedenklich, weil der Mond (28-29) bereits vorhanden ist.

(6) Über das Bewegungsmotiv bei diesem Windgott und in der altindogermanischen Kunst vgl. E. Unger, Altindogermanisches Kulturgut in Nordmesopotamien (Tell Halaf), 1938, S. 5f.—derselbe, Altindogermanisches Kunststempfinden: WUM 4, 1939, S. 11f., 16f. 20f und Tafel 4, im Vergleich mit luvischer und assyrischer Darstellung. Siehe auch zur folgenden Gruppe 6.

ring ausgezeichnet ist (WVDOG 61, Tf. 34, 41; IF Tf. X - XII), ist von wesentlicher Bedeutung für die Erklärung der Szene. Der Hauptgott ist der Herankommende, der Gerufene, der mitsamt seinem ganzen Gefolge herbeikommt. Empfangen aber wird er von der *Hauptgöttin*, namens *He-ba-tu*, die ihm gegenüber dargestellt ist (43). Die Ebenbürtigkeit erweist sich durch den *Doppelring* des Gotteszeichens der Göttin. Ein Vergleich der Darstellung beider Gottheiten zeigt beim Gott eine *Bewegung nach vorn*, bei der Göttin aber ein Haltmachen. Die Beine des Gottes sind stark gespreizt. Die Füße stehen auf dem Nacken der beiden tragenden Berggötter, wobei der vortretende Fuß tiefer, also in *Abwärtsbewegung*, gesetzt ist. Es ist nicht Unzulänglichkeit des Künstlers, wie *Bittel* (WVDOG 61, S. 82) meint, sondern *Absicht*. Denn er hätte sehr wohl beide Berggötter zusammenrücken können, um das Spreizen zu vermeiden. Hierzu kommt, daß die Vorderkante der Gottesfigur ein wenig *schräg nach vorn* ist. Dem gegenüber aber ist die entsprechende Vorderkante der Göttin (43) ein wenig *nach rückwärts geneigt*. Der neben dem Gott (42) gehende Stier *erhebt den Schwanz*, ist also *in Bewegung*, und stellt die gebeugten Vorderbeine senkrecht auf, sie *abstoßend*. Demgegenüber ist auch der Stier der Göttin (43) in Bewegung, da er den Schwanz hebt, aber die Unterläufe der Vorderbeine sind stärker erhoben, wie abwehrend, oberhalb des Kopfes der Löwin, auf der die Göttin steht. Diese Löwin vollends erhebt ein wenig den Kopf gegen den Gott (42) gegenüber. Der Schwanz ist gesenkt, *das Tier steht*. Brust und Hals sind zurückgelegt. Während das zurückstehende linke Vorderbein senkrecht fest auf einen Berg gesetzt ist, stemmt sich das vortretende rechte Bein mit schräg gestellter Tatze scharf von einem gleichfalls abgeschrägten Berge *ab*. Durch diese, vom Künstler klar und deutlich gegebenen *Bewegungsmotive* des *Vor*, beim Gott (42), und des *Zurück* bei der Göttin (43), ist bewußt zum Ausdruck

gebracht worden, daß der Gott *herankommt*, und daß die Göttin *steht und ihn empfängt*. Beim Gott wird die Vorwärtsbewegung auch äußerlich noch unterstrichen durch die beiden nach vorn umgebogenen Kegelhüte der Berggötter. Bei der Göttin (43) aber wird das Motiv des *Haltmachens* veranschaulicht durch den Gegensatz, den der Panther (oder Löwe) des folgenden *Axtgottes* (44) zu der Löwin der Göttin zeigt. Der Panther ist im Schreiten begriffen, er erhebt den Schwanz, hält den Kopf geradeaus und die Brust vorgestreckt, im gewollten Gegensatz zur Haltung der Löwin. Diese Gruppe 6 schließt mit den beiden Göttinnen, die auf dem Doppeladler stehend daherschweben (45-46).

7. *Gruppe*: 46a - 48. Das Gefolge der Hauptgöttin (43) besteht aus einem langen Zuge von Frauen, an der östlichen Wand des Mittelfelsens, Göttinnen, die sich z.T. wohl ergänzen lassen, wie es in WVDOG 61, Tf. 10, 2) in Wiederherstellung gegeben ist. Da diese aber nicht ganz sicher ist, habe ich nur die erhaltenen Figuren berücksichtigt. Die vorderste Gruppe besteht aus 3 Frauen, von denen die erste zerstört, aber durch die erhaltene Beischrift gesichert ist (46 a). Die folgende Göttin (47) weicht von allen darin ab, daß sie glattes Gewand hat und keine Falten. Figur 48 beschließt diese Gruppe, bei der jede Figur von der anderen durch eine Lücke (B) geschieden ist.

8. *Gruppe*: 49 - 55. Eine Symmetrie liegt bei dieser Gruppe darin, daß voran 3 Göttinnen (49 - 51) gehen und hinterher ebenfalls 3 Göttinnen (53 - 55), während die Mittelfigur (52) von jenen beiderseits durch eine größere Lücke getrennt ist, also vereinzelt steht und außerdem nicht durch eine Beischrift (G) benannt ist.

9. *Gruppe*: 56 - 57. Nach einer größeren Lücke (B) und einem Felsrücksprung (D) folgen 2 Göttinnen (56 - 57).

10. *Gruppe*: 58. Nach einer Ecke von 90° (D) folgt eine Figur (58).

11. *Gruppe*: 59-63. Wiederum nach einer scharfen Ecke von 90° (D) sieht man

2 Göttinnen, gefolgt von 3 weiteren (61-63), die sich von den ersteren (59-60) dadurch trennen, daß sie etwas tiefer gestellt sind (C). Hiermit schließt der Zug der Frauen. 2m Raum blieb frei.

12. Gruppe: 64. Nach der Lücke (B) sieht man an dem vorspringenden Felsen (D) an seiner Nordfläche ein Kolossalrelief, entsprechend dem der Hauptwand (40-46), und besonders durch einen Rahmen eingefasst (64). Es ist 2,95m hoch und 2,21m breit. Durch die besondere Einrahmung, sowie auch durch die Lücke (B) und Ecke (D) sondert sich 64 von dem Zuge der Göttinnen ab. Es geht nicht im Gefolge der Frauen. Es stellt dar einen König, auf 2 Bergen stehend, linkshin gewendet, mit Königshelm, Krummstab und Schwert, über der vorgestreckten Faust die königliche Ädikula (WVDOG 61, Tf. 24, S. 92). Siehe hierüber im Abschnitt 5. — Die genaue Stellung von 64 an der Felswand ist zu beachten. Hierfür sind die Pläne WVDOG 61, Tf. 37 und 39 heranzuziehen, nicht aber die andern Pläne, weil diese nur einen Punkt für die Stellung des Reliefs einzeichnen. Eine Ansicht des Felsens bietet WVDOG 61, Tf. 3, 1. Der Fels springt im Bogen zurück. Die linke Kante des Reliefs beginnt bei etwa 0,66m von der Innenecke aus. Das Relief 64 liegt nun *genau gegenüber* dem *Hauptrelief* (40-46), das jedoch durch die vorspringende Wand des Zuges der Göttinnen z. T. verdeckt wird. Die Wand springt etwa 1m vor, sodaß das Relief 64 erst bei 0,34m von links her ins Blickfeld der Hauptgruppe tritt. Der König von 64 also erblickte nur die Reliefs 40-43, und die Figuren 44-46 konnte er nicht sehen (7).

(7) Da das Auge des Königs in Vorderansicht ist, so blickte es den Beschauer an, in diesem Falle besonders die Hauptgötter 42 und 43. Im übrigen befand sich 64 vollkommen im Blickfeld des Götterzuges der Gruppen 1 bis 5. — Ein ähnliches Herausblicken der Figuren zeigt z. B. die Rekonstruktion des Ahnenkulttempels von Tell Halaf, ein Denkmal mitannischer Kunst aus dem 14. Jahrhundert: Vgl. Max Freiherr von Oppenheim,

Der Künstler hat also mit voller Absicht das Relief 64 *nur soweit vorgerückt*, daß es die beiden sich begegnenden Hauptfiguren 42 und 43 sehen, bzw. von ihnen gesehen werden konnte. Diese Götter begrüßt der König mit der ausgestreckten Faust.

Hierin liegt der Schlüssel zur Erklärung der gesamten Szene des Heiligtums von Yazılıkaya. Diese Wechselbeziehung von 64 zur Hauptgruppe (42-43) ist aber bisher nicht beachtet worden (8).

3 — Die Reliefs der Kammer B:

Zur weiteren Erklärung von Relief 64 und seiner Beziehung zur Hauptgruppe (42-43) ist es notwendig, die Reliefs der Nebenkammer B heranzuziehen. Ein Korridor führt zum Vorraum zu dieser Kammer, behütet durch die 2 Löwendämonen, seitlich dieses Einganges abwehrend postiert (67-68). Am Ende des Ganges und beim Eintritt in die Kammer B sind rechts am Felsen die eilenden 12 Sichelgötter (69-80) angebracht, die dem Eintretenden entgegenstürzen, um einen etwaigen Feind aufzufangen.

An der gegenüberliegenden Seite erblickt man den König (81). Er trägt langes nachschleppendes Gewand und Mantel, Schwert, und den langen Krummstab in der Linken, den runden Helm auf dem Kopfe. Seine Rechte, betend zur Faust geballt, erhebt er in Mundhöhe. Hinter dem König aber steht die überragende Gestalt eines Gottes mit Kegelhut.

Der Tell Halaf, 1931, Titelbild. — E. Unger Alt-or. Kulturgut.. 1938, Abb. 6, 7, 10, S. 6.

(8) Diese Gruppierung der Reliefs zu einander ist zwar nur von der Natur abhängig, jedoch nur äußerlich; denn im Einzelnen und bei der Anordnung der Reliefs untereinander zeigt der Künstler eine gewollte, bewußte Eigenheit, deren Beachtung die Deutung der Reliefs vermittelt. Ich habe diese Anordnung der Reliefs von Yazılıkaya in einer Übung an der Universität Berlin im Sommersemester 1931 bereits behandelt, natürlich noch ohne Kenntnis der Beschriften, die damals sich im ersten Stadium der wirklichen Entzifferung befanden. Vgl. Johannes Friedrich, Entzifferungsgeschichte der hettitischen Hieroglyphenschrift, Stuttgart, 1939.

Der Gott ist rasiert, wie der König, hat kurzes Gewand, langen unten umbiegenden Zopf und er legt den linken Arm um die Schultern des Königs und faßt mit seiner Linken die rechte Faust des Königs am Handgelenk. Die 4 Füße der beiden Personen sind nebeneinander gezeichnet. Den rechten Arm mit der Faust streckt der Gott vor. Seine Beischrift Gotteszeichen und Halbmann (DADA) mit dem Zeichen ME, steht darüber. Rechts oben, also hinten, im freien Felde, aber steht die Adikula des Königs mit seiner Namenschrift: Geflügelte Sonne über beiderseitigem Kegelhut mit Volute (=Großkönig) darüber. Darin rechts und links: Dolch und Blüte (=Labarna?) (9) Und als Mittelpunkt die eigentliche Inschrift: Liegender "Stiefel" mit dem Schaft linkshin (=Meriggi 81), darüber das Zeichen (=Meriggi 280), mit dem Name des Königs *Tuthaliia* identifiziert (10). Der "Stiefel" hat die Lesung TU, also die Anfangssilbe seines Namens. Das andere Zeichen liest Meriggi "wa 4". Vielleicht läßt es sich auch "Ja" lesen, und bedeutet die Endsilbe des Namens. Die Schreibung des Namens von *Hattusili* durch "HA" und "LI" (Meriggi 149 und 284) (11) zeigt, daß diese Ligatur möglich war. Sie dürfte aber auch im Namen Tarkumuwa auf seinem bekannten Siegel (12) des "Tarkondemos" vorliegen, wo "TA" und "WA" (Meriggi 92 und 280) die Anfangs- und end-Silben aufweisen. Eventuell käme

(9) Die "Blüte" hat den Lautwert "La" (Meriggi 180), der sog. "Dolch" hat mit einem solchen keine Ähnlichkeit, eher mit einer Pinzette. Er ist nämlich bei dem Zeichen rechts auf der Adikula genauer gezeichnet und zwar unten angespalten, also unten offen. Er macht eher den Eindruck einer Krebs- oder Skorpionsschere. Daß diese Aufspaltung Absicht ist, beweist das Siegel desselben Königs, wo beide Formen so gestaltet sind. Vgl. WVD OG 61, Tf. 24, 1-2 31, 4.-Güterbock 1, Nr. 63 und Meriggi 289.- Die Zeichenliste von Meriggi: RHA 27.- Über die Darstellung des Krebses s. Güterbock 2, S. 19.

(10) Güterbock 1, Nr. 52-59, S. 30f.

(11) Vgl. Meriggi: RHA 27, S. 112

(12) Friedrich, Entzifferungsgeschichte Abb. 5a.— Archiv Orientalny IX S. 307f., Tf. 26f.

auch hier das Zeichen "A" in der älteren Form in Frage (Meriggi 171, vgl. Güterbock II, Zeichen Nr. 64f.). Dann hätte der Schreiber hier nur den Endvokal gewählt. Der Name des Königs *Mursili* ist aus der Inschrift seines Sohnes *Mutali* von *Sirkeli* (Güterbock I, Tf. 72, S. 23) bekannt und zwar in einer Ligatur von "LI" und einem Zeichen, das "Stadt" (hoher Kegelhut Querstrichen) bedeutet (Meriggi 199) und unten einen kurzen Strich, d.h. ein "R" angefügt erhielt. Es liegt nahe, auch hier eine gleichartige Schreibung anzunehmen und sie als "MU+R" und "LI" für die Schreibung von *Mursili* zu deuten (13).

Das Relief 81, ein Kolossalrelief wie 64, auf dem der Gott den König umarmt, kann für sich allein keine Bedeutung haben. Denn der Gott streckt seinen rechten Arm weit vor, die Hand zur Faust geballt und zur Begrüßung nach der linken Seite gewendet, ähnlich, wie es die Personen in den Götterzügen tun. Vor dem Relief 81 befindet sich nun an der Felswand ein weiteres Kolossalrelief (82), auf dem ein riesenhafter Dolch eingemeißelt ist (WVD OG 61, Tf. 29-30). Unten erblickt man die blanke Dolchklinge, mit der Spitze aufstehend. Den oberen Teil bilden 2 kauernde abwärts gerichtete Löwen, ihre Unterseiten einander zukehrend. An der Stelle der Parierstange befinden sich 2 Löwenvorderleiber, aufwärts gewendet. Den Griff selbst aber bildet der Kopf des *Schwertgottes*, der rasiert ist und mit dem Kegelhut bekrönt. Da nun dieser Kopf nicht das Relief 81 ansieht, sondern seinen Blick auch linkshin gehen läßt, so hat also die Handlung des Gottes 81 beim Gott 82 *noch nicht* ihr Ziel gefunden, sondern geht darüber hinaus weiter. Das göttliche Löwenschwert blickt und wirkt also mit 81 zusammen. Am Ende derselben Felswand aber sieht man oben ein kleineres Relief 83, schräg

(13) Die König *Urhi-Tesup* zugeschriebenen Siegel Güterbock 1, S. 24f.) wären dann dem *Mursili* zuzuweisen wie Güterbock vermutet, oder aber *Urhi-Tesup* hätte das Siegel seines Großvaters für sich verwendet.

zur Längsachse der Kammer B und fast genau gegenüber dem Eingange des Korridors, das die Löwendämonen (67 - 68) schirmen, durch diesen in den Vorraum von Kammer A hinausblickend. Es ist eine *Ädikula*, der Namenszug des Königs, mit der Flügelsonne und allen Schriftzeichen, wie bei 81, jedoch statt des Zeichens "WA" (*Meriggi* 200) ist ein kleiner *Berggott* dargestellt, der über dem "Stiefel", der Anfangssilbe des Namens *Tuthalia*, "TU", steht. Der *Berggott* *blickt rechtshin*, also den Reliefs 82 und 81 entgegen. Die Linke zur Faust vorgestreckt, in der rechten Hand die Keule schwingend, sie unterhalb des Keulenkopfes anpackend (WVDOG 61, Tf. 31). Diese *Ädikula* 83 gehört nun zu einer Basis, die man an der Nordwand der Kammer B ausgrub und die vielleicht zu einer Statue gehörte (WVDOG 61, S. 739f.).

Erst durch die Einbeziehung des Reliefs 83 und der Basis aber haben die Reliefs 81 und 82 ihr Ziel und ihren Sinn gefunden. Hierfür ist auch wichtig, zu untersuchen, ob die Reliefs von *Yazılıkaya* etwa von verschiedenen Königen angefertigt wurden, oder während der Regierung eines einzigen, nämlich des *Tuthalia* IV.

4 — Die stilistische Behandlung der Reliefs:

Wiederholt ist von *Bittel* und *Güterbock* die Ungleichartigkeit der künstlerischen Ausführung angeführt worden, und dadurch die Gleichzeitigkeit mancher Relieftteile in Frage gestellt, nach ihrer Ansicht. Die *Unterschiede* sind jedoch viel zu gering, sodaß man nur von einer Arbeit *mehrerer Bildhauer* sprechen kann, die sowieso an einem solchen umfangreichen Werke gearbeitet haben. Einen Unterschied bemerkt man bei den *Plisseefalten* der Frauenkleidung: Gewöhnlich sind die Plissees senkrecht, unten aber schleppend: bei 43, 45, 46, 50, 51 und 52. Dasselbe, aber gewellt bei 49. Nicht senkrecht beginnend, sondern an der Vor-

derkante schon schräg abwärts gewellt : bei 54 und 55.

Die *Krummstäbe* sind bei 34 und 64 unten umgebogen und länger gehalten, als bei 81, wo der Stab kurz nach der Biegung aufhört. Die übergeschlagenen *Mäntel* fallen bei 34 und 64 wellig herab und sind unten zugespitzt, bei 81 jedoch fällt der Mantel als viereckiges Tuch herab und ist unten schräg abgeschnitten.

Das von mir als Krebssehne gedeutete Zeichen "*Dolch*" (*Meriggi* 289) ist bei dem, überhaupt recht flüchtig gearbeiteten Relief 83 mit mittleren Rillen gezeichnet (WVDOG 61, Tf. 31), bei 81 mit mittleren Stegen, bei 64 aber links mit mittlerem Steg, rechts jedoch ist dieser unten angespalten.

Daß der *Berggott* der *Ädikula* (83) einmal die Keule trägt, das andre Mal (64) nicht, hat seine Parallele beim *Artgott* (44 und 81). Hier sind also nur verschiedene Arbeitshände oder Gründe des Inhalts maßgebend für die verschiedenartige Bearbeitung, nicht aber zeitliche Unterschiede.

5 — Weihung des Königs *Tuthalia* IV.

Der Gott (81), der den König umarmt, verleiht seinem Schützling, mit Hilfe des Löwenschwertgottes, *einen heiligen Namen*, der anstelle des gewöhnlichen, wie er in der *Ädikula* van 81, hinter dem König, eingeschrieben ist, in der *Ädikula* 83 sichtbar gemacht und durch den *Berggott* geweiht ist. Wie schon *Güterbock* (II, S. 8-10) gezeigt hat, gab es einen "*göttlichen Schutzgott*" (*Lama*) *des Gebirges (hursag)* *Turhalia* und auch das Siegel *Güterbock* (I, Nr. 63) mit der gleichen Darstellung des *Berggottes* ist dem *Tuthalia* zuzuweisen (WVDOG 61, Tf. 31, 4). Und nun hat das große Relief des Königs (64) in Kammer A diese *Ädikula* mit dem *Berggott* für sich angenommen. Der König hat sie, wie die Götter, *vor sich* über der vorgestreckten rechten Faust. Und über der *Ädikula* ist außerdem noch *ein Zweiter Stern* gegeben.

Ferner steht der König *erhöht auf 2 Bergen*.

Die Weihung mit dem heiligen Namen geschah im Geheimkabinett, Kammer B, durch den Gott, dessen Name mit dem Zeichen "DADA" und "ME" (*Meriggi* 71) geschrieben ist. Nun versteht man auch die Stellung des Reliefs 64 an der Wand genau gegenüber den beiden Hauptgöttern 42 und 43, sowie die Anwesenheit des gleichen Gottes *DADAME* (44), hinter der Hauptgöttin *Hebatu*. *DADAME*, als Urheber und Vermittler des heiligen Namens steht *als Zeuge* hinter der *Hebatu*, für den König aber unsichtbar gehalten. Jetzt, in Relief 44 trägt *DADAME* die Axt, die er bei der Zeremonie nicht gezeigt hatte, gleichwie der *Berggott* in der Ädikula 83 seine Keule trug, die er in der Ädikula von 64 aber nicht mehr trägt. Nur entfernt vom König zeigen die Götter ihre Waffen.

6 — Die Weihung des Königs *Mutali* (*Muwatalli*):

Eine vorzügliche Parallele zur Weihungsszene in Kammer B (81 und 83) bietet das Siegel des Königs *Mutali*, um 1300: *Güterbock* I, Nr. 38, Tf. II. Der Abdruck gibt den König rechtshin gewendet, umarmt von einem bärtigen Gott, in kurzem Rock. Er ist durch die Keule gekennzeichnet, die schräg vor seiner rechten Schulter erscheint, als ob seine rechte Hand sie hielte. Der König trägt anscheinend kein Schwert, aber den runden Helm, den langen Krummstab und den übergeworfenen Mantel. Zum Unterschied von *Yazılıkaya* sind nur die beiden Füße des Königs, sowie der eine vortretende Fuß des Gottes wiedergegeben. Der zurücktretende Fuß ist verdeckt. Der Gott streckt seine linke Faust weit vor. Hierüber befinden sich 3 *Hieroglyphen seines Namens*: UR+TARHU+Schale (*Meriggi* 184, 398, 341). Der Gott von *Yazılıkaya* (81), der rasiert ist und die Axt trägt (44) hat an der entsprechenden Stelle seine Hieroglyphe, vielleicht *DADAME* zu lesen.

Wie *Tuthaliia* (81) seine Ädikula mit seinem Namen *hinter sich* eingeschrieben hat, so ist dementsprechend auch beim

Siegel *hinter dem König* sein Name geschrieben MU-TA-LI (*Meriggi* 108, 55, 284, zur Lesung "MU" siehe *Güterbock*, I, S. 22), sowie links davon das Zeichen "Großkönig" (*Meriggi* 277). Entsprechend der Ädikula 83 von *Yazılıkaya*, die *vor der Gruppe* 81 - 82 steht— der Schwertgott ist auf dem Siegel nicht vorhanden— befindet sich auf dem Siegel *vor dem Paar*, und zwar unterhalb der vorgestreckten Faust des Gottes gleichfalls eine Ädikula, die ebenfalls den Namen des Großkönigs, also den des *Mutali*, enthalten muß, *einen heiligen Namen*, der ihm von Gott verliehen ist. Zwischen den beiden Zeichen für "Großkönig", über denen die Flügelsonne sich ausbreitet, stehen 2 Zeichen: Die Hieroglyphe des weihenden Gottes, jedoch *ohne Gotteszeichen* oder "UR", sowie das Zeichen für "Großkönig", also "*Großkönig des Tesup*", wie man hier den Namen des *hurrischen Gottes* lesen würde. In keilinschriftlichen Legenden des Siegels sind die götter Samas, Tesup (Iskun), Helli, Sarruma und der Schutzgott Lama angeführt (*Güterbock* I, 19f.; *Hrozny*: IHH, S. 500).

Die Siegel *Güterbock* 39-41 zeigen eine ähnliche Darstellung, jedoch mit dem Unterschied, daß anstelle der 2 Zeichen "Großkönig des Tesup" 3 andere Hieroglyphen in die Ädikula eingeschrieben sind, nämlich: "PA?" oder "ANDA?". + unbekannt, + "BA" (*Meriggi* 49 oder 51, 53, vgl. *Güterbock* I, S. 22², S. 27f., sowie *Meriggi* 328). Für die beiden letzten Zeichen schlägt *Güterbock* zweifelnd die Lesung "TESUB-BA" vor. Somit läge bei den Siegeln 39 - 41 (*Güterbock* I, Tf. II-III) eine andere *Schreibung* vor, als bei dem Siegel 38. Beim Siegel 41 ist statt der Ädikula nur das Zeichen "Großkönig" (*Meriggi* 277) gesetzt in abgekürzter Form.

Denselben heiligen Namen, der besser als *heiliger Titel* anzusprechen ist, hat auch der König *Ispatalsu* auf seinem Siegel aus *Tarsus*, jedoch ohne das "Groß", auf das dieser Kleinfürst keinen Anspruch hatte, also nur "*König des Tesup*" (oder

des *Santas* oder *Tarhu*). Auch hier fehlt das Gotteszeichen, wie beim Siegel 38 (*Güterbock* I, S. 22; *Hrozny*: IHH S. 500; *AJA* XL, S. 210).

Während es sich bei diesen Siegeln um Titel handelt, würde dem *Tuthalia* in *Yazılıkaya* 83 und 64 ein geheiligter Name verliehen worden sein, der ihm aber auch einen neuen Titel und Rang gegeben hat.

Die Namensnennung der Könige durch die Götter ist schon *altsumerisch*, z. B. bei *Eannatum* von *Lagas*, "dessen Name ausgesprochen wurden von Enlil" (*mupadda Enlilli*). Auch Titel, in Verbindung mit Göttern sind schon damals bekannt. *Lugalzaggisi* von *Uruk* war "Großpatesi des Enlil" (*patesigal Enlil*), vgl. *Jean*, *Religion sumerienne*, 1931, S. 215f. Auch diese Namensnennung bzw. Titelverleihung setzt eine Weihung durch den Gott *Enlil* von *Nippur*, dem Gott des *Roms der Sumerer* (*Nippur*), voraus.

Eine solche Zeremonie ist nun in *Yazılıkaya* bildlich dargestellt.

7 — *Verherrlichung des Königs Tuthalia IV.*

So erklärt sich die gesamte Handlung in einfacher Weise. Die Bedeutung gewinnt man aus einer genauen Beobachtung der Stellung der Reliefs zu einander.

Die Göttin *Hebatu* (43) steht am Anfang ihres Zuges der Göttinnen (45-63) und sie erwartet den *Hauptgott* (42), der eben herantritt mit seinem Gefolge von Göttern (1-41), um die Mitteilung entgegenzunehmen und feierlichst zu bestätigen, daß König *Tuthalia* von dem Gott *DADAME* (81) mit einem neuen, durch den *Berggott* geheiligten Namen (83) benannt, und zu einem, zwar nicht göttlichen, aber doch gottähnlichen, *heroischen* Range erhoben worden ist.

In diesem Range wird der König (64) durch (*Hebatu* (43) dem *Hauptgott* (42) vorgestellt, wobei der Weihende *Axtgott* *DADAME* (44) als Vermittler und Zeuge anwesend ist. Er geht hinter der Göttin *Hebatu* (43) in ihrem Gefolge, als einziger Gott, indem er aus der Richtung der *Geheimkammer B* herbeikommt, wo er die *Weihzeremonie* vollzogen hatte. Die Bilder von *Yazılıkaya* bedeuten die Verherrlichung des Königs *Tuthalia IV.* durch die *hettitische* Götterwelt.

In Hunderten von *altassyrischen* *Siegelabrollungen* aus *Kappadokien*, um 1800-1700, findet sich ein bisher unbestimmt als "Wage", "Kamm" oder "Knopfstab" angesprochenes Symbol. Es ist ein Dolch mit mittlerer geschliffener Scheibe (Rundmesser), in einem vierkantigen Futteral steckend, mit oberem Henkel zum Herausziehen des Dolches. Diesen "*Rundmesserdolch*" habe ich in einer eingehenden, noch ungedruckten Untersuchung "*Die Symbole des Gottes Assur*", (neben andern Symbolen, dem *Kultrelief* vom Brunnen des Assurtempels, der *Wolken-sonne* des *Samas*) als das *patru* des *Assur* festbestimmt, als "Dolch des Assur", bei dem in den *kappadokischen* Kontrakten der *Schwur* geleistet wurde.

Das in Abschnitt 3 behandelte *hettitische* *Schwertsymbol* (82), um 1250, ist daher eine *altassyrische* Reminiszenz und wahrscheinlich auch als *Schwursymbol* bei der Verherrlichung des Königs *Tuthalia IV.* durch den Gott verwendet, etwas verändert, nach dem Grundsatz des bahnbrechenden Orientalisten *Julius Wellhausen* (*Reste arabischen Heidentums*, S. 51): "Die Religion verändert sich mit der Kultur."

AYVANSARAY (BLACHERNAE)DAKİ İMPARATOR SARAYLARI BÖLGESİNDE YAPILAN KAZI

Feridun DIRİMTEKİN

Blachernae mıntıkası için en eski malumat Notitia'da mevcuttur. (1-3) Res. 1, 2. Burada diğer abideler arasında bir de saraylardan bahsedilmektedir. İmparatoriçe Palcheria ve zevci Marcien burada bir Theotokos kilisesi yaptırmışlar (4) ve sonra İmparator I. Leon, Filistin'den getirilen Meryem'in elbisesini muhafaza için bir Chapell (Ayas Saros) yaptırınca mevcut ayazmayla beraber bu kilise ve şapel burayı mühim bir dinî merkez haline getirmişti (5). Bunun için İmparator Leon I. (457-474) İmparatorlar buraya geldikleri zaman istirahat edebilmeleri için Ayos Sarosun Tribinlerinde bir Triclinos yaptırttı, bundan sonra burada (şimdiki hançerli hamamın yerinde olduğu zannolunan bir Danube sarayı (6) ve daha sonra İmparator Anastasios (491-518) daha yukarıki bölgede kendi ismini taşıyan bir saray yaptırttı ve sonraları Yüksek Saray ismini alan bu bina büyütüldü (7). Daha sonraki zamanlarda bu bölgeye gelen İmparatorların ziyafet verebilmeleri için Okeanos

(1) Blachernae mıntıkasındaki saraylar için bakınız, Feridun Dirimtekin "XIV. mıntıka (Blachernae) surlar, saraylar ve kiliseler" Fatih ve İstanbul (İstanbul Fetih Derneği Mecmuası) C, I, sayı 2 S. 193-222. A. M. Schneider, Blachernae (Orientis IV) Nr. I 1951 S.

(2) Notitia Utriusque İmperii - Pancirolus notlarıyla S. 50 - 51 Notitia Urb. Constantinopolitanae. Otto Selck baskısı, S. 2406 241.

(3) Feridun Dirimtekin. Tekfur sarayı şimalinde yapılan kazı. İstanbul Arkeoloji Müzesi Yılığın Nr. 5, 1952 (ayrı baskı Türkçe, Fransızca).

(4) Anon. Band. 40, Codinos 95, Preger C. II S. 241, 242, 74 Theodore le Lecteur, Eccl. Historia C I. S. Theophanes, Chron. De 1300 2. baskı S. 105.

(5) Preger - Patria C. II. S. 242-75.

(6) De Cer. (A. Vogt) S. 141 Com S. 157.

(7) De Cer. (A. Vogt) 141 Com S. 157.

isimli bir saray daha yaptırdı (8) İmparator Constantin Porphyrogénète'nin Le Livre des Cerémonies'sine nazaran (9) bu saraylardan Anastasios sarayı en yukarıda bulunuyordu. Buradan merdivenli bir yolla Danube sarayına iniliyor ve buradan Portique Joséphite denilen — muhtemelen—ranpalı bir yolla Thotokos kilisesine gidiliyordu, dönüşte İmparatorlar bu merdivenle doğrudan doğruya Danube sarayına çıkıyorlardı (Res. 3).

XI. asrın ilk yarısındaki olaylardan anlaşıldığına göre (10) bu saraylardan bir kısmı, hiç olmazsa bazı pavyonlar o zaman bu şehir kısmını müdafa eden 14. mıntıka surlarının üzerinde bulunuyordu.

Daha sonraki Comnene'ler sülâlesine mensup imparatorlar siyasi ve askeri sebeplerden Hippodrome'nun yanındaki mukaddes sarayda oturmak istememişler ve Blachernae mıntıkasındaki saraylara yerleşmişlerdi. İmparator Alexi Comnene (1081-1118). I. Haçlı ordunun 1096 da İstanbul önüne gelmesinden evvel, kendi ismini taşıyan sarayı yaptırmıştı. Haçlı ordu surların önünde bulunduğu zaman hariçten atılan bir okla sarayın salonlarının birisinde İmparatorun yanında oturan bir memurun yaralanması üzerine, İmparator Alexi, Haçlı ordu geçtikten sonra, sarayı surlardan uzaklaştırmak için, (11, 12) bunun önüne Anemas hapishanesi denilen Contrefort'u yaptırmıştı (13). Buna nazaran

(8) Suidaes Lexicon, Anastasios kelimesi, Le Livre de Ceremonies.

(9) De Cer. (Vogt) 137-142.

(10) Psrellos (E. Renauld terc) C. II S. 22 Attalyades.

(11) Anna Comnena (Leib) Alexiad C. II S. 222-223.

(12) Anne Comnena, Alexiad C. II 221

(13) Anna Comnena C. III, 75.

bu saray Anemas hapishanesinin hemen gerisinde bulunan 14. mıntıka surları üzerinde ve Anna Comnene'nin verdiği malûmata nazaran, Blachernae kapısının yanında ve bundan yüksek bir mevkiide olduğu anlaşılıyordu. İmparator Alexi'nin oğlu Jean II. devrinde bu saray ikmal edilmiş ve Manuel devrinde de bir merasim salonu ilâve edilmişti (14, 15). İmparator Manuel Comnene mukaddes sarayı tamamiyle terk ederek Blachernae'ye yerleşmiş ve zevcesi İmparatoriçe Eréne için yüksek saray (Hyper Hypsala) veya Alman İmparatoriçesinin sarayı denilen yeni bir saray yaptırmıştı (16). (Eude de Deuil) bu saray için (her ne kadar alçak bir yerde yapılmışsa da o kadar yüksektir ki hem denizi (Halici) hem şehri ve hem de şehir haricindeki araziyi görmek kabildir) (17) diye yazmaktadır. Benjamin de Tudèle (denizin yakınında bulunan bu sarayın her tarafının altın mozayiklerle süslü olduğunu ve bunlarda İmparatorun ve ejdadının zaferlerinin resmedilmiş olduğunu) yazar (18). Bu saraylar yapıldıktan sonra evvelce burada mevcut olan eski saraylardan hiç bahsedilmemektedir.

İmparator Michel Palaiologue (1261) de şehri zaptettiği zaman Comnene saraylarını tamir ettirtti ve mozayikle süsletti (19). Buna rağmen Nic. Gregoros İmparator Alexi'nin sarayındaki bir toplantıya giderken; bir saraydan ziyade harabeye benzeyen bir triklinos, diye bahseder. Bu saray hakkında elde mevcut en son kayıt 1354 tarihine aittir. İmparator Jean Cantacuzène ile İmparatoriçe Anna de Savoie arasındaki saltanat mücadelesinin sonunda Jean Cantacuzène şehri zaptettiği

(14) Nicetas Choniates Bonn. 269.

(15) Cinnanus Bonn. 171-127.

(16) Nicetas Choniates Bonn. 720.

(17) Eude de Deuil, De Perfedione Ludovici VII. Orienten (Virg. Genbrück Berry, İng. Terc) S. 65.

(18) Benjamin de Toledé S. 265.

(19) Pachymeres. (Cousin terc) Imp. Michael tarihi I XXXI S. 94.

(20) Mansi, XXVI, 174.

zaman İmparatoriçe bu sarayların bir kısmına çekilerek buraları müdafaa etmişti (21). Peru Tafur tarafından verilen malûmata nazaran, fetihten evvel ancak küçük bir kısmı tamir edilerek İmparatorların oturdukları bu saraylar İstanbul'un zaptından sonra tamamiyle terk edilmiş, harap olmuş ve enkazından civardaki binaların yapılması için istifade edilmiştir. Bunun içindir ki 1453 den sonra İstanbul'a gelen seyyahlar bu saraylardan bahsetmezler.

Blachernae mıntıkasındaki diğer İmparator sarayları arasında Tekfur sarayı denilen Constantin Porphyrogénète sarayı da vardı, bu sarayın İnşaa tarihi hakkında 7.ci asırdan başlayarak 14.cü asıra kadar bir tarih vermek istenmekte ise de binanın 3 inşa devri olduğu ve alt kattaki inşaatın 10 uncu asra ait olduğu anlaşılmaktadır. E. Mamboury ve diğer bazı muharrirler burasının İmparator Manuel Comnene sarayı olabileceğini ileri sürmüşlerse de, denizin yakınında olduğu, vaktiyle burasını ziyaret eden seyyahlar tarafından açıkça ifade olunan bu sarayın denizden 600 m. uzakta olmasının kabil olamayacağı aşikârdır (26-29).

Bu mıntıkeyi iyi tetkik ederek bir kitap yazmış olan J. Papodopulos'a nazaran; İmparator Alexis sarayı Anemas hapishanesi denilen binanın hemen şarkında ve bugünkü Emir Buhari tekkesinin yerinde İmparator Manuel tarafından yapılan merasim salonu bulunuyordu. Manuel Comnene sarayı, Ayvansaray kapısının iki ta-

(21) Cantacuzenos tarihi (cousin terc) Liv. III. Ch. I S. 705.

(22) P. Gillius (John Ball. İng terc) S. 236-238.

(23) Castille elçisi Clavijo "Cadix'ten Semerkand'a Seyyahat" Türkçe terc. C. I I, S. 54.

(24) Bertrandone de la Broquiere Viyage d'autrmer S. 151-157.

(25) Pero Tafur (Vasilief terc.) Byzantion VIII 1932 S. 75-122.

(26) Theophanes Cont. S. 451 d.

(27) Buondelmonte (christ) Vatican, Paris ve Venedik kitaplıklarındaki resimler.

(28) Mambury. The tourists İstanbul S. 455 - 456.

(29) Feridun Dirimtekin, Tekfur sarayı şimalinde yapılan kazı.

rafında ve surlara bitişik vaziyette şimdiki Blachernes ayazmasının hemen şimalinde (Ayas-Saros) Chapelli ve bunun şimalinde Thodokos kilisesi bulunuyordu. Mordtmann'a nazaran (31), İmparator Manuel sarayı vaktiyle Ayvansaray kapısının şarkında mevcut olan ve şimdi yıkılmış bulunan binaydı. A. v, Millingen kapının şarkındaki binanın bir Bizans yapısı olduğunu kayıtle iktifa etmiştir (33). R. Janin (33) de Papadopulos'un fikrine iştirak ediyordu (30 - 33).

Bütün bu noktai nazara hâkim olan fikir Nicetas Choniates'in bu saraydan bahsederken — aşağı inilir — tâbirini kullanması, bu sarayı vaktiyle ziyaret etmiş olanların da sarayın deniz yakınında veya temellerinin alçak arazide olduğunu söylemeleri âmil olmuştur. Halbuki N. Choniates, 4. üncü Haçlı ordusunun 1203 de İstanbul üzerine yaptığı ilk taarruzdan bahsederken, İmparator III. cü Alexis'nin bu sarayda kaldığını ve olayları buradan takip etmiş olduğunu yazmaktadır. Taarruz karadan, Haliç'ten itibaren cenuba doğru bütün Blachernes mıntikasına, denizden ise Fener bölgesine tevcih edildiğine nazaran surların gerisinde buna yapışık bir vaziyette olan bir binadan iki cepheden yapılan taarruzun nasıl takip edilebileceği düşünmeye değer. Diğer taraftan Eude de Deuil'ün bu binadan hem Halicin, hem şehrin ve hem de şehir haricindeki arazinin görünebildiğini kaydettiğini hatırlamak lâzımgelir. Binaenaleyh bu sarayın bu kadar çukur bir yerde bulunduğunu kabul etmek biraz güçtür. Bundan 50 sene evveline kadar mevcut olan kapının şarkındaki binanın inşa tarzı da (4 tuğladan mürekkep hatıllar ve diğer inşa teferruatı) Manuel Comnene devrinin inşaasına hiç benzememektedir (34, 35).

(30) J. Papadopulos, les Palais et les Eglises des Blachernas S. 128-129.

(31) Mardtmann, Esquisse S. 139.

(32) V. Millingen, Byzantine Constantinople S. 128-129.

(33) R. Janin, Constantinople Byzantine S. 126 ve sonraki.

(34) Nicates Choniades, Imp. Alexi III ün Tarihi Ch. XII S. 385-386.

Blachernes saraylarından bugün toprak üstünde hemen hiçbir iz mevcut değildir, yalnız bu saraylar için yüksek bir platforme vücade getirmek için yapılan istinad duvarları, şarkta bütün Ebe sokağının garp kısmından şimale doğru uzanmakta ve Ayazma gerisinde garba dönerek şimdiki şehir surlarıyla birleşmektedir. Bu surlar, Dervişzade sokağının katettikleri köşeden ayrılan bir kolla yolun şark duvarlarını teşkil ederek İvaz efendi camii hizasına kadar ilerlemektedir. Platforme'nin garp duvarları ise Anemas hapishanesi (İsaac Angelos) ve L burcu surlarını teşkil etmektedir (Res. 4-5).

1957 Temmuzunda başlıyan sondajlar bu malûmatın ışığı altında yapıldı (Plân: I), (Res: 6). İvaz Efendi Camiinin cenup tarafında yapılan ilk sondajda 3,5 metre kadar derinliğe inildikten sonra tabii toprağa rastgelindi, burada ilk ve son Bizans devrine ait keramikler bulundu ve yıkılmış bir duvara ait bir parçadan başka bir şeye rastlanmadı. Burada tabii zeminin dik bir meyille aşağı iner bir vaziyette olduğu görüldü.

Camiin şark tarafında yapılan sondaj da aynı neticeyi verdi. Burada 2,5 metre derinliğinden kesilmiş bazı ufak tonozlar, Bizans sıva parçaları ve keramikler bulundu. Bundan, burasının camiin inşası esnasında kazılmış ve tekrar doldurulmuş olduğu neticesine varıldı.

Sondajlar bundan sonra camiin kuzey doğusunda Dervişzade sokağının üzerinde yapıldı. Burada zemin tesviyesinden 75 santim aşağıda üzeri kubbe tonozlu fakat kubbesi yıkılmış vaziyette bir dört yol ağzına tesadüf edildi. (Res. 7). Buradan ayrılan galeriler muhtelif istikametlere gidiyordu. Bunlardan çoğu son zamanlarda üzerlerine yapılan binalar dolayısıyla örülerek kapanmıştı. Şarka giden gayet iyi bir işçilikle yapılan galeri görünüşe nazaran Comnene'ler devrinde kapatılmıştı. Bu kısım üzerinde o zamanın işçiliğinin en

(35) Nicates Choniades, (Cousin terc.) S. 376 İmparator Alexi III. zamanında isyan ederek yakan ve idam edilen İonnes Comnene'nin cesedi bu saray kapısında teşhir edilmiştir.

güzel ve orijinal şeklini görmek kaabili. Yalnız güneye doğru giden galeri serbestti. (Res. 8-9-10). 10 metre tülünde, 3 metre eninde ve 3 metre yüksekliğinde olan bu galerinin nihayetinde yine bir dört yol ağı vardı. Bunlardan batı ve güneye gidenler örülmüş; şarka giden serbestti. (Res. 11). Bu galeriyi 7.75 metre kadar takip kaabil oldu, nihayeti yine orta Bizans çağında yapılmış bir duvarla kapalı bulundu.

Galerinin inşaat tarzı XI. asır sonu ve XII. asırda yapılmış diğer inşaatla benziyordu. 1957 senesi tetkiklerinde bu karda iktifa edildi.

Plân: II. 1958 senesi Temmuz başında kazılara tekrar başlandı ve 19 Ağustos kadar devam edildi. Hedef, Hagiasma'nın gerisindeki yüksek istinat duvarları ile tutturulmuş platformun altında olduğu tahmin edilen Comnene saraylarının substructionlarını bulmaktı. Çünkü bu sarayların üst kısımları tamamiyle yıkılmış olduğundan ancak substructionlarını bulmak kaabil olacaktı. Bu yüksek platformun içine girebilmek için yapılan birkaç tecrübeden sonra Emir Buhari Tekkesinin güney batısında açılan iki girişten bunların içine girmek kaabil oldu. Bu suretle Lonca Ebe sokağı hattıyla Dervişzade caddesi arasındaki yüksek platformun 2/3 kısmını işgal eden ve vaktiyle üzerlerine yapılacak saraylara yer kazanmak için yapılmış olan galerilerin içinde yer altında 1,5 ay kadar çalışmak lâzım geldi. Bütün galeriler muhtemelen geçen yüzyılda yukardan açılan deliklerden atılan toprakla doldurulmuştu. Bunun için bir galeriden diğerine geçmiye yarıyan geçitler aranmış ve bunlar temizlenerek diğerlerine geçilmiştir. (Res. 12-13-14).

Tetkik ettiğimiz saha Dervişzade caddesi - Rufahi sokağı, Lonca ve Hagiasma gerisinden geçen yolun arasında bulunan platformun altındaki 55 metre uzunluğunda ortalama 25 metre kadar enindeki bir kısımdan ibaret kalmıştır. Tetkikten anlaşıldığına nazaran bunlar vaktiyle Hagiasma'nın yeni saraylara daha cenupta bulunan daha evvelki asırlarda yapılmış di-

ğer saraylarla aynı seviyede bir yüksek platform kazanmak için vücuda getirilmiş olan tonozlu ve kademeli galerilerdi. Bunlar kemerli tonozlarla birbirlerine bağlanmıştı.

Bu galerilerin en cenubi şarki kısmında Hançerlihamam yakınında ve yukardan aşağı ikinci katta bulunan, içerisi direk başlıklarına kadar toprakla dolu olduğu için, neye hizmet ettiğini kestirmek şimdilik kaabil olmadığı cihetle, kolonlu salon (Plân: III) ismini verdiğimiz bir galeri mevcuttur. Dörtgen bir şekilde bulunan bu salonun sütunları 0,75 m. kalınlığındadır ve mermerdendir. Direkli salona, A kulvarının nihayetine açılmış olan bir delikten inilmektedir. 7,90 × 7,90 cesametinde olan ve kolon başlıklarına (Res. 15) kadar dolmuş olan bu salonun, bugünkü irtifaı 2,40 m. kadardır. Direklerin uzunluğu 3 m. ve direk ayakları 40 cm. olarak kabul edilirse o zaman bu salonun asgari 5,80 m. yüksekliğinde olması lâzım gelmektedir. Salonun A, B, C, D, E kısımlarına bugün girilebilmektedir. Diğer kısımlar gibi bunlar da tonozla örtülüdür. E kısmında şarka ve şimale, D kısmında şimale, C kısmında ise şimale ve garbe doğru açılmış (vaktiyle hava deliği olarak kullanıldığı hissini veren) ve derinlikleri duvar boyunca olan ve ileriye doğru darlaşan ve kapanan 5 derin niş vardır. Bu nişlerin başlangıcında birer mermer lento mevcuttur. Bu havalandırma menfezlerine benzeyen nişlerin ne maksatla yapıldığını bugün tâyin etmek kaabil değildir. Zira bu salonun ne üst kısmına, ne de yanlarına henüz girilememiştir. Bu salonun yanında ve krokide güney doğu köşesinde görülen kemerler burada vaktiyle yukardan aşağıya inen bir merdiven mevcut olduğunu göstermektedir. Başka yerde üst katla rabıtayı temin eden bir merdivene tesadüf edilememiştir. Galerinin işçiliği, duvarlarda sıva bulunmaması, buraların ikamet maksadiyle yapılmamış olduğunu göstermektedir.

Krokide görüldüğü gibi galeriler bütün platformu işgal etmemektedir. Bunların

yalnız batıda ve merkezde bulunanları tetkik edilmiştir. Doğu kısım ise yapılan sondajlara nazaran muhtemelen dolma topraklıdır. Galerilerin cenuba doğru nereye kadar uzadığını tesbit henüz kaabil olamamıştır. Çünkü Rufahi sokağının güney tarafından itibaren evler başlamaktadır. Krokide E, F ile gösterilen mahallerde yapılan sondajlarda galerilere tesadüf edilmiştir. Buna nazaran vaktiyle, tepenin aşağı yukarı Hançerlihamam - İvaz Efendi camiine kadar uzandığı ve bundan sonradık meyille aşağı Blacherne ya doğru indigidir. Bu mail zemin üzerinde düz ve yüksek platform teşkil üzere galeriler ve istinat duvarları yapılmış, üzerinde bina olan kısımlarda da tonozlu kemerler inşa edilmiştir. Diğer kısımlarda istinat duvarlarının gerisi toprak doldurulmakla iktifa edilmiş ve buraları bahçe ve taraça olarak kullanılmıştır.

Galerilerin inşa hususiyetleri:

Kanaatımızca bu platform ilk önce sadece istinat duvarları yapılmak suretiyle meydana getirilmiş ve daha sonra kuzeye doğru daha ilerlemek, hem inşaat için yer kazanmak ve aynı zamanda irtifa muhafaza için yeni istinat duvarları yapılmış ve böylece bu saha vucuda getirilmiştir.

Yeni istinat duvarları, eski duvarlara dikey bir şekilde örülmüş tonozlarla birbirlerine bağlanmıştır ve böylece doğu ve batı istikametinde birbirlerine dayanan tonozlar, istinat duvarlarının yükünü azaltmıştır. Bu muntıkada bu şekilde iki Dilation mevcutdur, ve böylece üç istinat duvarı meydana gelmektedir. En kuzeyde bulunan istinat duvarı daha kabaca bir şekilde yapılmış ve diğer bir duvar da yine aynı şekilde kaba bir surette inşa edilmiş, yarım tonozlarla desteklenerek nihayet bulunmuştur. Kullanılan tuğla ve taş malzemesinin birbirlerine benzememesi ve başka, başka karakter göstermesi, mevcut setlerin aynı inşa devrinde yapılmadığı hissini vermektedir. Bazı yerlerde tonozlar nihayetlenmediği için arkasına tekrar bir duvar inşa edildiği de görülmüştür. Bu vaziyet güneyden kuzeye gelen inşaatın muntazam yapı ile bağlanması, ikinci kısmın muhtemelen

aynı period dahilinde fakat birbirini müteakip yapıldığı hissini vermektedir. En son kaba inşaatın daha muahhar olduğuna da şüphe yoktur. Ön (kuzey köşesindeki istinat duvarları) 2,5 cm. Kalınlığında, 9 sıra tuğlalı ve bunların arasında orta büyüklükte kiremit kırıntılı 4 cm. kalınlığında bir harcı ihtiva eden hatılları takiben 6 taş sırası halinde inşa edilmiştir. Her taş sırasından sonra da bir tuğla sırası konulmuştur. Bu cephede galerilerin hava alması için aralıklı hava delikleri mevcuttur. Resim (23)

A ve B tonozları (Resim 16, 17, 18, 19) iki tonozdan müteşekkildir. Müstatil şeklindeki açıklığı kapatmak için iki uzun kenardan ortaya doğru açıklık tam kare kalıncaya kadar kemer şeklinde I. kenar tonozu örülmüş açıklık kare haline gelince ortadaki iç tonoz tuğlalar çevre sıralar halinde dizilmek suretiyle küçülen iççe kareler halinde (İran tonozu) Ayasofya papaz odası orta tonozu gibi, ikinci tonoz yapılarak açıklık kapatılmıştır.

Kullanılan tuğlalar vasatı 3 cm. kalınlıkta ve ara harçları da 6 cm. kalınlıktadır.

A kısmındaki tonozda kullanılan harç içinde 1,5 - 2,5 cm. lik horasan mıcırı vardır.

Tetkikler esnasında geç Bizans devrine ait sağlam vaziyette açık yeşil renkte keramik bir su matarası, (Res. 24, 25) keramik bir kılıç sapı, mermer duvar kaplamalarını tutturmaya mahsus ve Ayasofya'dakilere benzeyen diş motifli mermer bordürler, mozayık küpleri ve keramik parçaları bulunmuştur. Burada bulunan tuğlalar:

INTHAIEKAH. INI+TPY. INI+PY.
HΔIEKAH. INIHEKAH. NAIEKAH.

damgalarını taşıyordu.

Galerilerin inşa şekli tamamıyla Anemas hapishanesi denilen binada (Res. 20)

da eskiden mevcut XIV. muntika surlarına dikey olarak sonradan yapılmış olan duvarlara benzemektedir (Res. 21, 22). Galerilerin Derviş Bey Caddesine yüz veren duvarlarında tuğla arasına konan üçüncü tuğlanın diğerleri ile aynı hizada olmayıp geriye konması ve üzerinin harçla kapanmış şekli aynen Anemas hapishanesinde Alexi I. Comnen devrinde yapılmış olan duvarlarda da mevcuttur. Bu da bahis konusu olan inşaatın XII. yüzyılda yapılmış olduğunu göstermektedir.

Bu kazılar neticesinde Comnenlerin Blacherna'daki saraylarının yerlerini tes-

bit kabil olmuştur. Anemas hapishanesi şarkında ve Emir Buhari Tekkesinin cumbunda olan kısımlar İmparator Alexi I. sarayına ait olmalıdır. Bunun önünde bulunan ve daha sonra inşa edilen galerilerin İmparator Manuel tarafından bu saraylara ilâve edilen kısımlara ait olması muhtemeldir. Bu substruction'ların işgal ettiği saha bize bu sarayların cesameti hakkında bir fikir vermektedir. Bu substruction'lar aynı zamanda, İmparator Septime Sevères ve Caracalla tarafından Palatin tepesinde Aedes Severianae'nin inşası için bir platform kazanmak maksadiyle yapılanları hatırlatmaktadır.

LES FOUILLES DANS LA RÉGION DES BLACHERNES POUR RETROUVER LES SUBSTRUCTIONS DES PALAIS DES COMNENES

Feridun DIRİMTEKİN

Les informations les plus anciennes que nous possédons sur le palais de la région des Blachernes (1) commencent avec le palais signalé par Notilia dans cette région (2). (Ph. 1) L'emplacement de ce palais est inconnu, mais comme à cette époque toute enceinte fortifiée comprenait une citadelle construite au point culminant et que le palais était dans la citadelle il est fort probable que le palais des Blachernes était proche du monument connu sous le nom de Tekfur Saray ou Palais Constantin Porphyrogénète (3). (Ph. 2).

Sous les règnes de l'impératrice Pulchérie et de l'empereur Marcien (450-457), après la construction de l'église de Theotokos dans la partie basse des Blachernes (4) la Chapelle de la Sainte - Châsse fut annexée à l'église pour recevoir l'omophion de la Ste. Vierge, apporté de Palestine par deux patrices. Ainsi fut formé un groupe comprenant l'église, la chapelle et l'Hagiasme, et la région des Blachernes acquit une grande importance. C'est pourquoi l'empereur Léon 1er (457-474) construisit dans les tribunes de la Chapelle de la Sainte-Châsse (5) un triclinos qui servait de pied-à-terre aux empereurs. Dans la période comprise entre les règnes de l'empereur Léon 1er et de l'empereur Anastase le triclinos du Danube fut construit dans la partie haute de la région des Blachernes, probablement sur l'emplacement occupé aujourd'hui par le bain dit Hangerli Hamam (6). S'il y avait une partie basse du quartier, c'est qu'il y avait une partie haute. En effet le quartier était dominé par une petite colline escarpée ou Anastase I.er construisit un premier palais, simple pied-à-terre

composé d'un triclinos et d'un Koiton ou chambre à coucher et quelques chambres (7). C'est ce palais qui reçut ensuite le nom de Palais d'en Haut. Plus tard on l'agrandit en y ajoutant des annexes. Plus tard encore le Palais d'Okeanos fut construit, et c'est là que les empereurs qui visitaient cette région donnaient des festins (8).

Le Livre des Cérémonies de Constantia Prophyrogénète nous donne d'amples renseignements sur l'emplacement des palais au X.e siècle. Pour l'Hyperpante (fête de purification) l'empereur vient aux Blachernes dès la veille et il passe la nuit dans le Palais d'Anastase. La cérémonie commence là le matin (9). Du Palais d'Anastase il se rend au Palais du Danube par un passage en escalier, il sort de ce palais par la porte qui s'ouvre sur le Portique Joséphite et il arrive à l'Eglise Théotokos. Près de la colonne disposée obliquement, l'empereur est reçu par le patriarche entouré de sa suite et ils se rendent ensemble à l'église. Quand la cérémonie religieuse est terminée l'empereur sort du triclinos aménagé dans les tribunes de la Sainte-Châsse, il suit un passage de briques et il monte par l'escalier pour se rendre au Palais du Danube. Cela veut dire que de l'Eglise Théotokos on se rendait aux palais du Danube et d'Anastase soit en suivant le chemin le plus long, le Portique Joséphite, qui probablement était un chemin en rampe, soit en montant par l'escalier. (Ph. 3) Pour se rendre du Palais d'Anastase au triclinos du Danube la procession suivait un passage en escalier, puis sortait par la porte qui s'ouvrait sur le Portique Joséphite et suivait ce portique

pour arriver à l'Eglise Théotokos. Ce portique n'était donc pas situé entre ces deux édifices, mais entre le triclinos du Danube et l'église.

Un incident survenu dans la première moitié du XI.e siècle nous éclaire sur l'emplacement de ces palais. Sous le règne de l'empereur Constantin Monomaque, Léon Tornikios, prétendant au trône, arriva devant Constantinople à la tête son armée et assiégea la ville. L'empereur et sa femme, l'impératrice Zoé, parcequ'on avait répandu la nouvelle de leur mort, revêtirent leurs habits de cérémonie et prirent place sur un balcon du palais, de façon à être vus par les assiégeants. Une flèche lancée du dehors blessa un des pages qui se trouvaient près de l'empereur (10). On peut en conclure qu'à cette époque une partie du palais, ou du moins certains pavillons étaient situés sur la muraille. Comme à cette époque le Mur de Comnène n'existait pas encore dans cette région, il ne peut s'agir que des murs de la 14.e région.

Les Empereurs de la dynastie des Comnènes ne voulaient pas habiter le Palais Sacré, près de l'Hippodrome. Pour des raisons d'ordre politique et militaire ils préféraient habiter le Palais des Blachernes, près des murailles. L'empereur Alexis 1er Comnène, avant l'arrivée de l'armée de la Première Croisade devant la ville (1096), avait construit en cet endroit le palais auquel il donna son nom, et c'est là qu'il reçut les chefs de l'armée des Croisés. Pour déterminer l'emplacement de ce palais nous possédons les données suivantes :

1 — Une flèche lancée des rangs des croisés a blessé une personne de la suite de l'empereur, dans une salle du palais donnant sur la plaine (11).

2 — Les chefs de l'armée des Croisés qui visitèrent l'empereur, furent introduits par la Porte des Blachernes, qui existe aujourd'hui. La fille de cet empereur, Anna Comnène, mentionne cette porte comme porte au dessous du palais impérial (12).

3 — Quand le danger de l'armée des Croisés fut écarté l'empereur, ayant

constaté que le Palais était exposé aux attaques, fit construire devant un contre-fort connu aujourd'hui sous le nom de Prison d'Amémas (13).

On peut donc conclure que le palais de l'empereur Alexis était situé immédiatement derrière le bâtiment appelé Prison d'Amémas et, du moins en partie, sur les murs de la 14e région, qui existaient à cette époque, près de la Porte des Blachernes et dans un endroit plus élevé que cette porte. Nous savons que ce palais fut achevé sous le règne de Jean II, fils d'Alexis, et que sous le règne de son petit-fils, Manuel 1er, le palais fut agrandi en y ajoutant une salle de réception (14). L'Empereur Manuel orna cette salle avec des mosaïques représentant ses victoires et il y fit inscrire les noms des 300 villes qu'il avait prises (15).

L'Empereur Manuel II (1143-1180) abandonna presque complètement le Palais Sacré en 1143 et s'installa au Palais des Blachernes. Quand le danger de l'armée de la Deuxième Croisade fut écarté il fit construire dans cette région pour sa femme, Bertha von Sulzbach, belle-soeur de l'empereur d'Allemagne, Conrad III, un palais connu sous les noms d'Hyper Hypsala (très haut 14) Nouveau Palais et Palais de l'Impératrice Allemande (16).

Le roi de France, Louis VII, fut reçu par l'empereur Manuel dans ce palais. Eude de Deuil, qui accompagnait le roi, raconte que l'aspect extérieur du palais était merveilleux, mais qu'il était incapable de décrire la magnificence de l'intérieur, et que le palais était pavé de mosaïques (17).

D'après lui les fondations de ce palais étaient situées dans un terrain bas, mais l'édifice était si haut que ses habitants pouvaient voir la Corne d'Or, la ville et les terrains en dehors de la ville II.

D'après Benjamin de Tudèle, qui visita ce palais, l'empereur Manuel, en plus des palais dit des Blachernes, près de la mer. Les murs du palais étaient revêtus d'or et d'argent. Les mosaïques représentaient les compagnes, couronnées de victoire, de l'empereur et de ses ancêtres (18).

Après la construction de ces palais on ne mentionne plus les palais d'Anastase, du Danube et d'Okeanos. Ou ils étaient tombés en ruines ou bien ils étaient compris dans le groupe des autres palais. Nous savons qu'à l'époque latine ces palais furent négligés.

Quand les Paléologues reprirent la ville en 1261 l'empereur Michel VIII fit restaurer ces palais et il orna les murailles avec des mosaïques représentant ses victoires et celles de ses prédécesseurs (19).

Nous savons qu'à l'époque des Paléologues ces palais étaient délabrés. Nicéphore Grégoras, lorsqu'il raconte qu'il va se rendre au Palais d'Alexis pour soutenir son point de vue dit: "ce triclinos, qui ressemble plus à une ruine qu'à un palais" (1294).

Le synode qui condamna Acydynos et Barlaam en 1354 se réunit dans ce palais (20).

A la fin de la lutte entre l'empereur Jean VI Cantacuzène et l'Impératrice Anne de Savoie, lorsque Cantacuzène entra dans la ville en 1347 il s'avança jusqu'au Palais de Constantin Porphyrogénète et de là il envoya des délégués à l'Impératrice pour obtenir une entente. L'Impératrice prit le parti de se défendre en renforçant le Fort des Blachernes qui était sa résidence (21).

Les palais des Blachernes qui étaient partiellement déjà en ruines avant la conquête, ont été délaissés. Les empereurs turcs n'ont pas voulu y habiter. Mohammed le Conquérant avait construit son palais d'abord près de Forum Tauri et plus tard à la pointe du saray (Topkapı). On a profité largement pour des autres constructions du matériel de ce palais, surtout pour la construction de İvaz efendi camii.

Petrus Gyllus qui a fait un voyage d'étude en Turquie et qui a écrit un livre sur les antiquités d'Istanbul, ne parle pas du palais des Blachernes. Du Loir n'en plus, malgré qu'il cite Ayvansaray. Dans les livres de tous les voyageurs du Levant il n'a aucun renseignement sur ce palais. (22).

Voici les renseignements sur le Palais de l'Empereur Manuel fournis par les voyageurs qui ont visité Constantinople au XVe siècle.

Clavijo, ambassadeur de Castille, qui vint à Constantinople en 1403, fut reçu dans ce palais. Il passa de Galata à Constantinople, avec sa suite, et on monta à cheval se rendre au palais. Au moment où ils arrivaient au palais l'empereur sortait de l'église de la Ste. Vierge des Blachernes. L'Empereur reçut l'ambassadeur en audience dans ses appartements privés. Cependant Clavijo ne donne pas de renseignements sur le palais (23).

Bertrandon de la Broquière, qui visita Constantinople en 1432, ne donne aucun renseignement sur le Palais (24).

Peru Tafur, qui visita Constantinople à la fin de l'année 1437, dit que le palais impérial était très beau autrefois, mais qu'à l'époque où il le vit le palais et la ville étaient également délabrés. Il fut reçu en audience par l'empereur dans le palais de Manuel. Devant ce palais était une loggia découverte, avec des bancs en marbre et des tables basses en forme de cippes. Exception faite des appartements de l'empereur et de l'impératrice et de leur suite, les autres parties du bâtiment étaient délabrés. Les appartements bien entretenus ne suffisaient pas à loger le personnel (25).

Dans la même région est situé le palais dit Tekfur Sarayı, ou palais de Constantin Porphyrogénète. Ce nom a été donné à ce palais parce que, d'après Theophanos Cont. (944-959) (26) l'empereur Constantin Porphyrogénète avait fait construire ce palais pour son fils Romanos. D'ailleurs la technique de la construction du rez-de-chaussée est identique à celle de ce siècle. Le palais était autrefois composé de deux parties, probablement semblables, l'une servant de résidence et l'autre réservée aux cérémonies, et séparées par une cour. La partie nord était détruite certainement avant 1420 car, dans les vues de Constantinople à vol d'oiseau dessinées par Buondelmonte

on voit un seul bâtiment (27). Ce bâtiment a passé par deux périodes de restauration. La dernière restauration date de l'époque des Paléologues. Il est possible que la décoration polychrome qu'on voit aujourd'hui a été faite à cette époque. Cette décoration a été faite cause qu'on a assigné à la construction du palais une date variant du VIIe au XVe siècle.

Récemment Mamboury a émis l'opinion que ce bâtiment appartient peut-être à l'époque des grandes constructions des Blachernes sous Manuel Comnène et qu'il constituait la partie supérieure des palais (28). Cette hypothèse a été acceptée par certains des spécialistes de l'histoire de l'art. Cependant dans la forme actuelle du bâtiment il n'existe aucun indice pouvant faire accepter cette hypothèse. En effet la partie la plus ancienne du bâtiment est tout à fait conforme à la technique constructive du Xe siècle. Dans les autres constructions il n'existe aucun indice du XIIe siècle (29).

Nous ne pouvons pas admettre que ce bâtiment était l'Hyper Hypsala. Il ne faut pas oublier que tous les voyageurs qui mentionnent ce palais disent qu'il était proche de la mer et proche du palais construit par les prédécesseurs de Manuel. Il est impossible d'admettre que ce bâtiment, qui est à une distance de 750 mètres de la mer et de 550 mètres du palais de l'empereur Alexis puisse être l'Hyper Hypsala. Il est assez difficile d'admettre que deux bâtiments de dimensions si restreintes puissent être le palais de Manuel Comnène dont les voyageurs s'avouent incapables de décrire la grandeur et la magnificence tant à l'intérieur qu'à l'extérieur.

Le Prof. J. Papadopoulos, qui a étudié la région des Blachernes, émet l'opinion que le palais de l'empereur Alexis occupait l'emplacement actuel de la mosquée de Ivaz efendi et que le palais de l'empereur Manuel était situé des deux côtés de la porte Kiliomène (Ayvan Saray). Voici d'après lui la topographie de cette région (30).

Immédiatement au nord de l'aghiasma actuel des Blachernes était le triclinium des tribunes de l'église de la Ste. Châsse. A l'Est, attenant à l'aghiasma, se trouvait l'église de la Ste. Châsse, et au Nord de ces deux bâtiments l'église de la Ste. Vierge des Blachernes.

Le palais de Manuel Comnène occupait un espace de 100 mètres des deux côtés de la porte, entre les deux tours à l'Est de la porte et la tour d'Ouest. La porte avait l'aspect d'une porte de palais.

Le palais occupait l'espace compris entre le palais de l'empereur Alexis et une ligne imaginaire prolongée vers le Sud et passant à l'Est du bâtiment dit Prison d'Anémas et à l'Ouest du Tekye d'Emir Buhari. La mosquée de Ivaz efendi est aujourd'hui comprise dans cet espace. La salle des cérémonies ajoutée à ce palais par l'empereur Manuel occupait l'emplacement actuel du Tekye d'Emir Buhari. Le palais du Danube occupait l'emplacement actuel du Hançerli Hamam, le palais d'Anastase la hauteur à l'Est du commencement de la rue Dervişzade, le Coitor qui y fut ajouté était situé au Nord. Le portique Joséphite était situé entre ces deux palais. Nous n'avons aucun renseignement sur l'emplacement du palais d'Okeanos. Papadopoulos, en parlant des murailles de Mumhane situées en haut, dit, plutôt vaguement, qu'il existait un bâtiment à trois arcades, qu'on y descendait par un large escalier, qu'en bas étaient trois salles voûtées communiquant entre elles et qu'on y trouve encore des restes de marbre et des cubes de mosaïques, ce qui dénote la présence d'un bâtiment important. Mordtmann est aussi d'avis que le bâtiment qui se trouvait à l'Est de la porte Kiliomèni était le palais de Manuel Comnène (31).

Quand à Millingen il s'est contenté de dire que le bâtiment a 2 étages que se trouvait à l'est de la porte est une construction Byzantine et on n'a pas pu définir à quel usage ce bâtiment servait et quelques autorités le prenaient comme Portique Carianae (32).

Le Père R. Janin émet la même opinion

(33). L'hypothèse qui préside à tous ces points de vue s'appuie sur les déclarations de N. Chomatès, qui a employé le mot "descendre", et d'Eude de Deuil qui a dit que l'édifice était construit sur un terrain bas.

Un autre fait qui joue un rôle dans cet hypothèse, c'est un bâtiment qui, il y a 30 ou 40 ans, se trouvait à l'Est de la Porte d'Ayvan Saray et qui est aujourd'hui détruit. Ce bâtiment, identifié par certains historiens avec le Portique Cananai, est reconnu être le Palais de Manuel Comnène. D'après la technique de la construction du mur (assises à quatre rangées de briques) il est impossible d'admettre que ce bâtiment fut construit au XIIe siècle.

Si comme l'écrivent Pero Tafro et Clajivo, la résidence des empereurs au commencement du XVe siècle était le Palais de Manuel Comnène ces deux voyageurs, qui arrivaient par mer, auraient du débarquer à l'échelle impériale à Kiliomeni et se rendre directement au palais (34).

D'ailleurs, d'après N. Chomatès, l'empereur Alexis III, en 1203, lors de la première attaque des Croisés à Constantinople, demeura dans ce palais, d'où il observa les événements. Cependant on peut se demander comment, dans cet édifice, situé au Sud et contigu à la porte d'Ayvan Saray, il pouvait observer les attaques dirigées sur deux fronts, d'un côté contre la muraille entre le rivage et Tekfur Saray et l'autre côté contre les murs de la région du Phanar. L'Empereur devait se tenir dans un endroit élevé, d'où l'on pouvait observer les opérations militaires, et ce pouvait être, dans cette région, que dans les environs d'Ayvan Saray.

Aujourd'hui dans la région des Blachernes il n'existe plus de vestiges des anciens palais. L'Aghiasma que nous savons situé derrière l'ancienne église de Theotokos (au Sud) existe encore aujourd'hui et nous sert de point de repaire. Immédiatement derrière l'Aghiasma sont les murs de soutènement (Ph. 4) B-C et le mur A-B, qui en est le prolongement. (Ph. 5). C'étaient les murs d'une plate-

forme. Le mur A-B s'étend aujourd'hui jusqu'au point A, puis se replie vers l'Ouest. La partie qui s'étend du point F, vers le Sud, est une construction grossière qui donne l'impression d'avoir été faite plus tard. Du mur qui forme un angle au point A pour se tourner vers le Sud il ne reste plus aujourd'hui qu'un fragment de 2 à 3 mètres de long. Le reste a été démoli pour faire place à de nouvelles constructions. Le mur D-E, adossé au prolongement de ce mur, est parallèle au mur A-B. C'est probablement entre les points A et D que se trouvait la porte Sud du château des Blachernes, mentionnée par Nic. Chomatès (35). Jusqu'à ces dernières années en ce lieu on voyait deux colonnes de granit (*). Ces murs de soutènement disparaissent aujourd'hui au point E. Le terrain situé à l'Ouest de cette ligne est au même niveau que la rue Dervişzade, de 7 à 8 mètres au dessous des points les plus élevés de la muraille. Le terrain descend en pente douce jusqu'au point E d'où le niveau s'abaisse encore de un à deux mètres. Il est possible qu'autrefois cette muraille se prolongeait à l'Ouest du Hançerli Hamam, jusqu'à la muraille d'Ouest de cette partie qui forme une tour sur la ligne B-C. Les traces de murs épais qu'on voit sur le terrain situé entre le point D et le point K, ou un peu plus au Sud, semblent démontrer qu'il existait autrefois une liaison entre ces deux points. Cette situation nous amène à conclure que la région des palais était autrefois probablement encadrée par la ligne A-B-C-C-O-N-M-K. Dans ce cas la partie A-B-B'-D constituait le château des Blachernes mentionné dans les chroniques.

Aujourd'hui le mur A-B a une hauteur de 12 à 13 mètres, le mur B-B'C de 10 à 11 mètres en moyenne. Le mur C-O constitue le mur d'Est, dit Prison d'Anémas. Jusqu'à ces dernières années le mur M-O s'élevait au dessus du sol. Le mur K-M forme aujour-

(*) Sous le règne de l'empereur Alexis III, Jean Comnène, qui s'était révolté, fut arrêté et exécuté et son corps exposé devant la porte de ce palais. — Nic. Chomatès, Cousin, 373.

d'hui l'emplacement élevé, dit rue Kavata. Le mur G-K de la 14e Région, existe encore aujourd'hui. Il a une hauteur de 7 à 8 mètres et porte deux tours en forme de demi-croissants. Le terrain derrière étant comblé leur sert de mur de soutènement.

Les murs de soutènement de la façade Nord sont contruits avec des assises de 9 rangées de briques de 25 mms. d'épaisseur alternant avec des assises de 6 rangées de pierres. Le mortier employé a 4 cms. d'épaisseur. Il est composé de briques blanches pilées de grosseur moyenne.

Les fouilles commencés en 1957 ont été faits à la lueur (Ph 6) de ces informations. Plan I. Dans le premier sondage fait au sud de la Mosquée de Ivaz Efendi on a atteint en peu de temps le sol vierge. Les sondages à l'est de la mosquée ont donné le même résultat. On a découvert là, à 2, m 50 de profondeur, des débris de plâtre d'époque byzantine et des fragments de céramique. On en a tiré la conclusion que ce terrain avait été fouillé pendant la construction de la mosquée. En s'éloignant de la mosquée les débris devenaient plus rares. Les fouilles ont été ensuite dirigées dans la rue. Là, à 75 centimètres de profondeur, on a trouvé un carrefour d'une voûte en coupole. (Ph. 7). Des galeries se prolongeaient de là dans des directions diverses. La plupart avaient été murées dans les temps modernes à cause des bâtiments construits dessus. La galerie qui allait vers l'Est, d'une structure remarquable, semble avoir été murée à l'époque des Comnènes. Seule la galerie qui allait au Sud était libre. (Ph 8-9-10). Cette galerie mesurait 10 mètres de long 3 mètres de large et 3 mètres de haut. A l'extrémité était un autre carrefour. De là des galeries divergeaient vers l'Est et l'Ouest. Seule la galerie de l'Est était libre. (Ph 11). On a pu la suivre sur un parcours de 7, m 75. L'Extrémité était fermée par un mur datant de la fin de l'époque moyenne byzantine. La technique de la construction des galeries est semblable aux autres constructions du XIIe siècle. En l'année 1957 on s'est borné à ces travaux.

Les restes que nous avons trouvés étaient les memes galeries que Prof. Jean Papadopulos avaient vu lors des réparations à la rue Dervişzade en 1825 qui fut le sujet d'une communication faite à l'Académie des Inscriptions et des Belles lettres à Paris en 18 décembre 1925... Mais depuis lors par les constructions faites sur cette rue, les galeries furent obstruées en plusieurs points, sans Expropriation les fouilles étaient impossible. Malgré cela nous avons profité d'un terrain vague sur cette rue, et en faisant une sondage près de la rue même, nous avons essayé de retrouver prolongement de ces galeries, malheureusement sans aucune succès.

Au début du mois de Juillet de l'année 1958 on a repris les fouilles et on les a continuées jusqu'au 24 Août. Plan II. Le but était de retrouver les substructions des anciens palais dans les parties consolidées par de hauts murs de soutènement derrière l'Aghiasma. Comme les parties supérieures des palais que nous supposons avoir existé en cet endroit sont complètement écroulées nous ne pouvons nous occuper que des substructions.

Après plusieurs essais faits pour y entrer on a réussi à pénétrer dans deux ouvertures pratiquées à l'Est du Tekye d'Emir Buhari. On a pu ainsi entrer dans les galeries qui occupent les deux tiers de la haute plateforme située entre Londja et la rue Dervişzade, et qui furent construites pour élargir l'emplacement des palais qui allaient être construits dessus. Il a fallu pour cela travailler sous terre pendant un mois et demi. On a cherché les voûtes qui faisaient communiquer les galeries entre elles et on a commencé à les nettoyer en passant de l'une à l'autre. (Ph. 12-13-14). Toutes ces galeries ont été probablement comblées au siècle dernier en ouvrant au dessus des trous par lesquels on jetait la terre dedans. Le terrain que nous étudions est en contre-bas du terrain situé entre la rue Dervişzade et le chemin qui passe derrière l'Aghiasma. Il mesure 50 mètres de long, la largeur moyenne est

de 25 mètres. Sous ce terrain étaient les galeries voûtées destinées à établir, pour les palais à construire près de l'Eglise Theotokos, une plateforme élevée au même niveau que les palais bâtis dans les siècles précédents, plus au Sud.

Plan III. A l'extrémité Sud-Est de ces galeries, près du Hangerli Hamam est une galerie à laquelle nous avons donné le nom de Salle aux colonnes. Comme elle est remplie de terre jusqu'aux chapiteaux des colonnes il est pour le moment impossible de déterminer à quoi elle servait. C'est une salle carrée. Les colonnes ont 75 cm. (diamètre) d'épaisseur.

à la salle à colonne, on y entre par une brèche pratiquée auparavant au fond du coulevare A. (Ph. 15).

Cette salle carrée dont les cotés mesurent 7.90 est remplie de terre jusqu'aux chapiteaux des colonnes et 2.40 de hauteur. Si l'on suppose la longueur des colonnes enfoncée, avec leur base 3.40 m. on peut déduire qu'elle a une hauteur 5.80-6 m.

Les parties A, B, C, D, E de la salle sont couvertes comme les autres salles par des voûtes, et aujourd'hui on a accès seulement à ces salles. Il y a cinq niches pratiquées dans les carrées, Dans le carré E vers l'est et l'ouest, dans le carré D vers le nord, dans carré de C vers nord et l'ouest. Chacune de ces niches ont un linteau, elles ressemblent aujourd'hui à des ouvertures de ventilation. Mais il n'est pas possible de le dire formellement. Car on n'a pas pu entrer jusqu'à présent à l'étage supérieur et aux parties latérales de cette salle à colonne. On connaît qu'il existe de construction à deux étages dans cette partie.

Les arches que nous voyons à côté de cette salle, au coin Sud-Est du groupe, donnent l'impression qu'autrefois un escalier y descendait. La structure des galeries et l'absence de crépi sur les murs indiquent que ce n'étaient pas des endroits destinés à être habités.

Comme on le voit dans le plan, les galeries n'occupent pas la totalité de la plateforme, elles existent seulement à l'Ouest

et au centre. La partie orientale est un terre - plein, tandis que l'endroit où se trouve le Hangerli Hamam est un sol rocheux.

Nous pouvons conclure que la colline autrefois s'étendait approximativement jusqu'au Hangerli Hamam et à la Mosquée de Ivaz Efendi et que de là elle descendait vers la partie basse des Blachernes par une pente rapide. Sur ce terrain en pente, pour former une plateforme plane et élevée on construisit les galeries et des murs de soutènement. Aux endroits sur lesquels s'élevaient des bâtiments on construisit des voûtes. Aux autres endroits on se contenta de combler le terrain derrière les murs de soutènement et on y fit des jardins et des terrasses.

La structure des galeries. Nous sommes d'avis que pour cette plateforme on construisit d'abord seulement des murs de soutènement. Ensuite pour avancer plus loin et pour gagner du terrain pour les bâtiments, et en même temps pour le maintenir à la même hauteur on construisit de nouveaux murs de soutènement.

Les nouveaux murs de soutènement sont reliés entre eux par des voûtes construites perpendiculairement aux anciens murs. Les voûtes s'appuyant ainsi l'une sur l'autre dans les directions de l'Est et de l'Ouest, diminuaient le poids des murs de soutènement. Dans cette région existaient deux dilatations de ce genre, formant ainsi trois murs de soutènement. Ensuite le mur de soutènement à l'extrémité nord fut construit plus grossièrement.

Un autre mur se termine par des demi - voûtes, d'un travail également grossier. Les matériaux employés, briques et pierres, ne sont pas semblables et présentent des caractères différents, ce qui donne l'impression que les terrasses existantes n'ont pas été construites en même temps. En certains endroits, avant d'arriver à l'extrémité des voûtes, on a construit encore un mur derrière. Les constructions, du Sud au Nord, sont d'une structure régulière, qui donne l'impression que la deuxième partie est probablement de la même

période mais que ces constructions ont été faites l'une après l'autre. Il est hors de doute que les constructions grossières qu'on voit en dernier lieu sont les dernières en date.

Les murs de soutènement de la façade septentrionale sont construits avec 9 rangées de briques de 2,cm.5 d'épaisseur, alternant avec un lit de mortier blanc de 4 centimètres d'épaisseur composé briques pilées et suivi de 6 rangées de pierres. Chaque assise de pierres est suivie d'une assise de briques.

Les parties A et B se composent de deux voûtes. (Ph. 16-17) pour couvrir l'espace triangulaire, on a commencé à construire une voûte en berceau en partant de deux bouts. Arrivé à l'endroit où il reste un carré, là, on a procédé à ranger les briques sur les quatre côtés, pour former une voûte (persane, comme il y a dans la salle sud de galerie I, e étage de Ste. Sophie) et on a fermé l'espace carré de cette façon (Ph. 18).

Les briques qu'on a employées ici ont à peu près 3 centimètres d'épaisseur, et la couche de mortier en a 6 centimètres. Dans le mortier employé pour la voûte A on voit des morceaux de briques pilées de la grosseur de 1,50:2 centimètres (Ph. 19).

La technique de la construction de ces galeries est identique à celle des murs construits perpendiculairement aux murailles qui existaient autrefois dans la 14e région, dans le bâtiment dit prison d'Anémas (Ph. 20). Dans les galeries la structure en briques dans les murs qui font face à la Rue Derviş Bey offre cette particularité que chaque troisième brique n'est pas sur le même alignement que les deux briques entre lesquelles elle est intercalée, mais elle est posée en arrière et recouverte de mortier (Ph. 21-22). C'est absolument la même technique qu'on voit dans la Prison d'Anémas, dans les murs construits sous le règne d'Alexis 1er.

Pour aérer les galeries on a aménagé des bouches d'air à 2 mètres d'intervalle (Ph. 23).

Au cours des fouilles on a découvert une gourde d'eau, (Ph. 24) bien conservée appartenant à la dernière époque byzantine, un fourreau d'épée en os, des cadres en marbre ornés de denticules, ayant servi à fixer revêtements de marbre et des cubes de mosaïque (Ph. 25).

INTHAIEKAH. INT+IPY. INT+PY.
HΔIEKAH. INIHEKAH. NAIEKAH.

Nous étions dans l'impossibilité de continuer les fouilles vers le sud parce que à partir de ce point commençaient les habitations. Sans expropriation, et sans démolition rien n'est plus faisable à ce sujet. Seulement il faut ajouter que 70 mètres au sud, en profitant d'un terrain vague nous avons fait un sondage et malgré que on est descendu jusqu'à 2 mètres et demie de profondeur on n'a rien trouvé, on doit conclure donc que les constructions du palais n'atteignaient que ce point là. Cependant à la suite d'un tremblement de terre, qui causa un éboulement, nous avons eu la certitude que les galeries s'étendaient au moins 15 mètres au sud de la place où s'étaient arrêtés nos fouilles.

Ces fouilles ont eu pour résultat de déterminer l'emplacement des palais des Commènes aux Blachernes. Les palais qui se trouvaient entre l'Est de la Prison d'Anémas et le Sud du mausolée d'Emir Buhari devaient faire partie de palais d'Alexis. Ceux qui trouvaient devant et qui furent construits à une époque postérieure devaient être les constructions ajoutées par l'empereur Manuel. L'espace qu'ils occupaient nous donne une idée de la grandeur de ces palais. Il rappelle la plateforme construite à Roma sur le mont palatin par Septime Sévère et Caracalla pour bâtir les Aedes Severianae.

Karadeniz'in Tios şehrinde Philetairos'un ahfadı Attalit'ler, Bergama Krallığını Toros Dağlarına kadar genişlettikleri sırada, Devlet merkezi Bergama'da da muazzam âbideler vücuda getirmişlerdir.

Hellenistik devrin sanat eserleri arasında Gigantomachiya frizlerini taşıyan Zeus sunağı bunun parlak misalini teşkil etmektedir.

Bu devrin meydana getirdiği medeniyet eserlerinin büyüklüğü ve çokluğu yüzünden, bu yerlerde daha önce kurulmuş olan binalar ortadan kaldırılmış, bu suretle bu eserler de dağılmış bulunmaktadır.

Akropol ve Asklepion kazılarında bulunan klâsik kültürün bina temelleri ile Arhaik eserlerin durumu bunu gösterdiği gibi, Prehistorik kültür eşyasının da dağınık yerlerde ele geçmesi bunu anlatmaktadır.

Bu cümleden olarak:

Akropol'deki kazı sırasında, güney büyük kapısında, iki küçük taş bıçak bulunmuştur. Yontma taş kültürüne ait olan bunlardan biri zeytin rengindeki sert taştan, diğeri çakmak taşından olup keskin yüzü vardır (1).

Yine o sırada, Akropol eteklerindeki Beylik anbarlarının temellerinde de 3 taş bıçak bulunmuştur. Bunlar da aynı kültüre ait eserler olup m. ö. III. yüzyıl ortalarında buraya saklanmış olduğu, birlikte bulunan eserlerden anlaşılmıştır (2).

İki yerde bulunan bu (1, 2, 3, 4) taş bıçaklar gibi, Akropol'ün krallık devrinde genişletilmesi sırasında tepenin tıraş-

lanması yüzünden yamaçlara atılmış olan toprak yığınları arasından da son yıllarda daha beş taş bıçak elde edilmiştir. (5, 6, 7, 8, 9). (3).

Her ne kadar bu eserler, bir iskân yerini göstermiş olmamakla beraber, bilhassa son defa elde edilenlere göre, buldukları toprak yığınının durumu itibariyle bu hususuta bir fikir verebilecek mahiyet taşımaktadırlar.

Bununla beraber, Bergama'nın doğu güneyinde bulunan Gümüşova deresinin sol tarafındaki Üvcük tepesinde Dr. Berlet tarafından yapılan sondajda bulunan balta, bu tepenin Prehistorik iskân yeri olduğunu açıkça bildirmiştir.

Nefrit taşından yapılmış 25 cm. uzunluğunda bu baltanın bir ucu sivri, diğeri keskindir. Cilâlı taş kültürünün çok güzel bir eseridir. (Ankara Etnografya Müzesindedir) (4.)

Bergama bölgesinin m.ö. IV. bin yıllarına ait olan bu eserlerini, Bronz kültürünün toprak vazolarının takip etmiş olması da dikkate şayandır.

Bunların en önemlisi, Bergama'nın batı güneyindeki Değirmen-tepe'de bulunan çömleklerdir. Bunların herhangi bir suretle hariçten gelmiş olmayıp, yerli halk tarafından yapılmış olduğunu ve bu küçük tepenin bir iskân yeri bulunduğunu 1908 sondajında Prof. Dörpfeld ile birlikte çalışan Prof. Schazmann beyan etmiştir (5).

Yine bunun gibi, Değirmen-tepe'nin doğusunda ve Yunddağ eteklerinde bulunan Bozköy'de ortaya çıkarılan aynı cins toprak kaplar da burada bir iskân yerinin bulunduğunu anlatmaktadır.

(1) Altertümen Von Pergamon 1-2 - S. 157.

(2) R. Wunsch, Antikos Zanbergerat aus Pergamon. S. 40-Berlin 1905.

(3) Tarafımdan elde edilen bu 5 taş bıçak Bergama müzesine verilmiştir.

(4) Altertümen Von Pergamon 1,2 - S. 157.

(5) Bergama tarihinde İlkçağ. S. 24.

Büyük bir Prehistorik iskân yeri olduğu anlaşılan Bergama bölgesinde Bakırçay kültürü meydana gelmiştir. Bu kültürün de Truva I kültürüne yaklaşan Truva II kültürüne benzeyen bir durumu olduğu kabul olunmaktadır.

Truva'da bulunan çanak-çömlekler Değirmentepe ile Gümüşova tepesindekilere benzediği gibi, aynı zamanda bunlar,

Bakırçay havzasının Yortan kültürüne de bağlanmaktadır (6).

Prof. Dr. Bittel'e göre, Bakırçay vadisi arasında Bergama'nın küçük tepelerinde İlkçağ'da bir iskân bulunduğu, Akropol'de de sonraki büyük iskân ve muazam yapılar yüzünden Roma, Hellenistik eselerin altında bir kültür tabakasının bulunacağı da kuvvetle sanılmaktadır.

(6) Athenische Mitteilungen 35, 1919, S. 394.

TANRIÇA İŞTAR İLE İLGİLİ VE HITİT DİLİNDE YAZILMIŞ BİR METİN HAKKINDA

Dr. Mustafa Selçuk AR

Eski çağ tarihi içinde mütalâa edilmekte olan kavimlerin din telâkkileri ve bu hususta malik oldukları gelenekler çok başka başka idi. Tanrı kuvvetini mücerret bir şekilde tasavvur edecek kadar fikri gelişme kademesine ulaşmamış bulunan bu kavimlerin bu nevi dinî ve mânevi inanç ve kuvvetlerinin mahiyetlerini iyi kavrayabilmek için mutlaka yazılı belgelerin mevcut bulunması lâzımdır. Bu yazımızda konu olarak ele almış olduğumuz tanrıçe İhtar, Eski Çağ tarihi içinde Önasya dediğimiz bütün kültür çevrelerinde yaşamış bulunan başka başka kavimler tarafından türlü vasıflar altında tebcil edilegelmiştir. Onun savaş tanrıçesi olarak bütün savaş meydanlarının koruyucu kuvvetini teşkil etmesi o devrin bütün insanlığınca bilindiği gibi taşımış olduğu şifa verici, bütün hastalıklardan koruyucu kuvvetinden dolayı da onun sembol veya statüsü Önasya dediğimiz bölgeler içinde bir yerden alınarak hastanın bulunduğu memlekete kadar götürülmüştür. Meselâ Ninve şehrinde tebcil edilmiş olan tanrıçe İhtar'ın statüsünün, hastalanmış bulunan Mısır kralının hastalığını iyi etmesi için tâ Mısır'a kadar götürülmüş olduğunu biliyoruz. Ninve şehrinde tebcil edilmiş bulunan tanrıçe İhtar'ın şifa verici kuvvetinin meşhur olması gibi, Hitit Devleti sınırları dahilinde bulunan Şamuha şehrinde tebcil edilmiş bulunan tanrıçe İhtar'ın savaşlarda koruyucu bir kuvvet olarak şöhreti yaygındır. Bundan dolayı savaşa iştirak edecek olan Hitit Devleti hakanları koruyucu bir vasıta olarak yanlarında bu tanrıçenin sembolünü veya statüsünü taşımışlardır. Bu hususta, bu yazımıza konu yapmış olduğumuz, Şamuha şehrinin savaş tanrıçesi İhtar hakkında verilmiş bulunan talimatı da

ihativa eden bir metin bugün elimizde mevcuttur. Aşağıda çevirme yazısını, tercüme ve izahlarını vermiş olduğumuz bu metnin aslı Ankara Arkeoloji Müzesinde 440/b kazı ve 11543 kayıt numarası ile teşhir salonunda bulunmaktadır. Aynı metnin kopyası da yapılarak KUB XXXII 130 da yayınlanmış ise de, gerek metnin seyrinden ve gerekse tablet üzerindeki çizgilerin durumlarından, bu kopyada metnin başlangıcının doğru olarak tâyin edilmemiş olduğu kabul edilmektedir. Bu metin şimdiye kadar hiçbir tarafta işlenmemiştir. İlk defa benim doğrudan doğruya asıl tabletten ele almış olduğum bu metin Hitit Devletinin sosyal ve dinî gelenekleri hakkında bilgi vermesi bakımından çok önemlidir. Metnin muhtevası gözden geçirildiği zaman göreceğimiz gibi, Şamuha şehrinin savaş tanrıçesinin yalnız sembolü veya statüsü koruyucu bir vasfı haiz olmayıp, aynı zamanda ona sunulmuş bulunan kurbanlar, eğer tanrıçe tarafından kabul edilmiş ise o zaman bu nevi kurban maddelerinden alınmış bulunan bir parça da savaşlarda aynı koruyucu kuvveti göstermektedir. Benim burada işlemiş olduğum metin başka bir hükmü de ihtiva etmektedir.

Gene bu metinde verilmiş bulunan bilgiye göre, tanrıçe İhtar'ın hiddet ve kızgınlığını lâlettayin kurbanlar ile bertaraf etmek mümkün olmamış ise o zaman onun kızgınlığını giderip yardımını sağlamak için kendisine, daha eski devirlerin bırakmış olduğu hâtıraların tesiri ile, bir insanın kurban olarak verilmesi gerekmiştir.

Aşağıda çevirme yazısını ve ayrıca tercüme, izahlarını da yapmış olduğumuz bu metin, bu suretle insan kurbanı hakkında Hitit'ler zamanındaki mevcut kaydı da vermiş bulunmaktadır.

METIN

- 1) ma-aḥ-ḥa-an-ma-an MAḤAR DUTUŠI
- 2) ar-nu-an-zi na-an i.NA URUŠa-mu-ḥa
- 3) ma-aḥ-ḥa-an mu-ki-eš-kán-zi a-pi-ia-ia-an
- 4) i.NA UD 8 KAM QA.TAM.MA mu-ga-an-zi
- 5) nam-ma-an-za DUTUŠI i-e-mi

- 6) nam-ma-an a-ap-pa i.NA URUŠa-mu-u-ḥa
- 7) pi-e-da-an-zi nu-uš-ši a-pi-ia-ia
- 8) EGIR KAS UD-at UD-at SISKUR QA.TAM.MA pi-iš-kán-zi
- 9) ma-aḥ-ḥa-an-ma-an a-ap-pa i.NA URUŠa-mu-ḥa
- 10) ar-nu-an-zi nu-uš-ši a-pi-ia-ia EZEN i-an-zi

- 11) nu ma-a-an A.NA DIŠTAR ZE.RI URUŠa-mu-u-ḥa
- 12) a-pa-a-at a-aš-šu SISKUR-az da-a-at-ti
- 13) A.NA DUTUŠI-kán an-da aš-šu-li
- 14) na-iš-ta-ri kat-ti-mi aš-šu-li ar-ta-ri
- 15) i.NA KUR LÚKUR-ia ku-va-pi pa-i-mi
- 16) nu-mu kat-ti-mi aš-šu-li
- 17) am-ma-el É-na SAG.DU-ia aš-šu-li Ti-an-ni
- 18) DIŠTAR ZE.RI URUŠa-mu-ḥa
- 19) kar-tim-mi-ia-at-ti ḥa-an-da-it-ta-at
- 20) nu DUTUŠI ki-iš-ša-an a-ri-ia-nu-un
- 21) pa-i-mi-kán DUTUŠI an-tu-uh-ša-an
- 22) i.NA URUŠa-mu-ḥa pa-ra-a ne-eh-ḥi

- 23) nu-uš-ša-an pa-iz-zi i.NA URUŠa-mu-ḥa
- 24) A.NA DIŠTAR ZE.RI mu-ki-eš-ki-šar pi-di pa-a-i
- 25) nam-ma-aš-ši EZEN-an i-e-iz-zi
- 26) me-mi-ia-nu-ša PA.NI DINGIRLIM aš-šu-li ma-ma-i
- 27) ku-va-pi-ma-kán KAS URU iš-ḥu-pi-it-ta
- 28) KAS URUTa-as-ma-ḥa-ia aš-nu-ut-ta-ri.

- 29) nu DUTUŠİ pi-e-mi nu-mu DiŠTAR ZE.Rİ
 30) kat-ti-mi ū-da-an-zi EGİR KAS-ma-aš-ši
 31) UD-at UD-at SiSKUR pi-iš-kán-zi

Sol yan kenar

- 32) ha-an-za har-ši LÚKURMEŠ-ia-mu
 33) pa-ra-a pi-iš-ki-ši nu-uš
 34) har-ni-in-ki-iš-ki-mi nu MUŠENHI.A
 35) ha-an-da-a-an-du nu ki-e MUŠEN HI.A

TÜRKÇESİ

- 1) Fakat onu ben Haşmetlü'nün huzuruna
  - 2) getirdikleri zaman ona Şamuha şehrinde
  - 3) olduğu gibi yalvaracaklar. Ve ona orada
  - 4) sekiz gün içinde aynı şekilde dua edecekler.
  - 5) Bilhassa duayı ben, Haşmetlü, yapacağım.
-
- 6) Bundan mağda onu tekrar Şamuha şehri içine
  - 7) götürecekler. Ve ona orada da
  - 8) seyahat sonunda her gün aynı şekilde devamlı olarak kurban verecekler.
  - 9) Fakat onu tekrar Şamuha şehri içine
  - 10) getirdikleri zaman ona orada da bayram yapacaklar.
-
- 11) Fakat eğer Şamuha şehrinin savaş tanrıçesi İŠTAR için,
  - 12) o uygun ise kurbandan bir miktar alınıp
  - 13) ben Haşmetlüye faydalı bir şekilde
  - 14) gönderilir. O katımda faydalı olarak kalır.
  - 15) Ve düşman memleketine gittiğim zaman
  - 16) benim yanımda faydalı olur.
  - 17) Benim evime, şahsıma hayatta faydalı olur.
  - 18) Fakat Şamuha şehrinin savaş tanrıçesi İŠTAR'ın
  - 19) kızgınlığı kendini gösterdiğinde
  - 20) Ozaman ben Haşmetlü aşağıdaki şekilde tecelli eden bir kehanette bulundum:
  - 21) Ben Haşmetlü gidip bir adamı
  - 22) Şamuha şehri içinde teslim edeceğim.
-
- 23) Ve onlar gidip Şamuha şehri içinde onu
  - 24) savaş tanrıçesi İŠTAR'a yalvarma yerinde verecek
  - 25) Bundan mağda ona bayramı icra edecek.
  - 26) Ve duaları Tanrının huzurunda faydalı olarak söyleyecek.
-
- 27-28) Fakat İshupita şehrine ve Taşmaha şehrine sefer hazırlıkları yapıldığı zaman
 29-30) ben Haşmetlü de gideceğim. O zaman savaş tanrıçesi İŠTAR'ı benim yanıma getirecekler. Seferden sonra ise
 31) ona her gün devamlı olarak kurban verecekler.

Sol Yan Kenar

- 32) Bana yardım ediyor ve düşmanları
- 33) devamlı olarak bana teslim ediyorsun. Ben onları
- 34) devamlı olarak imha edeceğim. Şimdi kuşları
- 35) hazırlasınlar, fakat bu kuşları.

IZAHLAR

Yukarıda gözden geçirmiş olduğumuz satırlardan anlaşılacağı gibi, üzerinde durmakta olduğumuz metin, tanrıçe İştâr hakkında verilmiş bulunan bir talimatı ihtiva etmektedir. Adı geçen tanrıçe Hitit Devletinin önemli dinî merkezlerinden biri olan Şamuha şehrinde tebcil edilmektedir. Metnin vermekte olduğu bilgiye göre, bu tanrıçenin sembolü veya statüsü adı geçen bu şehirden alınarak Hitit Devleti hakanının bulunduğu yere getirilmiştir. Fakat tanrıçe bulunduğu şehir ve tapınaktan dışarı çıkarılmış olmakla ona yapılan dualar ve ibadetler geri bırakılmamıştır. Bilâkis Hitit Devleti hakanının huzuruna getirildiği zaman da aynı şekilde kendisine yalvarmaların devam edeceği kaydedilmiştir. Şamuha şehrindeki tapınağından alınarak Devlet Başkanının bulunduğu yere getirilmiş olan tanrıçenin orada sekiz gün boyunca bırakıldığı ve bu müddet zarfında kendisine aynı ihtimamın gösterilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sekiz günün hitamında tanrıçenin statüsü Şamuha şehrine geri götürüldüğü zaman seyahatin sonunda kendisine her gün muntazam olarak kurbanların verilmesi lâzımgeldiğini metin açık olarak kaydetmektedir. Bu kayıttan anlaşıldığına göre, seyahat kaç gün devam etmiş ise bu müddet zarfında tanrıçeye kurban verilmemiştir. Ancak seyahatin sonunda tanrıçeyi Şamuha şehri içindeki kendi tapınağına yerleştirdikten sonra kendisine gereken kurbanlar sunulmuştur. Eğer bu kurbanlar tanrıçe tarafından uygun görülerek kabul edilmiş ise bunlardan bir miktar alınarak adap ve usulüne uygun bir şekilde Devlet Başkanının yanına getirilmesi lâzımgelmektedir. Bu kurban maddesi Devlet Başkanının yanında kalmakta ve eğer o, herhangi bir sefere çıkarsa bu kurban parçasını da birlikte taşımaktadır. Metnin kaydetmiş olduğuna göre, düşman

memleketinde bu kurban maddesinin Hitit hakanı için faydalı olacağı kanaatı hâkimdi. Aynı zamanda hakan, onun kendi şahsını ve ailesini koruyacağını da ummaktadır. Fakat tanrıçe İŞTAR için verilmiş bulunan kurban onun tarafından kabul edilmemiş ise o zaman Hitit hakanının başka bir yoldan hareket etmiş olduğunu metin kaydetmiştir. Bu kayde göre tanrıçe İştâr'ın kızgınlığını gidermek için Şamuha şehrinde tanrıçenin kendisine bir insanın kurban olarak verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Gene metnin vermekte olduğu bilgiye göre insan kurbanı tanrıçeye yalvarma yeri denilen belirli bir yerde yapılmaktadır. Fakat metin, insanın tanrıçeye ne şekilde kurban edilmiş olduğunu izah etmiyor, sadece ona verilmiş olduğundan bahsediyor. Bu yazımızın baş tarafında da işaret etmiş olduğumuz gibi, belki bu türlü hareket eski devirlerin hâtırasını canlandıran sembolik bir harekettir. Bu insan kurbanından sonra tanrıçe şerefine aynı zamanda bir bayram töreninin ve duaların yapılmış bulunduğunu da gösteren kayıtlar bulunmuştur.

Bundan sonra İshupita ve Taşmaha şehirlerine karşı yapılması muhtemel bir sefer dolayısı ile Hitit hakanının da bu sefere iştirak edeceği ve bu sefer esnasında tanrıçe İştâr'ın da onun yanında bulunması lâzımgeldiği kaydedilmiştir.

Bu seferden dönüldüğü zaman ise tanrıçeye gene devamlı olarak kurbanlar verilmesi lâzımgeldiğini de okumaktayız.

Elimizdeki tabletin son satırlarına göre, hakan tanrıçenin teveccühünü kazandıktan sonra belirli kuşların hazırlanması hususunda bir de emir vermiş bulunmaktadır. Bu kuşların taşıdıkları evsafı bildiren başka bir tabletin var olduğunu ve elimizdeki bu küçük tabletin, henüz ortada mevcut bulunmayan o tabletin yanına konmuş bulunduğunu bunun üzerindeki delikten anlamaktayız.

MARMARİS (RODOS PERAIASI)DEN YENİ KİTABELER

Prof. George E. BEAN

Marmaris'i 1957 senesinde kısmen tahrip eden zelzeleyi müteakip Eyliktaş mahallesinde yapılmakta olan imar işleri sırasında dört adet yazıtlı taş meydana çıkarılmıştır. Bu taşları keşiften az sonra Ağustos 1959 da inceledim; neşir hakkını bana veren Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilirim. Yeni taşlar, Marmaris'te 1948-1950 yıllarında bulup P. M. Fraser ile birlikte yazdığımız *Rhodian Peraea and Islands* adlı eserde (1) neşretmiş olduğum kitabelere bir ilâve teşkil etmektedir. Evvelce bulunan bu taşların da ekserisi gene Eyliktaş mahallesinde meydana çıkmış olduğu için, bu mevkiin eski Physkos kasabasının meskûn yeri olduğu anlaşılmaktadır (2). Bu civarda başka taşların da keşfi beklenebilir. Yeni kitabeler bize Rodos Peraiasının Roma İmparatorluğu zamanındaki idare şekli hakkında yeni ve mühim malûmat vermektedir.

1 — 0.25×1.25×1.28m. eb'adında dört köşeli bir plinth; üzerinde 1.15m. çapında yuvarlak kaidenin alt silmesi. Kitabe, yazılı cephesi üç parçaya kırılmış olan plinth üzerine 2.5 cm. yük. harflerle yazılmıştır.

Καλλιζεινος Νεικ[α]γορα
 γινόμενος ἀγε[μ]ῶν
 ἐπὶ Ἀπειρου και Φύσκου
 και Χερσονάσ[ου κ]αι Σύμας

(1) Oxford 1954. Bu eser burada sadece Peraea diye zikredilecektir.

(2) Physkos akropolis'ini teşkil eden Asar Tepe arkadaşım J. M. Cook tarafından, çanak çömlek parçalarından Physkos demos'unun kuruluş tarihi hakkında bir fikir edinmek ümidiyle 1959 senesinde ziyaret edildiği halde seramik parçalarının miktarı bu hususta sağlam bir hüküm verebilecek kadardan az bulunmuştur.

"Aperios ve Physkos ve Khersonasos ve Syme'de hagemon vazifesini görmüş olan Neikagoras oğlu Kallikseinos".

Sadece bir nominativus'u ihtiva eden kitabenin ifade şekli pek normal olmadığı halde, hiçbir eksiklik yoktur. Plinth üzerindeki yuvarlak kaidenin Kallikseinos'un heykelini taşımış olması muhtemeldir.

Apeiros ("karaparçası") için bk. aş. s. 40. Physkos Marmaris'te idi. Khersonasos = Bozburun yarımadası. Syme = Sömbeki Adası. Hagemon'ların vazifeleri için bk. aş. s. 40.

2 — 0.67 m. yüksekliğinde, 0.51 m. çapında (silme hariç) yuvarlak kaide; üst sathı düzdür. Harflerin boyu 14 - 20 mm., 12 nci satırda daha büyük. Istampaj levha.

ὑπὲρ

Πολυκράτειος Μεγεκράτειος

Πλαρίου ἄρξαντος ἐπὶ φύσ-

κου και Κεδρεῶν δικαίως

5 και ἀδωροδοκῆτως και τὰς

δικαίας τοῖς κρεινομένοις

ἀποδιδόντος κρίσις {εἰ τοὶ κα}

τοὶ κατοικεῦντες ἐν Φύσκῳ

και γεωργεῦντες και ναυκλα-

10 ρεῦντες τὸν ἑαυτῶν ἄρ-

χοντα και φίλον εὐνοίας ἐνεκα

θεοῖς

"Dürüstçe ve rüşvet almadan Physkos'la Kedreal'i idare eden ve dâvacılara adalete uygun kararlar veren Menekrates

oğlu Polykrates'in şerefine, Physkos'ta ikamet edenler ve rençberlik yapanlar ve kayıkçılık edenler kendi idareci ve dostları olan bu zatı (yani onun heykelini) hüsnü-niyetlerinden dolayı tanrılara (ithaf ettiler)".

Πλάριος = "Plaros'lu" için bk. *Peraea* s. 81. Bu demos'un yeri bilinmemektedir.

Sat. 7. κρίσις (yani κρίσεις) 'ten sonra hakkâk, herhangi bir sebepten mânasız bir *iota* ilâve ederek, τοὶ κατοικεῦντες kelimelerini yazmağa başlamış, ondan sonra 8 inci satırın başında bu iki kelimeyi yeniden tam olarak yazmıştır.

Sat. 10. τὸν ἄρχοντα, ὑπὲρ edatını tekrarlayacak yerde (ks. No. 3, sat. 8), anlaşılmakta olan ἀνέθικαν fiilinin tümleci olmak üzere accusativus hali tercih edilmiştir.

Kanaatımca bu kitabe, *Peraea* s. 3, 2 numaralı fragmanı tamamlamağı mümkün kılmaktadır. Orada tebciil edilen zatın keza ἄρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεσεῶν olması gerektir, öyle ki fragman aşağıdaki şekilde tamamlanabilir:

[καὶ τὰς δικαίας τοῖς κ]ρεινομ[ένους ἀπο]-
[διδόντος κρίσεις, τοὶ κ]ατοικεῦντες
[καὶ ναυκλαρεῦντες κ]αὶ γεωργεῦντες
[ἐν Φύσκῳ, τὸν ἄρχοντα κ]αὶ φίλον κτλ.

§ — Büyük yuvarlak sunak, yüks. 1.45 m., çap 1.10 m. (silme hariç); üst sathı düzdür. Harflerin boyu 2.5 cm. Fotoğraf Levha.

ὑπὲρ
τῆς τῶν κυρίων Αὐτοκρατόρων νεϊκής
καὶ υἰγείας καὶ αἰωνίου διαμονῆς Μάρκου
Αὐρηλίου Ἄντωνεῖνου Σεβαστοῦ καὶ
Λουκίου Αὐρηλίου Οὐήρου Σεβαστοῦ

Ἀρμενιακοῦ τοὶ κατοικεῦντες
ἐν Φύσκῳ καὶ γεωργεῦντες καὶ ναυ.
κλαρεῦντες ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν ἢ δὲ
ἀφιέρωσις ἐγένετο τοῦ βωμοῦ ἐπὶ
Θείωνος Μενίππου ἄρχοντος Φύσκου
καὶ Κεσεῶν

θεοῖς

"Velinimetleri İmperatorlar Marcus Aurelius Antoninus Augustus ile Lucius Aurelius Verus Augustus Armeniacus'un muzafferiyet ve sıhhat ve ebediyen yaşamaları için Physkos'ta ikamet edenler ve rençberlik yapanlar ve kayıkçılık edenler (bu sunağı rekzettiler). Sunak, Physkos ile Kedreai'yı idare eden Menippos oğlu Theon'un vazife senesinde tanrılara takdis edildi".

Armeniacus unvanı İmparator Lucius Verus tarafından M.s. 163 senesinde, İmparator Marcus Aurelius tarafından ise 164 te alınmıştır. Bu unvan burada Verus'a verilip Marcus Aurelius'a verilmediğine göre, elimizdeki vesika kesin olarak 163-164 senesine atfedilebilir. Rodos Peraia-sında Roma İmparatorlarının şerefine rekzedilen anıtların miktarı nisbeten azdır (*Peraea* s. 41).

Peraia'nın Rodos adasına birinci derecede bağlı olan kısmı ("Incorporated *Peraea*") içinde Roma çağında Dorik lehçesinin kitabelerde kullanılması normaldir: aynı zamanda, Attik "koine"sinin de kullanıldığı arasına görülmektedir; bk. *Peraea* No. 3, 5, 19 ve ss. 53 - 4. Elimizdeki No. 2 ve 3 te her iki lehçe karışık olarak kullanılmıştır: aynı vaziyet için bk. *BSA* LII (1957), 76, No. 6.

"Ἀρχων (ἐπί) Φύσκου καὶ Κεσεῶν unvanlı Rodos memuru burada ilk defa geçmektedir. Peraia'nın idaresiyle mükellef memurlar *Peraea* ss. 84-86 da incelenmiş ve münakaşa edilmiştir. M.ö. 2 nci asırda bir ἀγεμῶν εἰς Ἄπειρον καὶ Φύσκον καὶ Χερσόνασον' dan bahsedilmektedir (*Peraea* s. 23, No. 13); bilâhare, belki yüz sene sonra, bu memurun idare sahasına

Syme adası da katılmıştır, meselâ *SGDI* 4267; aynı durumu, harflerin şekillerine bakılırsa *M. ö.* birinci asıra atfedilebilen bizim yukardaki No. 1 de de görüyoruz. Roma İmparatorluğu zamanında başka bir sistem tatbik edilmiştir. Şimdi kâh hage-mon, kâh stratagos sıfatıyla yalnız Kher-sonasos ve Syme'ye bakan memurlar (*Peraea* s. 84) zuhur etmektedir; Apeiros ile Physkos'un idaresi için, her ikisinin de hâlâ Rodos'a bağlı oldukları şüpheden âri olmakla beraber, şimdiye kadar hiçbir delil ele geçmemiştir. Aranan delili bizim 2 ve 3 numaralarımız temin etmektedir. Şimdi, Hellenistik çağda bir tek memurun idare ettiği, "Incorporated Peraea"nın hemen hemen tekmilini ihtiva eden geniş sahanın, Roma devrinde ikiye bölünmüş olduğunu öğreniyoruz; Syme ile Kheronassos bir stratagos veya hage-mon'a, mütebaki kısmı ise bir ἄρχων Φύσκου καὶ Κεδρεῶν 'a tevdi edilmiştir. Bu unvanda Kedreai'nin, Apeiros'un yerine geçmiş olduğu aşikârdır; bu keyfiyet, Rodos kitabelerindeki Ἄναρχος 'un, *Peraea* ss. 68-69 da da ileri sürüldüğü gibi, Marmaris'ten batı ve kuzey istikametlerinde Kedreai'ya kadar uznan bölge olduğunu teyit etmektedir. Anlaşılan, adı geçen memur hem Physkos ile Kedreai'ya hem de bunların arasındaki araziye bakmakla mükellefmiş.

Bir tek nokta şüpheli kaldı. *Peraea* No. 1 de bir memur tebcil edilmektedir ki, bunun vazife sahasından yalnız Φύσκου καὶ Εὐλί kelimeleri ortakalmıştır. Bu kitabe gene Roma devrine aittir, öyle ki, memur ἀρχὴν ὁσίως καὶ δικαίως diye vasıflandırıldığı için, bunun da ἄρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν vazifesini görmüş olması pek muhtemeldir. Öyle ise, Εὐλί harfleri ἐπὶ edatının kalıntılarından başka bir şey olmaz, yani bu unvan bu sefer ἐπὶ Φύσκου Κεδρεῶν şeklinde yazılmıştır. Şüphe yok ki, böyle yazılmış olması alışılmamış bir keyfiyettir; kabul edilip edilemeyeceği husu-

sundaki kararı başkalarına bırakmağı tercih ederim (3).

Yukardaki No. 2 şu bakımdan da mühimdir ki, Peraea'yı idare eden memurların vazifeleri hakkında malûmat vermektedir. Böyle malûmat bundan başka bir tek vesikada, yani Peraea No. 13 te, bulunmaktadır: bu kitabe, "canilerin kaçmalarını önleyen ve firarî köleleri yakalayan" bir memurun şerefine yazılmıştır. Aşikâr ki, burada hususî ve fevkalâde bir hâdiseyi görüyoruz; diğer taraftan, bizim No. 2 deki Polykrates, yargıç olarak her zaman gösterdiği doğruluk ve dürüstlük dolayısıyla tebcil edilmektedir (ἀποδιδόντος, şimdiki partisip). Bu memurların vazifelerinin, hiç olmazsa Hellenistik çağda, ekseriya askerî işlere bağlı olduğu kabul edilmiştir (*Peraea* s. 91). Bu herhalde doğrudur; fakat daha sonraki zamanlarda bu vazifelerin münhasıran askerî olmadığı yeni vesikalarımızdan aşikârdır. Hattâ, *Peraea* No. 2 için yukarda ileri sürdüğümüz tamamlama şekli doğru ise, ἄρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν 'un vazifeleri arasında adlî vazifelerin de normal olarak bulunduğu, ve bunları tarif etmek için mütad sözlerin kullanıldığı muhakkaktır. Zaten Roma İmparatorluğu zamanında askerî vazifelerin ehemmiyetinin nisbeten düşük olması hayret verici bir keyfiyet de-

(3) Yoksa bu kelime nasıl tamamlanabilir? Bir yer ismi ise, yalnız Ἐπί [νης] düşünülebilir. Erine'nin, Hisarönü Körfezinin başında bulunduğu kabul edilmiştir (meselâ *Peraea* s. 67); fakat müteakiben meydana gelen sebeplerden ötürü bu fikir şimdi şüpheli görünmektedir. Prof. J. M. Cook'la birlikte bu meseleyi yakında münakaşa etmek niyetindeyiz. Şimdiki bilgimize göre bir ἄρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Ἐπίνης 'in mevcudiyeti pek muhtemel sayılamaz. Diğer taraftan, eğer meselâ ἐπ [κλιθεύοντα] şeklinde tamamlarsak (ks. *Inscr. Lindos* I 146, 189), o zaman ya bu memurun sahası yalnız Physkos'tan ibarettir, yahut da, Kedreai da bu sahanın dahilinde ise, bu iki yer ismi ters olarak geçmektedir, yani [ἐπὶ Κεδρεῶν καὶ] Φύσκου.

gildir; nitekim ἀγεμῶν, ve hattâ στρατηγός, ἐπὶ Χερσονήσου καὶ Σύμας da vazifeleri arasında dâvaları dinlemenin de mühim bir rol oynadığı, şimdiye kadar ispat edilmemişse de, kuvvetle muhtemeldir.

4 — Yuvarlak heykel kaidesi; yükseklik 0.98 m., alttaki çap (silme hariç) 0.72 m.: üst sathında iki kenet yeri ve gayri-muntazam çukurlar. Harfler süslü ve itina ile yazılmıştır; boyu 33-38 mm. Fotoğraf Levha.

τὸν δᾶμον
τὸν ῥοδίων
τοὶ κατοικεῦντες
ἐν φύσκῳ
5 εὐεργεσίας ἕνεκα

ἐπ[ι] ἀρχοντος
Πομπηίου Αὐζωνος

Μενελάου

“Pompeius Aukson Menelaos’un ark-hontluğu zamanında, Physkos’ta ikamet edenler Rodos halkını (yani onun heykelini) göstermiş olduğu iyiliklerden dolayı rekzettiler”.

İsmi vesikayı tarihlemek için kullanılan arkhont Menelaos’un (yukardaki No. 3 teki gibi) herhalde ἀρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδοεῶν olduğu düşünülebilir.

Rodos halkının heykelinin τοὶ κατοικεῦντες ἐν φύσκῳ tarafından “göstermiş olduğu iyiliklerden dolayı” rekzedilmiş olması, bu cemiyetlerin, γεωργεῦντες ve ναυκληρεῦντες de olduğu gibi, ecnebilerden ibaret olduğunu ispat etmektedir. Zaten Rodos vatandaşlığına malik olanların, kendileri de mensup oldukları Rodos halkının heykelini rekzetmesi tamamiyle müstesna bir keyfiyet olur.

NEW INSCRIPTIONS FROM MARMARIS
(THE RHODIAN PERAEA)

George E. BEAN

In the course of reconstruction work undertaken at Marmaris following the recent earthquake, four inscribed stones were brought to light in the quarter of Eyliktaş. I examined these in August 1959, soon after their discovery, and am grateful to the Directorate of Antiquities for permission to publish them here. They supplement the inscriptions which I found at Marmaris in 1948 - 1950 and published in Fraser-Bean *The Rhodian Peraea and Islands* (1); most of those also came from Eyliktaş, which evidently represents the inhabited portion of the ancient deme of Physcus (2). It is likely that more remain to be discovered. The new stones provide us with welcome new information concerning the Rhodian administration of the Peraea in Roman Imperial times.

1. Rectangular plinth 0.25h, 1.25w, 1.28th, carrying a circular basemoulding 1.15 m. in diameter. Inscription on the plinth in letters 2.5 cm. high, of about the first century B. C. The inscribed face is broken in three pieces.

Καλλιξείνος Νεικ[α]γορά
γεγόμενος ἀγε[μ]ῶν
ἐπὶ Ἀπείρου καὶ Φύσκου
καὶ Χερσονάσ[ου] καὶ Σύμας

The inscription is apparently comple-

(1) Oxford 1954; quoted here as *Peraea*.

(2) The acropolis hill, the neighbouring Asar Tepe (*Peraea* 57), was visited recently by my friend Prof. J. M. Cook in the hope of determining from the pottery the approximate date of the deme; but sherds were too scarce to permit any satisfactory conclusion in this respect.

te, though the simple nominative is unusual. It seems most likely that the circular base above the plinth carried a statue of Callixeinus; for the nominative alone in such a case cf. *OGI* 743, Πτολεμαῖος στρατηγὸς πόλεως, and Larfeld *Handbuch* I 550. For the office in question see below.

2. Round base 0.67h, 0.51 in diameter at the bottom (exclusive of moulding); the upper surface is plain. Letters of Imperial date 15-20 mm. high, larger in line 12. Squeeze Pl.

ὑπὲρ
Πολυκράτους Μενεκράτους
Πλαρίου ἄρξαντος ἐπὶ Φύσ-
κου καὶ Κεδρεῶν δικαίως,
5 καὶ ἄδωροδοκῆτως καὶ τὰς
δικαίας τοῖς κρεινομένοις
ἀπυδιδόντος κρίσις {εἰ τοὶ κα}
τοὶ κατοικεῦντες ἐν Φύσκῳ
καὶ γεωργεῦντες καὶ ναυκλα-
10 ρεῦντες τὸν ἑαυτῶν ἄρ-
χοντα καὶ φίλον συνόϊας ἔνεκα
θεοῖς

Line 2. For the demotic Πλάριος see *Peraea* 81. Its situation is unknown.

Line 7. After κρίσις (for κρίσεις) the lapicide began to write τοὶ κατοικεῦντες, inserting inexplicably a meaningless *iota*, then wrote these words anew in the next line.

Line 10. τον ἄρχοντα. In preference to repeating the preposition ὑπὲρ (as is done in No. 3 below), the accusative is written as object of ἀνέθηκον understood.

There can, I think, be little doubt that this inscription supplies the restoration of the fragment published in *Peraea* p. 3, No. 2. The man there honoured will have been also ἄρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν and the fragment may be restored as follows:

[καὶ τοὺς δικαίως τοῖς κ]ρεινομ[ένους ἀπο]-
[διδόντος κρίσεις, τοὶ κ]ατοικεῦντες
[καὶ ναυκλαρεῦντες καὶ γεωργεῦντες
ἐν Φύσκῳ, τὸν ἄρχοντα καὶ φίλον κτλ.

3. Large round altar 1.45h, 1.10 in diameter at the bottom (exclusive of moulding): upper surface plain. Letters 2.5 cm. high. Photograph Pl.

ὑπὲρ
τῆς τῶν κυρίων Αὐτοκρατόρων νείκης
καὶ υἱείας καὶ αἰωνίου διαμονῆς Μάρκου
Αὐρηλίου Ἀντωνεῖνου Σεβαστοῦ καὶ
5 Λουκίου Αὐρηλίου Οὐήρου Σεβαστοῦ
Ἀρμενιοῦ τοῦ κατοικεῦντος
ἐν Φύσκῳ καὶ γεωργεῦντες καὶ ναυ
κλαρεῦντες ὑπὲρ τῶν εὐεργετῶν ἧ δὲ
ἀφιέρωσις ἐγένετο τοῦ βωμοῦ ἐπὶ
10 Θεῶνος Μενίππου ἀρχόντος Φύσκου
καὶ Κεδρεῶν
θεοῖς

Lucius Verus took the title Armeniacus in A. D. 163, Marcus Aurelius in 164. Since the title is here given to Verus but not to Marcus Aurelius, the monument is exactly dated to the year 163-4. It is to be added to the comparatively small number of honorific monuments of the Emperors in this region (*Peraea* 41).

On the territory of the Incorporated Peraea the use of the Doric koine in Roman times is normal, but the Attic koine is found from time to time: see *Peraea* Nos. 3, 5, 19, and pp. 53-4. In our present Nos. 2 and 3 a mixture of the two dialects is employed; cf. *BSA* LII (1957), 76, No. 6.

The Rhodian official styled ἄρχων (ἐπὶ) Φύσκου καὶ Κεδρεῶν appears here for the first time. The officials charged with the administration of the Peraea are discussed in *Peraea* 84-86. We find in the second century B.C. an ἀγεμῶν εἰς Ἄπειρον καὶ Φύσκου καὶ Χερσονήσου (*Peraea* 23, No. 13); rather later, perhaps in the following century, the island of Syme was added to his sphere of responsibility: so in *SGDI* 4267 and in our No. 1 above, which on grounds of the lettering might well belong to the first century B. C. In the Roman Imperial period a different system was adopted. We now find (*Peraea* 84) officials — in one case an hagemon, in two other cases a stratagos — in charge of the Chersonese and Syme only; for Apeiros and Phycus no evidence had hitherto been forthcoming, though there was every reason to believe that they were still Rhodian. Our present Nos. 2 and 3 supply the missing evidence. We learn that the wide area comprising nearly all the Incorporated Peraea, controlled in Hellenistic times by a single official was divided in Roman times into two: Syme and the Chersonese were given to a stratagos or hagemon, the remainder to an ἄρχων Φύσκου καὶ Κεδρεῶν. Cedreæ evidently takes the place of the earlier Apeiros; and this confirms the view taken in *Peraea* 68-69 that Ἄπειρος in Rhodian inscriptions

means the region to the west and north of Marmaris as far as Cedreae. The archon in question is governor of Phycus and Cedreae and the intervening country.

One uncertainty remains. *Peraea* No. 1 is a dedication in honour of an official, of whose sphere of duties only the words Φύσκου καὶ Ελι. survive. The inscription is of similar date to the present Nos. 2 and 3, and since he is described as ἄρχαντα δόσιως καὶ δικαίως, it is attractive to suppose that he held this same office of ἀρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν. If so, the letters Ελι can only be the remains of the preposition ἐπὶ, and the title was on this occasion written ἀρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ ἐπὶ Κεδρεῶν. This is certainly abnormal and perhaps unnatural; whether it is intolerable I leave to others to decide (3).

No. 2 is further interesting in that it is only the second document yet discovered which affords any real information as to the duties of these Peræan officials. The other is *Peraea* No. 13, in honour of an hagemon who devoted his energies to "preventing the escape of the malefactors, and rounded up the fugitive slaves". This was evidently a special occasion; Polycrates in No. 2, on the other hand, is praised for the justice and incorruptibility which he habitually displayed in his judicial capacity (ἀποδιδόντος, present participle). It has been supposed (*Peraea* 91) that

(3) Other possible restorations are hardly more attractive. The only geographical name that could conceivably come in question seems to be Ἐρί[νης]: Erine has been located at Hissarönü at the head of the Gulf of Syme (accepted in *Peraea* 67), but subsequent considerations have thrown serious doubt on this identification. J. M. Cook and I hope to have an opportunity of discussing this matter before long. In the present state of our knowledge an ἀρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Ἐρίνης is hardly acceptable. If, on the other hand, we restore ἐπ[α:νεθέντα] (as e.g.

the duties of these officials, at least in early times, were largely military: and this was no doubt the case. But it now appears that in later times they were not entirely so; on the contrary, if the above suggestion for the restoration of *Peraea* No. 2 is correct, it is clear that judicial functions were a normal part of the duties of the ἀρχων ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν and that stereotyped language was used to refer to them. Under the Roman Empire (4) it is natural enough that military functions should be in abeyance; it is likely, though of course unproved, that the hearing of lawsuits figured prominently also among the duties of the ἀγεμών and even the στρατηγός, ἐπὶ Χερσονάσου καὶ Σύμας

4. Round statue-base 0.98h, 0.72 in diameter at the bottom (exclusive of moulding); two dowel-holes and irregular sinkings in the upper surface. Letters 33-38 mm. high, carefully written and rather ornate. Photograph Pl.

τὸν δᾶμον
τὸν ῥοδίῳν
τοὶ κατοικεῦντες
ἐν Φύσκῳ
5 εὐεργεσίας ἕνεκα
ἐπ[ι] ἀρχοντος
Πομπηίου Αὐξωνος
Μενελάου

in *Inscr. Lindos* I, 146, 189), then either the hagemon's sphere of activity is Phycus alone, or if Cedreae was included the names are given in inverted order, [ἐπὶ Κεδρεῶν καὶ] Φύσκου.

(4) *Peraea* No. 13 is Hellenistic.

The dating by the archon in lines 6-8, as in No. 3 above, suggests that this man too was ἀρχὸν ἐπὶ Φύσκου καὶ Κεδρεῶν

The erection, "in return for benefits received", of a statue of the Rhodian

People by τοὶ κατοικεῦντες ἐν Φύσκῳ is proof that these bodies of persons, like the γεωργεῦντες and νακλαρεῦντες are composed of foreigners (*Peraea* 3). Such an offering from citizens of Rhodes would be quite anomalous.

İSTANBUL'DA YENİ BULUNAN İKİ BİZANS MEZAR KABARTMASI VE BENZERLERİ(*)

Nezih FIRATLI

1958 yılı yaz aylarında, İstanbul'da Taşkasap'ta, Tevfik Fikret Sokağında kanalizasyon hendeği kazılırken karşılıklı 50 ve 41 No. lu evlerin önünde (Res. 1), akroterleriyle beraber işlenmiş lâhit cephesi şeklinde gayet iyi durumda, köfeki taşından mamul bir kabartmaya rastlanmış ve bu kabartmanın mahiyetini anlamak için İstanbul Arkeoloji Müzelerince burada ufak çapta bir araştırma yapılmıştır. Kazı yeri dar bir sokak olduğu için, bu araştırma kâfi derecede etraflı olmamışsa da, çalışma sırasında, gayet iyi muhafaza edilmiş ikinci bir kabartma bulunmuş ve her iki kabartmanın mahiyetini anlatan müşahedeler yapılabilmektedir (1).

Kabartmalara bugünkü zeminden 2.50 m. derinde *in situ* durumda rastlandı. Birinci kabartma kuzey-güney yönünde, köfeki plâklarla kaplı bir zemin üzerinde, aynı taştan yapılmış ve kabartmanın istinat etmesi için yuva ihtiva eden bir kaide üzerinde idi (Res. 3). Bu kabartma üç yanı 0.60 m. kalınlığında duvarlarla çevrili takriben 1.00×2.00 m. ölçüsünde bir mezarın ön cephesini kapatıyordu (Res. 2). Mezarı çevreleyen diğer üç duvarın üzerinde silme seviyesi, kabartmanın akroter dışında kalan yüksekliğini aşmıyor-

(*) Birinci kabartma bulunduğu, buluntu yerini Arkeoloji Müzeleri Müdür Muavini Osman Sumer ile o zamanki hafriyat memuru Musa Baran tetkik ederek müşahadelerini raporla tesbit etmişlerdir. İkinci kabartmanın araştırılmasında ve plânın yapılmasında bu rapordan faydalanılmıştır. Yazı hazırlanırken Hocam Ord. Prof. A. M. Mansel'in kıymetli irşadına mazhar olduğumu ve arkadaşım Doç. Dr. Semavi Eyice'nin yardım ve mütalaalarından istifade ettiğimi belirtmek ve kendilerine teşekkür etmek isterim.

(1) İlk haber için Bk. *Anatolian Studies* IX, 1959, s. 31.

du. Duvarların daha üst kısımları harap olduğundan, binanın örtüsü ve yüksekliği hakkında bir şey söylemek kabil değildir. Bu kabartmanın kuzey ve güney yanında duvarlar batıya doğru 1.00 m. kadar uzanmakta olup, kuzeydeki uzantı köşe yaparak kuzeye dönmekte ve bu duvarın gerisinde bir mezar bulunmakta idi (Res. 2/I/C). Bu mezarın batısında, güney duvarı doğrultusunda ve mezarın batı duvarına temas eder halde ikinci bir kabartma diğeri ile aynı şekilde dik duruyordu. Bu kabartma dahi takriben 1.00×2.00 m. ebadındaki bir mezarın ön cephesini örtmekte idi (Res. 2/I/B). Bu mezarın zemininde dört köşede küçük sütun başlıklarından yontulmuş, yüksekliği 0.18 m. olan dört tane küçük kaide bulunmakta idi. (Res. 3-A). Bu kaideler mezarın içine ayrıca belki bir ahşap lâhtin konulmuş olduğunu gösteren delilleri teşkil etmektedirler.

Bu kabartmaların istinat ettikleri köfeki bloklar kaldırıldığında, bir metre derinliğinde ve kabartmaların duruş istikametlerine dikey halde yanyana ikişer mezarın bulunduğu görüldü. Kabartmalar bu çifte mezarın tam ortalarında durmakta idiler. İkinci kabartmanın altındaki çifte mezarın güneyinde, bu çifte mezara dikey vaziyette bir tek mezar bulunmakta, bunun güneyinde ise, evvelkinin aynı bir çifte mezar daha güneye doğru uzanmakta idi (Res. 2/II). Bu mezarların tamamının çevresi moloz taş duvar ile yapılmış olup, horasan harç ile sıvalı idi, mezarlar içinde müteaddit iskeletler vardı. Yani bunlar tek bir şahsa mahsus olmayıp muhtelif şahıslara ait iskeletler ihtiva eden umumi mezar veya aile mezarı mahiyetinde idiler. Mezarları birbirinden ayıran ara bölmeleri yine köfeki levhalarla yapılmışlar-

dı. Bütün bu mezarların üzerini örten köfeki bloklar muntazam döşeli bir saha meydana getirmekte olup, bu iki kabartmanın önünde oldukça geniş bir saha meydana geliyordu. Kabartmaların birbirine nazaran durumu Ravenna'daki Galla Placidia mauseleumunu hatırlattığından (2) bir üçüncü kabartmanın güneyde veya batıda olması ihtimali düşünülebilirdi. Biz de iki istikamette araştırma yaptık da, kabartma bulunmadı, daha fazla araştırma yapmağa da o istikamette bulunan evler mani oldu.

**

İlk bakışta lahit cephesi intibai bürkan bu kabartmalar her ne kadar bir mezara ait iseler de, monolit bir lahte ait parçalar değildirler. Üç tarafı örme duvar ile çevrili olan bir mezarın ön cephesini kapatmak üzere sütunlu lahit cephelerini takliden yapılmışlardır. Akroterlerin de gösterilmiş olması bu tesiri kuvvetlendirmektedir. Bu mezarın üstü ayrıca taş levhalarla kapatılmış olmalıdır, fakat bunlara ait izleri tesbit edemedik. İlk bulunan 5122 No. lu kabartmanın (Res. 4) üst kenarında görülen boydan boya oyuk kısım, 5123 No. lu diğer kabartmada da kısmen mevcuttur. Bu oyukların mezarların üstüne konacak örtüyü tutmak üzere yapılmış olmaları gerekmektedir. Buldukları durum dikkate alınmasa bile bu iki kabartma ile İmrahor Camiinde bulunan (3) ve bazan "lahit parçası" olarak mütalâa edilen (4), akroterli parçanın, yekpare bir bloktan yapılan ve ayrıca bir kapağı olan bir lahtin parçası olmaması gerekir. Zira bir lahtin kapağına ait olması gereken akroter ile sanduka kısmı aynı bloktan işlenmiştir, aynı zamanda köşeler, bir lahtin

(2) W. F. Volbach, *Frühchristliche Kunst*, München, 1958, Lev. 144-147, s. 72-73; JAJ, 64, 1960 s. 69; *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No. 9, 1960, s. 6, Res. 30-31. Bu yazı kısaltılmış olarak ayrıca *Cahiers Archéologiques XI* de de neşredilecektir.

(3) G. Mendel, *Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines* II, 1914, No. 670.

(4) J. Kollwitz, *Oströmische Plastik der Theodosianischen Zeit*, Berlin, 1941 s. 163, lev. 56/2.

köşesi şeklinde dar yanlara doğru uzamakta, muntazam bir levhanın kenarı olarak yontulmuş halde nihayetlenmektedir. Lahit parçasında hiç olmazsa yana uzayan kısımların izlerinin görülmesi gerekir. Şu halde akroter ihtiva eden bu iki kabartma, sütunlu lahitlerin taklidi olup, kâgir bir mezarın yalnız ön cephesini örtmek suretiyle ona lahit görünüşü vermektedirler. Böylece yekpare bloktan yapılmış lahte nazaran çok daha ucuza, bir nevi "taklit lahit" elde edilmektedir. Bu müşahede İmrahor Camiinde bulunan akroterli parça hakkında Pantchenko tarafından ileri sürülen izah tarzına (5) vüzuah vermektedir.

Taşkasap'ta bulunan bu iki kabartmanın durumu ve buldukları yer genel olarak Vatikanda San Pietro kilisesi altında meydana çıkarılan mezarlara, bilhassa "Mısırlıların Mezarı"na benzetilebilir (6). Bu kabartmaların bağlı buldukları mezarların heyeti mecmuası, bir mezar binasının günümüze intikal eden kalıntısı olmalıdır.

**

Her iki kabartma da işlenmesi kolay bir nevi kalker olan "köfeki" denilen Bakırköy taşından yapılmıştır. Birinci kabartma (No. 5422, Res. 4) birbirinden sütunlarla ayrılmış ortadaki üçü kemerli, yanlardaki ikisi köşeli olan beş nişli bir lahit cephesi şeklinde olup bir "Traditio Legis" sahnesi ihtiva ediyor. Aslında kapağın kenarını temsil eden, kemerler üzerindeki bantta, madeni harflerle yazıldığı anlaşılan bir satır kitabe vardır. Harfler, tamamen kaybolmuş ise de, kalan izlerden mezarın EYTYXIOC isimli bir şahsa ait olduğu anlaşılmaktadır. Kabartmada esas önem ortadaki nişte teksif edilmiştir. Sağda ve solda ayakta duran şahısların, hattâ akroterlerdeki havarilerin bakışları, mer-

(5) A. Pantchenko, Note sur les reliefs d'Imrahor Djamissi, Mendel. *Catalogue des sculptures*, II, s. 461-463; bu yazının Rusca olan aslı için bk. *Bulletin de L'institut impérial russe d'archéologie à Constantinople*, XVI, 1912, s. I-358. Lev. I-III, (Rusça).

(6) J. Toynbee - J. W. Perkins, *The Shrine of St. Peter*, London, 1959, s. 51, Res. 7, Lev. 7.

kezi nişte ayakta duran sakalsız ve genç tasvir edilen İsa'ya tevcih edilmiştir. İsa, elinde rulo tutmakta, sağ eliyle bu ruloyu işaret etmektedir. İsa'nın yanındaki şahıslar, havari Petrus ve Paulus olmalıdır. Sol yandaki nişte sağ elini düşünür vaziyette başına temas ettiren bir kadın, sağ yanda ise elinde açık bir rulo tutan diğer bir kadın vardır. Buradaki kadın figürlerinin ne olduklarını kestirmek güçtür. Mamafih İstanbul'da bu çağa ait diğer kabartmalarda da kadın figürlerine rastlanır (7).

İkinci kabartma (No. 5423, Res. 5) sütunlu lahit cephesi şeklindedir. Burada bir "*Majestas Domini*" sahnesi vardır (8). Diğerleriyle aynı işçiliği gösteriyor. Nişlerin kemerleri diğer kabartmaya nazaran yarım daireye daha yakındır. Sütunların ve şahısların yüksekliği diğerine nazaran daha kısadır. Kabartma muntazam bir dikdörtgen şeklinde değildir, sol kısmı, sağa nazaran daha alçaktır. Ortada helezoni yivli sütunlarla tahdit edilmiş olan nişte sakalsız ve genç İsa, ayakları geniş silmeler ihtiva eden bir tahta oturmuştur, ayaklarını bir tabureye basıyor. Sol elinde açık halde mukaddes kitabı tutuyor. Sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. Sağ yanda Havari Petrus, sol yandaki nişte Paulus vardır. Diğer iki nişteki şahıslarla akroterlerdeki büstler havarileri temsil etmelidir. Her iki kabartmada da erkek figürlerinden bazılarının saçları enselerine kadar uzamakta ve kulakları hizasında uzaktan küpe hissi veren birer bukule yapılmıştır. Yine bazı figürlerin göz bebekleri ve göz pınarları aynı kalınlıkta makkapla oyulduğundan, bu hal profilden tasvir edilen figürlerde çifte göz bebeği görünüşü hâsıl ediyor.

(7) Meselâ İstanbul Müzesindeki beşinci asır sonuna ait sütun tamburunda iki kadın görülmektedir: Mendel, *Catalogue des Sculptures II*, No. 659; Pierce - Tyler, *L'Art Byzantin*, I, Paris 1932, s. 81, Lev. 127; F. Volbach *Frühchristliche Kunst*, lev. 76, s. 59

(8) *Majestas Domini* için bakınız: F. Gerke, *Christus in der Späntiken Plastik*, Mainz 1948, s. 49 vd.

İstanbul'da Bulunan Aynı Tip Diğer Kabartmalar

İstanbul Müzesinde bu kabartmalarla aynı mahiyette mahallî kalkerden yapılmış kabartma parçaları mevcuttur. Bunların bir kısmı Taşkasap kabartmaları gibi sütun ve kemer gibi sütunlu lahitlere mahsus hususiyetler ihtiva etmekte, diğerlerinde ise zengince süslü veya basit bir bordür bulunmaktadır. Her iki grubun alt kısmında daima düz boş bırakılmış bir bant vardır. Mimari tezyinatı olanlar yukarıda zikredilen İmrahor Camiinde bulunan akroterli parça (9) ile 1957 de Topkapı güneyinde yeni açılan girişin tanzimi sırasında bulunan parçalar (10) (Res. 6 - 12), Çapa'da evvelce bulunan parça (No. 4536, Res. 13) ve İstanbul'da bulunmuş olmakla beraber hakiki bulunduğu yer bilinmeyen Daniel kabartması ihtiva eden parçadır (No. 3289, Res. 14). Bunlara Edirnekapıda surlarda evvelce bulunmuş olan parça (11) da ilâve edilebilir. Berlin'deki, İstanbul'da bulunan mezar stelinin (12) de bu seriye ithali gerekir. Bu stel bize, sütunlu lahitleri taklit eden bu kabartmalar yanında, bunlardan daha mütevazı mezarlara ait olan yine sütun veya paye ile tahdit edilmiş niş şeklinde, daha ziyade doğuda Mısır'da rastlanan tipte (13), stellerin

(9) Mendel II, No. 670; *The Walters Art Gallery, Early Christian and Byzantine Art*, Baltimore, 1947, No. 58, Lev. IV.

(10) Bu kabartmalar Topkapı güneyinde Millet Caddesi için surlarda yeni açılan girişin iki yanındaki duvarlarda Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rüstem Duyuran idaresinde yapılan restorasyon faaliyeti sırasında, dış surlarda tamir malzemesi olarak kullanılmış halde ele geçti, aynı tipten muhtelif kabartmalara ait oldukları anlaşılıyor. Bu parçaların burada zikrine müsaade ile yazımın tamamlanmasına yardım eden ve kendi neşir hakkından feragat gösteren sayın Müdür R. Duyuran'a teşekkürlerimi tekrarlarım.

(11) Mendel III, No. 1318

(12) K. Wessel, *Ein Führer durch die Frühchristlich - Byzantinische Sammlung*, Berlin, 1957, s. 120.

(13) Bu tip steller için Bk. K. Wessel, *Op. Cit.* s. 120; Ç. M. Kaufmann, *Hendbuch der Christlichen Archaologie*, Pedarborn 1913, s. 490, Res. 188.

de bulunduğunu gösteriyor. Mimari dekorasyon ihtiva eden bu parçalar yanında yine kalkerden ve bu kabartmalara benzer işçilik gösteren diğer seride ise üst ve yan kenarlar bazan zengin, bazan basit bir yaprak sırası ihtiva eden bordür ile tahdit edilmiştir. Bunlar İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas Domini tasvirini havi olan iki kabartma (14), Mevlevihanekapı İsa kabartması (15), Edirnekapı'da bulunan İsa'nın Mucizesini tasvir eden parça (16), Altımermer'de bulunan Yahudi gençlerini fırında gösteren kabartma ile Hazreti Yunus'un deniz ejderi tarafından yutuluşunu gösteren kabartma (17), Fenari İsa'da bulunan, yine Hazreti Yunus'un yutuluşunu gösteren kabartma (18) (No. 4517, Res. 15) dir. Hazreti İbrahim'in kurban kesmesini gösteren kalker kabartma işçiliği ve malzemesi itibariyle İmrehor Camii kabartmaları meyanında mütalâa edilirse de (19), arka yüzündeki silmeler ve salıp kabartmasından anlaşıldığına göre, doğrudan doğruya bir korkuluk levhasıdır (Res. 16 A. B.), bu sebeple bu mezar kabartmalarından ayrı mahiyettedir. Saydığımız diğer kabartmaların arkaları işlenmemiş ve düz bırakılmıştır, kalınlıkları da korkuluk levhalarına nazaran fazladır. Bunların da sütunlu lahit taklidi kabartmalar gibi kâgir bir mezarın ön kısmını örten, fakat bu defa sütunsuz ve tek sahne ihtiva eden lahit cephelerini takliden yapılmış olmaları mümkündür. Bilhassa İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas kabartmalarının şekli bunu mümkün kılmakta -

dır. Bunların arkaları kaba bırakıldığı için Pantchenko'nun da düşündüğü üzere (20), korkuluk levhası olmadıkları gibi, kalınlıklarından ötürü kaplama levhası olmaları da az ihtimal içindedir ve mezar cephesini kapatan kabartmalar olmaları çok daha mümkündür. Bunlardan Majestas Domini kabartmasının sağ tarafının işlenmemiş olması ise, Taşkasap kabartmalarından Traditio Legis kabartmasında, kabartmanın sol tarafının duvarla kapandığı için kısmen işlenmeden bırakılmış olması gibi (Res. 3), bu kısmı muhtemelen bir duvarın kapatmış olması ile izah edilebilir. Durumları izah edilememiş olmakla beraber, İmrehor Camii kabartmalarının genel olarak Manastırlara mahsus ossuarlarda kullanılmış oldukları kabul edilmiş gibidir (21). Hemen hemen aynı kalınlıkta olan ve benzer hususiyetler gösteren Edirnekapı (22) ve Mevlanekapı (23) kabartmaları ile Yunus'un yutulmasını gösteren kabartma (Res. 15) için de aynı teklif yapılabilir. Çevrelerinin şeklinin biraz değişik ve kalınlıklarının daha az olmasına rağmen Altımermer kabartmalarının da (24) aynı tip kabartmalardan olmaları mümkündür.

Nekropol:

Kabartmalarımızın bulunduğu Taşkasap ve Çapa semti Konstantin surlarının geçtiği hat civarına rastlıyor (25) (Res. 17). Bu havalide zaman zaman mezar buluntularına rastlanmaktadır. Müzede toplanan bu eserler Tevfik Fikret Sokağının da dahil olduğu Çapa muntikasının Bizans çağında nekropol olduğu hakkında kâfi delil teşkil edecek miktardadır. Burada evvelce kitabeli Bizans mezar taşları bulun-

(14) Mendel II, No. 668 ve 669; *Early Christian and Byzantine Art* No. 57, 59 T. Rice, *Kunst Aus Byzanz*, No. 16; Peirce-Tyler, *L'Art Byzantin I*, No. 128 a. Volbach, *Fruhchristliche Kunst*, Lev. 81, s. 60.

(15) Mendel II, No. 673; Peirce-Tyler, *Op. Cit. I*, No. 164.

(16) Mendel II, No. 672; Peirce-Tyler, *Op. Cit. I*, No. 165.

(17) Mendel II, No. 686-687.

(18) N. Fıratlı, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Seçme Bizans Eserleri Rehberi*, İstanbul, 1955, s. 32.

(19) T. Rice, *Byzantine Art*, London 1954, s. 159; *Kunst Aus Byzanz* s. 38

(20) Pantchenko, *Mendel II*, s. 461

(21) *Early Christian and Byzantine Art*, Baltimore 1947, s. 32-33, No. 57-59. T. Rice, *Kunst Aus Byzanz*, s. 38.

(22) Mendel II, 672

(23) Mendel II, 673

(24) Mendel II, 686-687.

(25) R. Janin, *Constantinople Byzantine*, Paris 1950, s. 32

muş (26), daha sonra 1931 de kırmızı breşten çocuk lahti ele geçmiştir (27) (Res. 1/3). Çapa Kız Sanat Okulu yanında kitabeli iki basit mermer mezar steli (28) ile yukarıda zikredilen kalker kabartma parçası (No. 4536, Res. 13) ele geçmiştir (Res. 1/2). Son yıllarda yine aynı yerde okulun önünde bir stel ve lahit kapağı bulunmuş (Res. 1/3) ve içi mumya şeklinde oyulmuş basit bir lahte tesadüf edilmiştir (29) (Res. 1/4). Daha batı kuzeyde Guraba Hastahanesi bahçesinde içleri mumya şeklinde oyulmuş Bizans lahitlerine rastlanmış ve bunlardan kapağında enteresan bir salip kabartması olan çocuk lahti Müzeye nakledilmiştir (30). Bu saha ile surlar arasında da R. Jan bir nekropol işaretlemektedir (31) Bu noktanın kuzeyinde olan ve şehrin esas merkezinden hemen hemen aynı uzaklıkta bulunan Fenari İsa Camii civarı ve Sarıgüzel'de (32) aşağı yukarı aynı çağ mezarlık malzemesi veren bir nekropol'dür (Res. 17/6). Buradan Marmara sahiline doğru ilerlendiğinde Altımermer'de aynı tip mezarlık buluntularına rastlanır, daha güneyde, Berlin'deki İsa ve Havarileri havi meşhur Sidemara tipi lahit parçasının (33) bulunduğu

Samatya - Sulumanastır'a varılır (Res. 17/8) ve nihayet aynı tip kabartmaların bulunduğu İmrehor Camiine erişilir (Res. 17/9).

Yukarıda zikredilen kabartmaların birçoğu, Topkapı, Mevlanekapı ve Edirnekapı'da surlarda yapılan tamirlerde malzeme olarak kullanılmış halde ele geçmiştir. Bu ise tamir için gerekli malzemenin surlardan pek uzak olmayan nekropolden de toplandığına işaret eder. Bu suretle Erken Bizans çağında Konstantin surları ile bugünkü surlar arasında kalan sahanın bilhassa yedinci tepenin bulunduğu Topkapı - Çapa arasının nekropol olduğu anlaşılmaktadır. Antik çağda Çemberlitaş, bilhassa Beyazıt - Lâleli ve Süleymaniye arasında bulunan nekropolün (34), Konstantinden sonra şehrin genişlemesine paralel olarak, batıya doğru yer değiştirdiği, bilhassa V ve VI ncı asırda bu sahada yıkıldığı söylenebilir. O halde kabartmalarımız, gayet geniş bir sahayı işgal eden bu nekropoldeki oldukça büyük bir mezar binasından gelmektedir. Bu tip diğer kabartmaların bulunuşu, bu nekropolde aynı tipte müteaddit mezarların bulunduğunu göstermektedir.

(26) J. Ebest, *Mission Archéologique de Constantinople* 1920, Paris, 1921 s. 50, No. 5. Müze env. no. 2787-2788.

(27) Arif Müfit (Mansel), *AA*, 46, 1931, s. 175, res. 3, Müze env. No. 4014.

(28) Stellerin Müze env. no. 4010-4011. Bu kabartma parçası ve steller Çapa ve civarının yangın yeri halinde bulunduğu ve yeni binalar yapılmaya başlandığı sırada ele geçmiştir. O zamanki kayıtlara göre buluntu yeri Nurlu Dede mahallesinde Kalender Çeşme sokağında mektep ittisindedir ki, burası Çapa Kız Sanat Enstitüsünün arka avlusu güneyine yakın bir noktadır. (Bu mevki için Bk. E. Halkı Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul, 1958, Pafta D/4).

(29) N. Firath, İstanbul ve civarından üç not. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı V* 1952, s. 62 No: 1, 2, S. Eyice, *Anadolu II*, 1955, s. 83.

(30) İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 7, 1956, s. 55, Müze env. no. 5220.

(31) Janin, *Constantinople Byzantine*, Harita I.

(32) Arif Müfit (Mansel), *İstanbulda Bulunan bir Prens Lahti*, İstanbul, 1934, s. 5.; A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin, 1936 s. 95, No. 22.

(33) K. Wessel, *Op. Cit.* s. 173, Res. 5; Volbach, *Frühchristliche Kunst* s. 58, lev. 73.

Kabartmaların Tarihi:

Bu iki kabartma gerek şekil, gerekse mevzu bakımından henüz putperest geleceğin tesirlerini muhafaza etmektedir. Üzerlerinde tasvir edilen *Majestas Domini* ve *Traditio Legis* Konstantin'den sonraki çağda çok kullanılan ve esasında putperest ânaneyi devam ettiren mevzulardır (35). Bu sebeple ilk bakışta kendilerine verilecek tarih VI ncı asır sonundan sonraya ait olmayacağı gibi, Konstantin çağından evvele de ait olmamalıdır. Aşağı yukarı aynı mevzuları havi İmrehor Camii kabartmalarına yakın bir tarih verilmesi ge-

(34) N. Firath, *Découverte de Trois églises byzantines a İstanbul*, *Cahiers Archeologiques V*, 1951, s. 183; E. Mamboury, *Les Necropoles de Byzance*, *Buletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie*, No. 79, 1948, s. 27/30.

(35) C. M. Kaufmann, *Handbuch der Christlichen Archaeologie*, s. 498 vd.

rekiyor. Fakat işçiliği on'lara nazaran daha itinalıdır. Diğer yandan mermerden yapılmış, hanedana mensup bir şahsa ait olan Sarıgül lahti ile Berlin'deki Samatya'da bulunmuş olan Sidemara tipi lahit parçasında görülen itinalı işçilikten de ayrılmaktadır. Onların birinci sınıf işçiliği yanında, bu kabartmalar ikinci derecedeki sanatkârlar tarafından ucuz ve kolay işlenen malzemeden "taklit lahit" olarak yine ikinci derecedeki şahsiyetler için yapılmışlardır. Şu halde bu iki kabartmayı V inci asrın ikinci yarısına veya en geç altıncı asır başına tarihlendirmek yerinde olacaktır.

Bu seriden olan yeni bulunan Topkapı kabartmalarının, birkaç ayrı mezar kabartmasının parçası oldukları görülmektedir. Gerek kalınlıkları, gerekse üslupları birbirinden ayrı eserlerdir. Mısır'a kaçış (Res. 8), İmrehor Camiinde bulunan Kudüs'e giriş kabartması ile aynı tarihe ait olmalıdır. Başların profilden işleniş tarzı, kumaş katlarının şekli bunu teyit etmektedir. Majestas Domini tipindeki parça (Res. 11), ayakta havari kabartması (Res. 10), İmrehor Camii *Majestası* ile aynı üsluptadır, belki de aynı atölye malıdır. Alınlıklı köşe parçası ile (Res. 6), sakallı erkek figürünü havi kemerli parça (Res. 7) aynı esere ait olabilirler. Erkeğin elbisesinin kolunun kumaş katlarının keski ile gösterilmesi, büyük Traditio Legis kabartmasındaki İsa'nın kollarının ve Daniel kabartmasında (Res. 14) kumaş katlarının işleniş gibidir. Bu bakımdan bu iki parçayı, iki havari büstünü (Res. 12) ve akroter ihtiva eden parçayı (Res. 9) Taşkasap kabartmaları ile aynı zamana tarihlemek mümkündür. Kumaş katlarının şekli ve kemerin boş ve düzgün bırakılmış olması sebebiyle Daniel kabartması da (Res. 14) aynı zamana tarihlenebilir. Çapa'da bulunan Yunus kabartmasının (Res. 15), bu mezar kabartmaları serisinin son misallerini teşkil ettikleri söylenebilir. Bu parçalarda görülen yaprak sıraları, V inci ve daha sonraki asırlara ait Ravenna lahitle-
rinde mevcuttur. Meselâ Piskopos Theo-

dor'un 658 yılına ait lahtinde vardır. İki parçada bu yapraklar daha fazla stilize edilmiştir. İşlenişlerinin kabalığı, kumaş katlarının şekli itibarıyla, bu iki kabartmayı VI nci asır sonuna veya VII nci asra tarihlemek gerekir.

İstanbul'a mahsus bir kalker ile yapılmış olan bu kabartmaların hepsinin yine İstanbul'da imal edildiklerini düşünmemek için sebep yoktur. Bunlar muayyen birkaç atölyenin malı gibi görünmektedir. Meselâ iki büyük kabartma aynı atölyenin malıdır, Topkapı kabartmalarından yukarıda sayılanları da İmrehor Camiinde bulunan Majestas kabartması ile aynı atölyede yapılmış olmalıdır.

Bu seri kabartmalardan büyük bir kısmı surlarda yapılan tamirler sırasında kullanılmış olarak bulunmuştur. Bu husus tarihleme bakımından bir kıymet ifade etmiyor. Zira surlarda en son yapılan tamirlerde bile yakın olan nekropolün malzemesinin kullanılmış olmaları mümkündür.

Traditio Legis kabartmasındaki kitabe geçen EYTYXIOC ismi üzerinde biraz durarak yazımıza son verebiliriz. İstanbul'da EYTYXIOC isimli birisi tarafından kurulmuş bir manastırın mevcudiyeti bilinmektedir. Bu manastırın kayıtlara göre IV ve V inci tepeler arasında, muhtemelen Haliç yakınındaki St. Laurentius ve St. Matron kiliselerine yakın olması gerekmektedir. Bu manastırın bânisi EYTYXIOC 518 - 536 yılları arasında vazife görmüştür (36). Kabartmanın üslubuna göre verilecek tarih aşağı yukarı bu tarihe uyuyorsa da, kabartmalar 5 inci tepeden uzakta, 7 nci tepenin güneyinde bulunmuştur. Bu vaziyette bu iki şahıs arasında bir yakınlık kurmak için isimlerinin aynı oluşundan başka bir sebep yoktur. Kabartmada adı geçen EYTYXIOC'un, bu kabartmanın vaziyetine göre büsbütün basit bir adam olmadığı anlaşılıyorsa da, geniş Constantinopolis nekropolündeki herhangi bir EYTYXIOC olması çok daha fazla ihtimal içindedir.

(36) R. Janin, *Les Eglises et les Monasteres*, Paris, 1953, s. 125.

K A T A L O G

Yazıda zikredilen İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki aynı tip kalker mezar kabartmaları

1 — Büyük kabartma. *Traditio Legis* (Res. 4). İstanbul, Taşkasap, Tevfik Fikret Sokağında bulundu (Res. 1/1). Müze env. No. 5422. Uzunluk 2.15, yükseklik (arkroter ile beraber) 1.22 m., kalınlık 0.20 m., sütun yüksekliği 0.42/0.43. Sütun başlığı 0.10 m. Tamam durumdadır, sütunlu bir lahtin uzun cephesi şeklinde olup, iki yanda akroterleri vardır, akroter dörtte bir daire şeklindedir, esas levha ile beraber yontulmuştur. Arkası ve yanları düzdür, yanlarda bir lahtin yan cephelerinin geriye doğru uzaması gereken kısımlarının veya parçaları veya izleri yoktur. Ön yüz iki yanlarda şakül bir yiv ihtiva eden payelerle tahdit edilmiş olup, sütunlarla ayrılmış, ortadaki üçü ornemansız kemeri havi, yanlardaki ikisi köşeli olan beş nişten meydana geliyor. Ortadaki iki sütun helezoni yivli, yanlardaki iki sütun ise düzdür. Sütun başlıkları korint nizamında olup iki büyük akant yaprağından teşekkül ediyor. Yaprakların uçlarında makkapla yapılmış delikler vardır. Kaedeleri dört köşe bir plintos üzerinde geniş bir torusu havidir. Kemerler arasında kalan boşluklardan ortadakilerde rozetler, diğer ikisinde üçer yapraklı zambak vardır. İsa'nın solundaki rozetin yaprağı diğerlerinden bir fazladır. Kabartmanın sağ yanındaki yarım ekussonda bir nebati süs vardır, buna tekabül eden soldaki saha duvar ve silme ile kapandığı için işlenmemiştir. Kemerler üzerinde, esas itibariyle bir lahitte, kapağının kenarını temsil eden bantta madeni harflerle yazılmış olduğu anlaşılan bir satır kitabe vardır, harfler kaybolmuştur, kalan izlerden kitabeyi çözmek mümkündür. Kitabede geçen iki şahıs ismi sonradan silinmiş, belki başka bir isim kazanmıştır. Akroterler arasında üst kenar öne doğru meyillidir, burada boydan boya, kabartmanın gerisinde kalan mezarı örten örtüyü tutan bir diş yapılmıştır. Bu kısmın

ortasından bir parça iki harfin yarısı ile beraber kopmuştur.

2 — Büyük kabartma. *Majestas Domini* (Res. 5). Evvelki ile aynı yerden bulundu. Müze env. No. 5423. Uzunluk: 2.06 m. Yükseklik (arkoterle beraber), sağda 1.20 m., solda 1.26 m. Kalınlık 0.20 m. Sütun yüksekliği 0.34 m. Başlık 0.10 m. Evvelki ile aynı şekildedir, aynı işçiliği gösteriyor. Yanlardaki payeler üçer yivlidir. Bu kabartmada kemerler daha yüksek, sütunlar daha kısa, figürler daha bodurdur. Kemerler üzerindeki bant düzdür, kitabesizdir. Sütunların altındaki plintos, diğerinden daha enlidir. Kabartmanın solu sağından daha alçaktır. Akroterler daha büyüktür. Sol akroter kopmuş ve yapılandırılmıştır ve arka kısmından da bir parça kopmuş ve kaybolmuştur. İki akroter arasında kalan kenar diğeri gibi öne meyillidir, sağ tarafından bir kısmı oyulmağa başlanmışsa da, sonuna kadar tamamlanmamıştır. Kabartma tamamdır, kenarlarının zedelenmesinden başka bir eksigi yoktur. Kemerler arasında kalan ekussonlarda altışar yapraklı rozet vardır. İsa'nın solundaki rozet 7 yapraklıdır. İki yanlardaki yarım ekussonlarda iki yapraklı birer zambak çiçeği vardır.

3 — Kabartma parçası (Res. 6). Topkapı güneyinde açılan yeni girişin iki yanındaki surların temizliği ve restorasyonu sırasında, dış surlarda kullanılmış olarak bulundu. No. 5417. Uzunluk 0.75 m., yükseklik 0.27 m., kalınlık 0.16 m. Yukardaki iki kabartmaya benzer bir mezar kabartmasının sol köşesi olmalıdır. İki dış sırası ile süslü köşeli bir nişin üst kısmını havidir. Sol tarafta dört helezondan meydana gelen bir yarım palmet vardır, sol kemerli nişin kemerine ait ufak bir iz vardır. Kemerle alınlık arasında kalan ekussonda derin bir kaptan için iki güvercin görülmektedir. Güvercinler çok iyi işlenmiştir. Üstte ince bir bant vardır. Sol köşenin üstünde akroter olup olmadığı belli değildir, bu kısmı fazla harap olmuştur. Sol kenarda da ince bir bant kabartmanın solunu tahdit ediyor. Alınlıkta sağda bir dik, biri sağa bükülmüş iki çam kozalağı görülüyor,

solda, sağa uzanan bir el (?) görülüyor. Arkası ve sol yanı düzdür.

4 — Kabartma parçası (Res. 7). Evvelki ile aynı yerden. No. 5413. Yük. 0.49 m., genişlik 0.22 m., kalınlık 0.16 m. Zengin süslü, kemerli bir nişin sağ tarafına ait parça ile bunun altında, üst kısımdan ince bir bant ile ayrılmış olan sahada yönü sağa olan, fakat başını sola geriye döndürmüş, sakallı uzunca saçlı bir erkeğin belden yukarı kısmı. Sağ yanı kırık, elbisenin kolunda küçük keski darbeleri ile yapılmış kumaş katlarını belirten çentikler vardır. Solda bir hayvan başı (?), kemerde inci dizisi, boncuk ve imame sırası vardır. Kemerin iç tarafında yani tamburda akant yaprağı, dış tarafında yine yaprak tezyinatı vardır. Kabartmanın sağı başka yerde kullanıldığı sırada muntazam kesilmiştir. Bu kabartma parçasının kemeri yukarıda zikredilen Edirnekapı'da bulunan parçaya (37) çok benzer, bunun kemeri de aynı şekildedir, aynı zamana ait olabilirler.

5 — Kabartma parçası. *Mısır'a kaçış* (Res. 8). Evvelki ile aynı yerden. No. 5415. Yük. 0.74 m., gen. 0.45 m., Kal. 0.15., alt plintin genişliği 0.12 m. Üst kısmı kırılmıştır, iki parçaya ayrılmış ve yapıştırılmıştır. Üst ve yan kısımları noksan. Helezoni yivli sütunla ikiye ayrılan kabartma sahasında, sağda eşek (burada at gibi görünüyor) üzerinde amazon tarzında oturmuş Meryem ve kucığında çocuk İsa görülüyor. Meryem'in yüzü profildendir, sağa müteveccih. İsa'nın yüzü de profilden olmakla beraber, tamamen haraboldüştür. Meryem'in sol tarafı ve hayvanın ön kısmı noksan. Meryem ile sütun arasında üst kısmı kırık bir ağaç vardır. Kabartma sahasının altında diğer kabartmalarda olduğu gibi bir plint vardır. Kabartma kazma ile tahrip edilmiştir, alt kısmında ve sütunun solunda kazma izleri görülüyor. Sütunun solundaki sahneden hiçbir bakiye kalmamıştır. Kabartmanın işçiliği, kumaş katları diğer kabartmalardan değişik üslupta ve daha iyidir. Sağ

tarafı başka yerde kullanılmak üzere muntazam kesilmiştir.

6 — Kabartma parçası (Res. 9). Evvelki ile aynı yerden. No. 5414. Yük. 0.27 m., gen. 0.49 m., kalınlık 0.12 m. Akroter ihtiva eden bir kabartmanın sağ kısmı. Akroterin üst kısmı kırık, burada bir büst olduğu kalan izlerden anlaşılıyor. Akroterle alt kısım arasında boş düz bir bant vardır, altta üçgen şeklinde bir nişin sağ tarafı. Bu kısımdaki yarım ekusson içinde bir akant yaprağı, ve sahayı dolduran helezoni bir filiz var. Altta köşeli nişin düz olan sağ korniş, bunun altında kabartma sahasına ait tasvirsiz bir parça. Alt kısım gayrimuntazamdır.

7 — Alçak kabartma parçası (Res. 10). Evvelki ile aynı yerden. No. 5420, yükseklik 0.76 m., gen. 0.29 m. kalınlık 0.12 m. İki parçadır, birbirine eklenmiştir. Üzerinde ayakta giyimli başı noksan şahsa ait gövde ile onun iki yanında diğer iki şahsa ait kumaş katları. Baş kısmı boyundan itibaren noksan, diğer iki şahsın boyunları da görülüyor. Sağ elini göğsü hizasına kaldırmış, göğsüne bastırmaktadır. Elbise ince kıvrımlar halinde keski ile işlenmiştir. Figür sağa müteveccih, sağa adım atmak üzere bulunuyor. Bu parçanın İmrehor Camii kabartmalarından akroterli parçadaki havariler grubu gibi bir gruba ait olması muhtemeldir. Arkası düz, sağ yanı muntazam kesilmiştir, altta 0.15 m. eninde bir plint vardır.

8 — Kabartma parçası (Res. 11). Evvelki ile aynı yerden. Uzun saçlı ve sakalsız bir şahsın belden üst kısmı. Kabartmanın hiçbir tarafında çerçeve yoktur. Alt kısmı kırık. Cepheden tasvir edilen bu şahıs İmrehor Camii *Majestas* kabartması ile benzerliği çoktur. Bunun da bir *Majestas* sahnesine ait olması çok muhtemeldir. Kabartmanın solu ve üstü yontulmuştur. Sağ yanı ve altı gayrimuntazam kırılmıştır. Figür eliyle takdis işareti yapıyor. Kumaş katları keski ile yontulmuştur, arkası düzdür.

9 — Kabartma parçası (Res. 12). Evvelki ile aynı yerden. No. 5418. Yük. 0.34 m., Gen. 0.22 m., Kalınlık 0.12 m. Bütün

çerçevesi noksan. İki ayrı plânda sola doğru bakan sakallı iki havari büstü. Öndekinin sağ eli göğsü hizasına kalkıktır, her ikisinin de burunları kırılmıştır. Plâkın arkası düzdür. Kabartma kalınlığı 4 cm., plâkın kalınlığı 8 cm. dir.

10 — Kabartma parçası (Res. 13). Çapa'da Kız Sanat Enstitüsü yanında, iki tane kitabeli stel ile birlikte bulundu. No. 4536. Yükseklik 0.85 m., genişlik 0.50 m., Kalınlık 0.15 m., alttaki bandın eni 0.11 m. Sütun yüksekliği, kaide ve başlık hariç 0.30 m. Üstteki bandın eni 0.045 m. Figürün yüksekliği 0.53 m. Üç parçaya ayrılmış ve yapıştırılmıştır. Sütunlu bir lahti taklit eden kabartmanın sağ yanındır. Arkası, üst kenarı ve yanı düzdür. Sağda üç yivli bir paye, solda helezoni yivli bir sütunla tahdit edilmiş kemerli bir niş içinde ayakta cepheden tasvir edilmiş bir erkek. Gözleri yumuk gibidir. Kabartmanın solu sütundan itibaren kırılmıştır. Kabartmanın sola doğru ne kadar devam ettiği kati olarak tahmin edilemezse de, kemerli niş yanındaki sütun başlığının genişliğine ve kalan ize nazaran köşeli ve kemerli olmak üzere iki niş daha ihtiva etmesi gerekiyor. Ayakta duran şahıs elinde bir rulo tutuyor, kısa saçlı ve sakalsızdır, ayaklarında sandal vardır ve ayaklar profilden gösterilmiştir. Bacakları kısadır, bodur bir şahıstır. Kumaş katları kabaca gösterilmiştir. Rulo tutan kol kumaş katları üzerinde pek acemice ve nispetsiz bir şekilde işlenmiştir. Bu kabartmada, köşede, diğer kabartmalarda görülen akroter yoktur. Gösterilmediği veya ayrıca yapılarak mezar yapısında yerine konulduğu düşünülebilir. Kemerde stilize sade yaprak tezyinatı vardır, yaprağın orta damarı çizgi ile gösterilmiştir. Bu tezyinata Ravenna lahitlerinde (38) Fenari İsa'da bulunan kabartma etrafında (Res. 15) rastlanır. 6 veya 7 nci asra ait Taşoz'da bulunan korkuluk

(38) Volbach, Frühchristliche Kunst, No. 174-179.

levhalarında biraz değişik bir tarzda bu tezyinat görülmektedir (39).

11 — Kabartma parçası. Daniel (Res. 14). İstanbul'da bulunmuştur, tam bulunduğu nokta malûm değildir. No. 3289. Yükseklik 0.53 m., genişlik 0.54 m., kabartma sahasının kalınlığı 0.16m., nebati süslü olan üstteki firizin kalınlığı 0.20m. Nebati süslü bir firiz altında kemerli niş ihtiva eden bir parçadır. Niş içinde ortadan ve yanlardan nişe tutturulmuş bir perdenin altında, kolları açık olan Daniel cepheden tasvir edilmiştir. Kabartmanın yanları, alt kısmı ve üstü kırılmış ve yontulmuştur. Solda kemerin sütuna istinat ettiği noktada sütun başlığına ait pek ufak bir parça vardır. Üstte akant yapraklarından yapılmış yüksek bir firiz, yapraklar kemerin tam ortasında sağa ve sola doğru kıvrılmakta ve bu yaprakları bir ince bant birbirine raptetmektedir. Daniel'in elbisesinin kollarında kumaş katlarını belirten keski ile yapılmış çentikler vardır. Bel den aşağı kısmı kırıktır.

12 — Kabartma parçası. Yunus'un deniz ejderine atılması (Res. 15). Fenari İsa'da, cami yakınında 1933 yılında kanalizasyon inşaatı sırasında bulundu. No. 4517. Yük. 0.90 m., gen. 0.71 m., kalınlık 0.12 m. beş parçaya ayrılmış olup, birleştirilmiştir. Kabartmalı ve fakat sütunsuz bir lahti taklit eden kabartmanın sol tarafıdır. Sağ yanı nokсандır, figürler ve bordür hayli aşınmıştır. Sol yanında ve üst kenarında yukardaki 4536 No. lu kabartmada (Res. 13) ve Ravenna lahitlerinde görülen şekilde yaprak sırası vardır. (Bk. Not. 37 - 38). Alttaki 0.12 m. genişliğinde diğer kabartmalardaki gibi bir plint mevcuttur. Kabartma sahasında Hazreti Yunus'un denize atılması tasvir edilmektedir. Yunus ve diğer şahıslar çıplaktır. Sağları diğer kabartmalardakiler gibi ensede bukle yapmaktadır.

(39) Mendel II, No. 683-684.

RECENT FINDS AT GRYNEON

Lenore KEENE

In the spring of 1957, Mr. Robert MacIntyre, the USIS superintendent of the Turkish roads in the Izmir and Pergamon districts, was working with his construction crews at a point some 75 km. north of Izmir, on the Izmir-Pergamon road. At a point beyond Aliğa, where the road passes through a cut in the hills and dips down to where the sea comes within 50 meters of the highway—a location generally thought to be the site of the Aeolian city of Gryneon, whose temple fragments are still on a near-by peninsula—his bulldozers uncovered a very fine mosaic pavement to the land side of the road, and an ancient cemetery to the seaside—both lying within 12 meters of the highway, and close to the still-running fountain. Work was stopped and the Pergamon museum notified immediately. Later, the work resumed on the road, and the bulldozers went their way, leaving the pavements and sarcophagi open to the gaze of any passer-by.

In the days that followed, Mr. MacIntyre, who was interested in such things, came back to the site. He investigated some of the crushed sarcophagi, made of a coarse white native limestone, noticed many sherd fragments around, and also looked at the mosaic. As he described it to the author, the design had graceful flying swans in each corner. Unfortunately, he did not have a camera with him, and the next time he came by the place, the mosaics had either popped out or been wantonly destroyed, for all semblance of the birds had vanished.

Mr. MacIntyre told some of the members of the Amerikan Kız Koleji in Izmir about this, and in May of that same spring, a group from the school went out twice to

look around. The author was present both times.

The group's first concern was with the mosaic. In investigating the area that had been described, only piles of square bleached pebbles were found, but a little to the south—about 2 meters—were noticed bits of color, and a rise in the soil indicated that there might still be some mosaic under the protective earth. Accordingly, the group used brooms and small shovels to clear off some of the soil, enough at least to see the design an area about 3.60m.X1.3m. More of the pavement went under a near-by cornfield, but it was impossible to get at this without undertaking actual excavation.

The mosaic, after cleaning and washing, proved to be an unusually beautiful one, with brilliant colors—brick red, yellow, black, greenish-gray, orange and white. It was made of colored stones cut square and tightly embedded in a hard white cement-like mixture, which seemed to sit on the bare soil. The motifs used in it were purely geometric and stylized floral designs, which made the author wonder whether this was the same pavement as described by Mr. MacIntyre.

The pattern was a mixture of squares, triangles, and polygons, set against each other to form a pattern of large interlocking circles with the center a hexagon, bordered with 6 squares (48. cm. to a side) alternating with 6 equilateral triangles (48 cm. to a side) placed to form a 12-sided circle. All the designs were bordered in black. The middle of one "circle" was a four-bladed spiral fan, in yellow, black, and red, with a center of 4 bits of green. Another hexagon had a 4-bladed propeller in red, with graceful swirls around it,

and the third circle center probably had a stylized flower and leaf design, though this was found to have been almost all destroyed. Finally, one hexagon with a red linear design was partially uncovered. (See Plate 1) A total of 4 hexagons with parts of their surrounding designs were found, and probably some more lie under the soil to the north and east, while other designs on the south side have been broken and lost in the process of road-building.

Looking at the square-triangle design on the plan, we see that the triangles contain merely a small inner triangle, done in brick-red. The squares have considerably more variety. It is possible that they followed a set design around all the circles. Turning to the diagram (Plate-1) we find, in 2 different circles, a square with a red checkerboard pattern (each check being 4 mosaic stones); and squares with an interior design in which are scalloped edges in black and yellow in one case, and red and yellow in the other, with a diamond in the center opening. Also in 2 circles we find a design of 4 opposing red and yellow rectangles, which in at least one vaguely resembles swastika design. We also notice one square with 4 large rectangles in black and yellow, in the center of each of which are small white rectangles; one square with an overlapping "rope" design in red, yellow, and a sort of orange; and finally, a square, badly marred, which seems to have had a circle inscribed in an inner square, and is in a variety of red, yellow, and orange.

It is difficult to reconstruct the plan of the building from this bit of mosaic. We did not, however, find any border, so it is probably that this was quite a large pavement. There is no sign of any birds, and possibly this building had 2 mosaicked floors, one with the birds, and one with the afore-mentioned designs.

After inspecting this floor and photographing it carefully, the group reburied it for safety.

(Recently, the author went back out to the area with Bay Hakkı Gültekin of the

Izmir museum. The mosaic was located where it had been reburied, and a bit of it cleared. Bay Gültekin pronounced it to be a very fine late Roman piece, and expressed hopes that he could see it excavated soon. The big problem will, of course, come in the transportation of the mosaic and the reconstruction, a job calling for adequate funds and expert knowledge.

As we were there, we were told by villagers that just a bit up the road lay a fragment with birds on it. So perhaps some of the swan mosaic might be preserved also. We did notice, as we looked over the area, that there actually seem to have been 2 pavements—one, with the white bleached mosaics, at a higher level and possibly covering some of the Roman pavement. It is conceivable that a later dwelling was built on the Roman one. However, no real conclusions can be reached until the area is properly excavated, and it is our hope that this can be done within the next half-year.)

* *

Almost directly across the road and a bit to the north, at a slightly lower level, lay the cemetery. The group went over to this to look around. Several sarcophagi gaped open, with fragments of sherds and bones scattered on the ground; others projected slightly above the soil. The whole visible cemetery area filled a trench about 33 m. long and 3.6 m. wide, an area bordered by the highway and a field, both of which may easily conceal more graves. Everywhere lay potsherds. A study of these showed them to be very much the same as those sherds from Bayraklı, near Izmir—some "wild goat" ware, thin delicate yellow pieces, some very coarse red and buffware fragments, probably from large storage jars; a bit of repainted ware, pieces of the black, highly glazed 5th century Greek pottery, some bits of the relief-designed "Pergamene" ware, thin slivers of fine sigillate dishes, and many others common to this part of the coast. Also a few fragments of a pure white hard glaze on which were

black spirals, were noted—pieces which reminded one vaguely of very late Minoan pottery.

Prompted by natural curiosity, the group proceeded to follow up some of the tombs that projected from the ground. The author found, near the surface, a curved piece made of a fine-grained buff ware, and in following it down the curve came upon an entire pithos, made in a plain style, somewhat crushed by the weight of the bulldozers, but otherwise all there. In length, it measured about 54.12 cm. (though the tip of the pointed base was missing), 25.3 cm. at the widest part, and 9.02 cm. at the neck, with handles about 13.2 cm. in length. There was no sign of decoration anywhere. After photographing, it was carefully removed, piece by piece, and boxed, leaving behind a perfect clay core. (On later examination, the author found the core to consist of clean mud, plus a few tiny pebbles and small gritty calcium and bone fragments. There were too few of these for a burial, but where did they come from?). The pithos sat in a hole lined with heavy limestone blocks, which formed a ridge under the pithos bed. As far as the author could see, only more limestone was under these blocks.

The main items of interest in the cemetery area were the partially uncovered sarcophagi. The group, the first day, explored one of these. It was a massive, simple sarcophagus, unadorned, made of the local coarse white limestone, and the shape was that of an ordinary coffin, with a gabled lid. It was about 2 m. long and roughly 80 cm. wide. The stone was about 7 cm. thick on the lid and about 9.4 cm. thick on the sides. The lid sat firmly on the top, with only a very slight overhang. It was oriented in a north-east south-west direction. Interested, the group cleaned off the soil from the lid, found a crack (due, no doubt to the weight of the road machinery), and carefully opened it. Inside a skeleton only was to be seen, shrouded in inch-deep mud, still

moist, the bones somewhat disjoined. Water and silt had evidently seeped in, bringing in a film of mud over the bones, as well as thin white strands—like webs. The body had been lain prone, head to the north-east, but the skull had been disconnected and turned backwards—perhaps due to the action of the water. The skeleton was that of a man, and the mode of death obvious, for after cleaning the skull, a large gaping hole was found in the cranium, just over the right eye, as though smashed with some heavy object in days long gone... There appeared to be no objects in the tomb, although there may be something under the mud deposit. No investigation was made. Instead, the skull was replaced, the coffin carefully closed, and the whole area covered lightly with soil. It is hoped that someday, possibly when the mosaics are excavated, this sarcophagus can be thoroughly investigated.

On a second visit to the site another sarcophagus, the tip of the whole gabled roof just projecting from the soil, caught the attention. The group began to clean off this part, and after some work laid bare the lower half of the sarcophagus, lid. In style, it was exactly like the other, only the fabric was thicker, and it lay in a north-nort-east south-south-west orientation. There was a crack in the lid, and very carefully, a small piece was dislodged. (Since the party was composed entirely of women this time, none of the heavy pieces were moved.) A larger piece was then removed, with some difficulty, because of the slant of the break and it threatened to fall in.

A glance into the sarcophagus with a match revealed a bowl lying directly below the stone. After some trying moments, the chunk of stone was removed and the bowl lifted out. It proved to be a complete cup of a variety of modified kylix (deeper bowl than normal and a low ringbase.), of pleasant proportions, in the black-figure style, ornamented with Dionysiac dancing figures and a musician, separated by stylized vines and palmettes at the handles. It

had been lying to the left of the skeleton's left thigh.

A further look in revealed dimly a much larger black bowl of kylix design. Careful groping proved this to be buried in partially silted-in earth, and also, the knee of the skeleton was jammed into it in a very strange position... This piece had been broken, so the largest fragment, comprising the base, stem and half of the body, was removed carefully. The rest could not come out until the leg bone had been removed. Then the second large piece, and a few smaller chips were brought up. After this, due to insufficient digging equipment and light, this sarcophagus was closed up and re-covered. It is not known to this day whether any more vessels are in it, or other things of perhaps even greater material value.

It was found that one piece of the large kylix was still missing, and that a few minute chips of the rim of the other were gone, but otherwise, they were perfect. (Plate 2). They are now deposited in the Izmir Archaeological Museum.

The black kylix (Plates 3 - 4) is a piece of unexcelled design - a strong, graceful curve down to the finely designed base, the slightly everted rim, and the flat handles. It is of larger proportions than are usually thought of for a kylix. The whole, save for the inside of the handles, is in a very fine black glaze, of good luster, and quite thin. The basic color of the fabric is red, and it is very thin and hard, giving off a ringing metallic sound when tapped. Its basic measurements, as given on Plate 5, are: total width 34.5 cm.; bowl diameter 28 cm.; moulding width 2.5 cm.; body height 8 cm.; stem height 3 cm.; base height 2 cm.; stem diameter 3.2 cm.; base diameter 12 cm.; total height 13 cm.; and the average handle thickness at the bases 1.6 cm. The fabric is only .35 cm. thick. For sheer aesthetic beauty of design, it is unmatched, and certainly there are few of its size and quality in museums.

The modified kylix, as said before,

was in perfect condition. After the full film had been removed from the surface, a brilliant red-orange fabric was revealed, with vivid black bands, figures, and a lustrous soft inner surface of the bottom of which one can still see the curl from the application of glaze. The glaze is stronger than on the big kylix, and glossier. The thick base is red, then followed by a band of black, a thin band of red, a thin black line, then a frieze of the black-figures on red; followed by the black moulded rim, interior, and handles. As seen on plate 6, the measurements of the bowl are as follow: total width 27.2 cm.; total height 9 cm.; bowl diameter 19 cm.; moulding width 1.8 cm.; main frieze width 3.5 cm.; total body height (rim to base) 5.8 cm.; base 1.4 cm.; base diameter 10 cm.; and the average handle width at the base is 1.8 cm. The fabric is .35 cm. thick on the body, and does not give off such a ringing sound.

The frieze is well worth some study. (Plate 6). There are 3 figures to a side, and they are made with a brush and black glaze, then the details incised. Certain things—like the beards and portions of the garments (stoles) are made in a brown paint applied over the black. On one side are 3 men—2 dancing with their wine cups, and the third playing the double-pipes. All face to the right of the bowl (spectator's right.) Palmettes are added to the handles, and the figures are divided by vines. The other side shows 3 dancers—one facing right without any cup one facing right with a cup, and the third facing left. The vines and palmettes are also present.

The figures are quite interesting. They are all men, bearded, shown either in profile or fractional representational poses. They are the slim Ionian type, seen on other black-figure Ionian pieces. Of the faces, only the noses and round stylized eyes are visible. The four right-facing dancers wear elongated cap-like bound hair styles; the left-facing dancer seems to wear a smaller cap, while the musician wears his own hair, bound into a bun at the nape of his neck. (Plate 7). Their garb

is all similar - bare torsos, long flowing stoles draped lightly over the shoulders and flying free from the arms (though the piper has his wrapped closely about him), and a long skirt, pleated in front, a bit like a long royal Egyptian kilt, and tight in back, giving very graceful lines which accentuate the leg movements of the dancers. Dull brown spots decorate the skirts. Three of the dancers carry large heavy drinking cups, and the one carried by the middle man on the 3-dancer side (plate 8) has faint traces of handles, but the others are without handles. Most details are sensitively scratched in—even the fingers holding the cups.

The figures are executed with the brush, though the fine black vine lines seem almost to be pen-made. Strange black paint-spots are in the back area, and the fluid palmettes are brush-made. The paint on the figures is unevenly applied, and in some cases the figure is not perfectly made - especially visible in the feet and the hands with cups—but the basic brush-work is good - especially on the expressive arms and fluttering stoles. The work is rhythmic, restrained, and admirably suited to the bowl it ornaments. And is it permissible to think that this very piece may have been used in such dancing cere-

monies, and is an elegant brother of the clumsy pieces shown on its sides?

There do not seem to be any identification marks anywhere—though the underside of the ringbase base does have a complicated pattern of fine decreasing circles, done with great sureness and precision. (Plate 9). The pottery pieces were seen by Professor George M. A. Hanfmann, of Harvard University, who determined their date to be around 500 B. C.

It is hoped that if anyone excavates this cemetery—and it is well worth the time and effort, I feel - if they find the other fragment of the black kylix they will turn it over to the Izmir Archaeological Museum.

This area should be excavated, and as soon as possible. There is some building being done very near the site, and it may threaten any pieces still left. Judging from the pottery, traces of many different periods - from the 6th century B. C. and possibly earlier, up through late Roman at the least - can be found. True, many of such things have been found in other sites, but the chances of obtaining complete pieces to enrich museum collections should not be quickly turned down. I hope that in the not-too-distant future we will see excavation undertaken on this site.

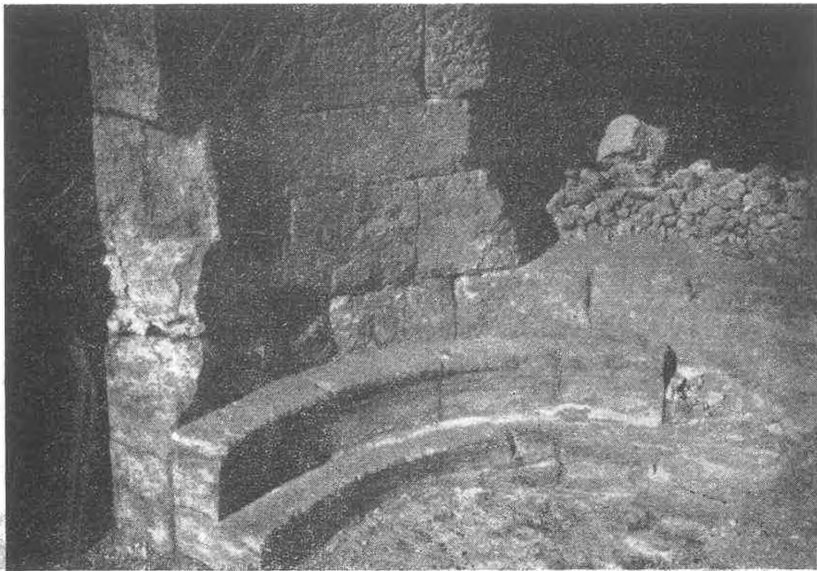

Fig. 1 — Ambulatory Church. The apse, with moulded bench for priests.

Fig. 2 — Ambulatory Church. Mosaic in the nave, showing a pomegranite

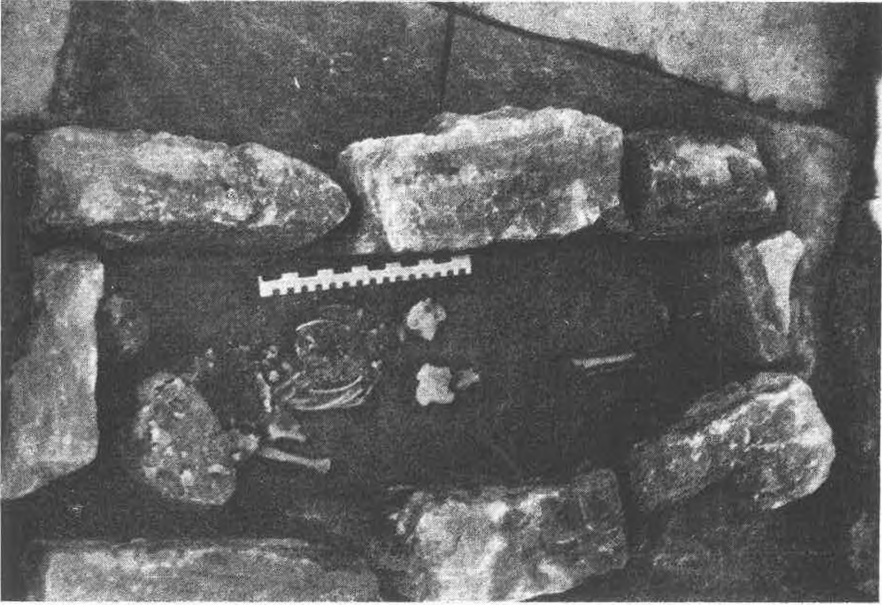

Fig. 3 — The Basilica. Child burial, probably of Karamanoğlu period.

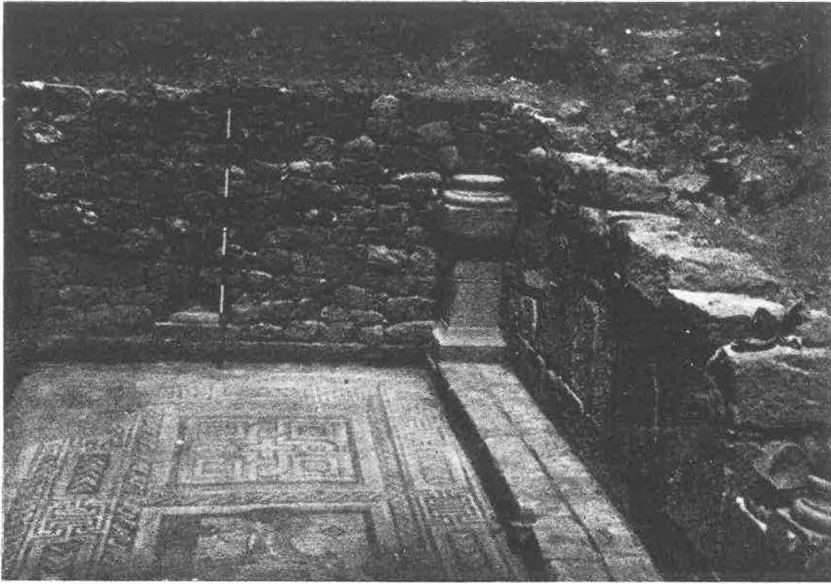

Fig. 4 — Funerary Church. The *Bema* viewed from the South.

Fig. 5 — Funerary Church. *Mosaic in bema*: Two lambs confronting each other across a bowl of greenery.

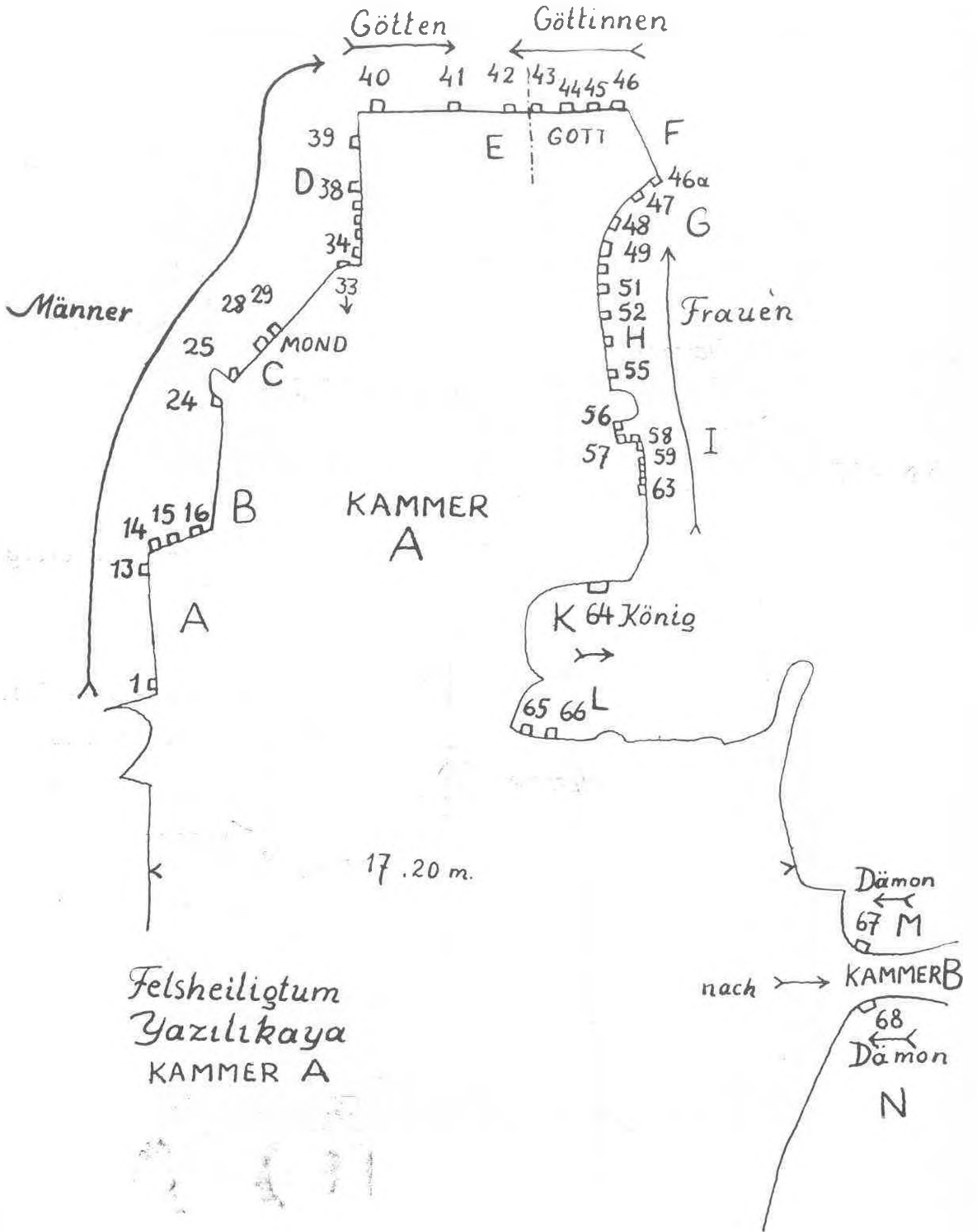

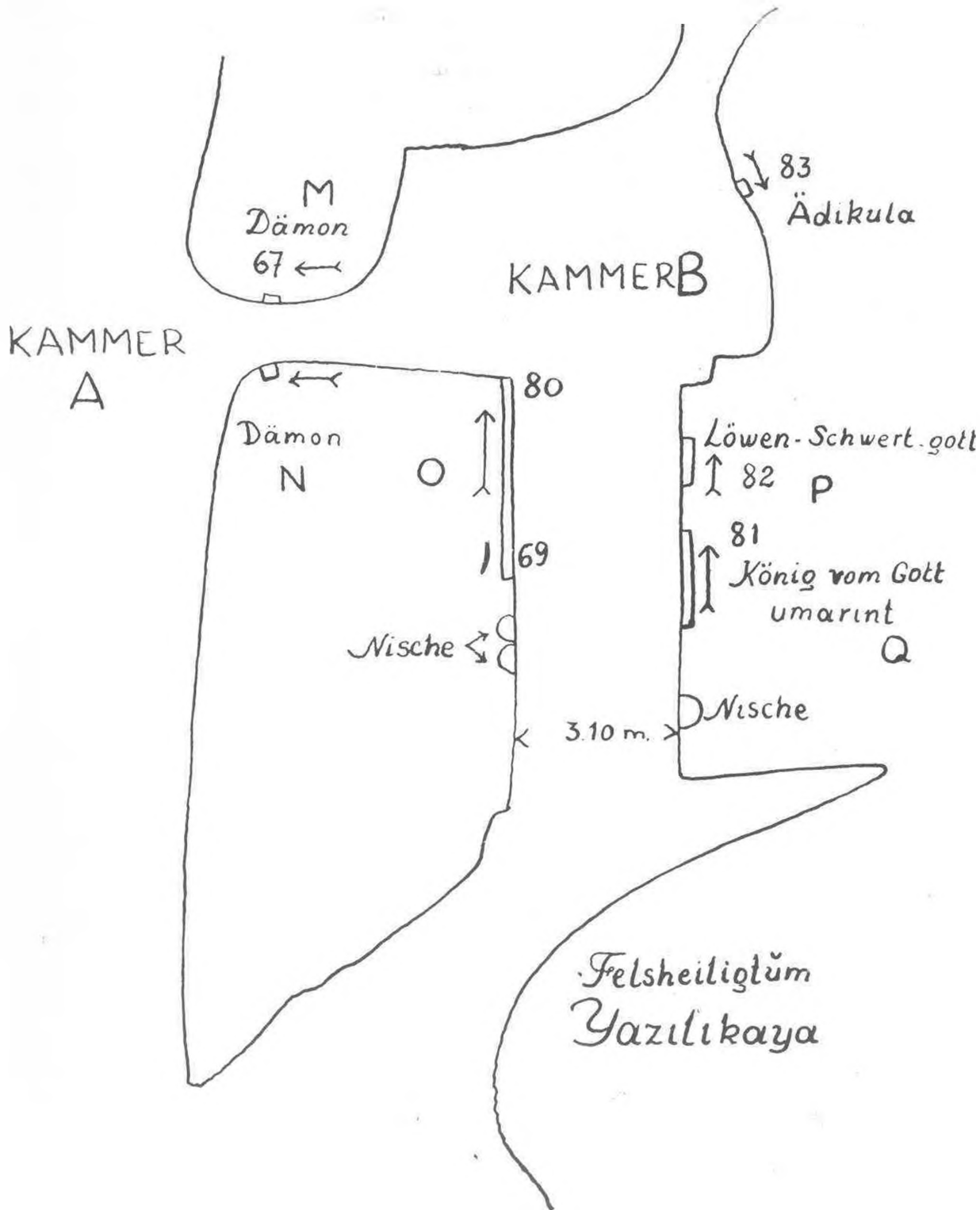
Fig. 6 — Funerary Church. Mosaic in *bema*, viewed from the North.

Fig. 7 — Funerary Church. Mosaic in *bema*. Decorative panel with central cross.

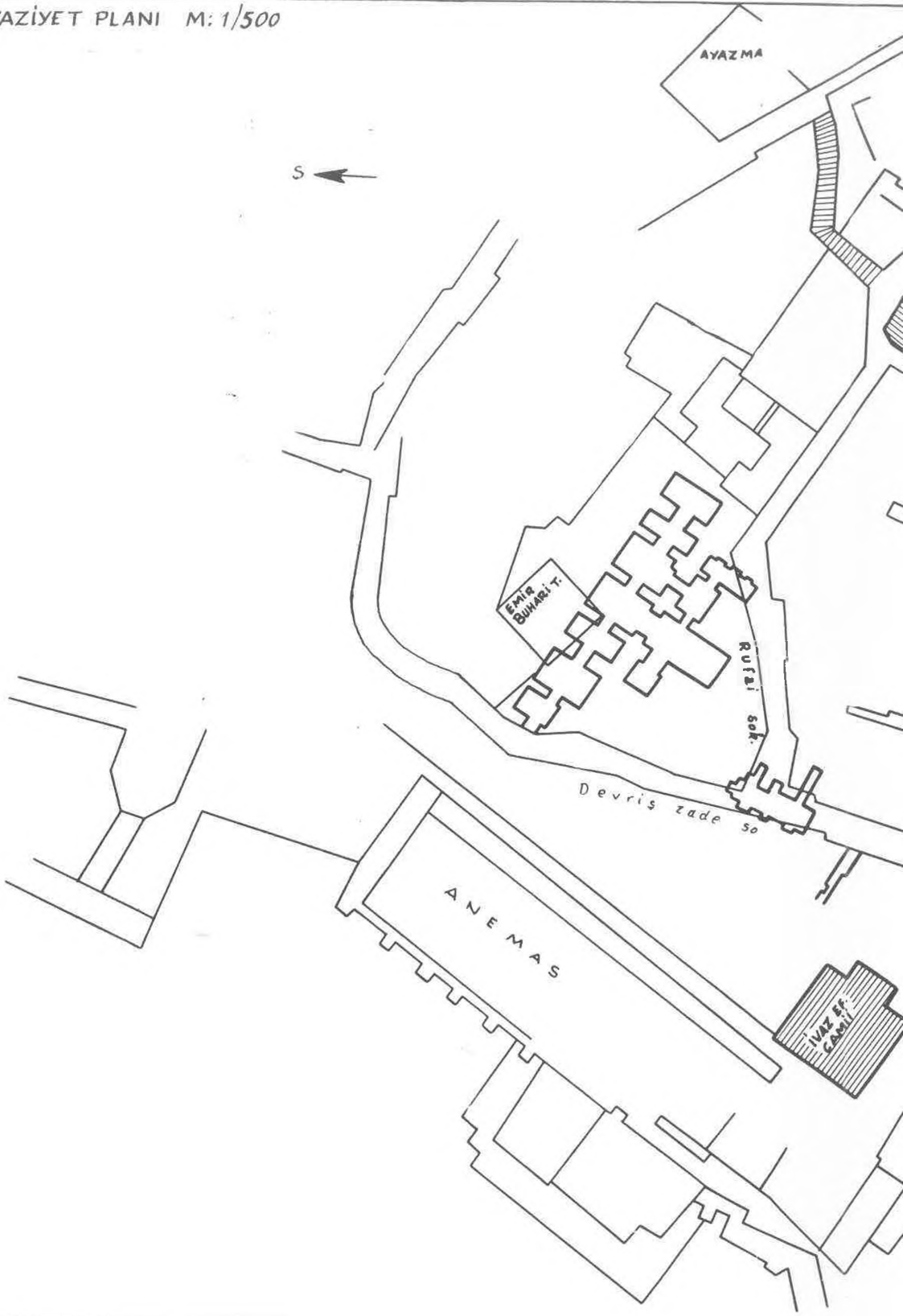
nach MDOG 74. Tafel IV

VAZİYET PLANI M: 1/500

AYAZ MA

1958 KAZISI

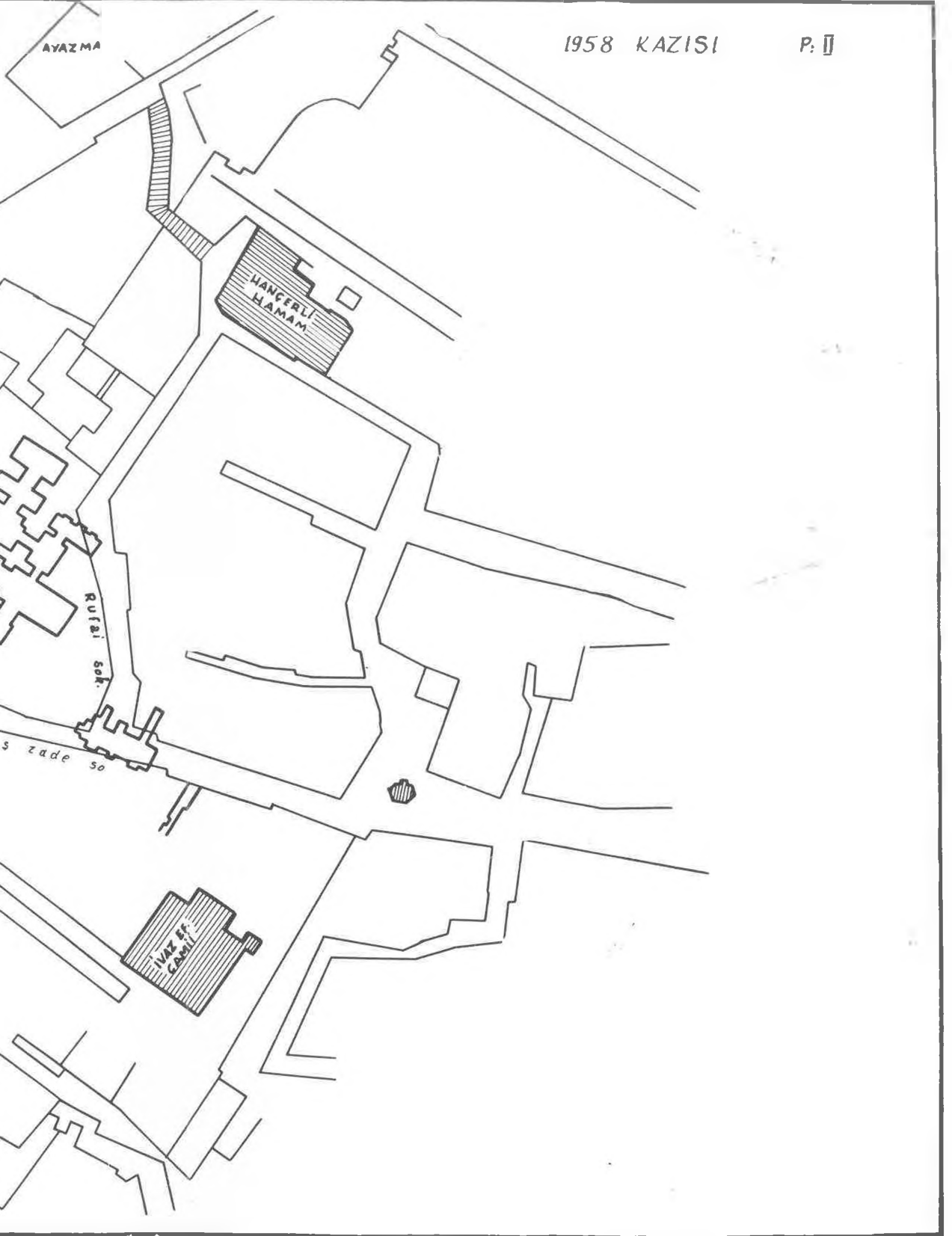
P: II

HANÇERLİ
HAMAM

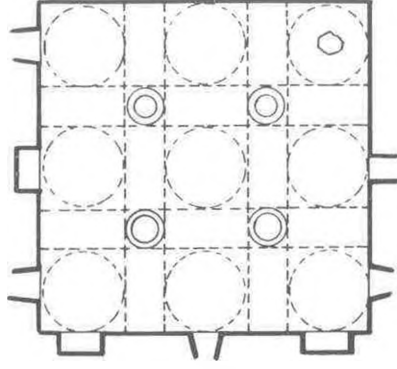
Rufai sok.

s zade so

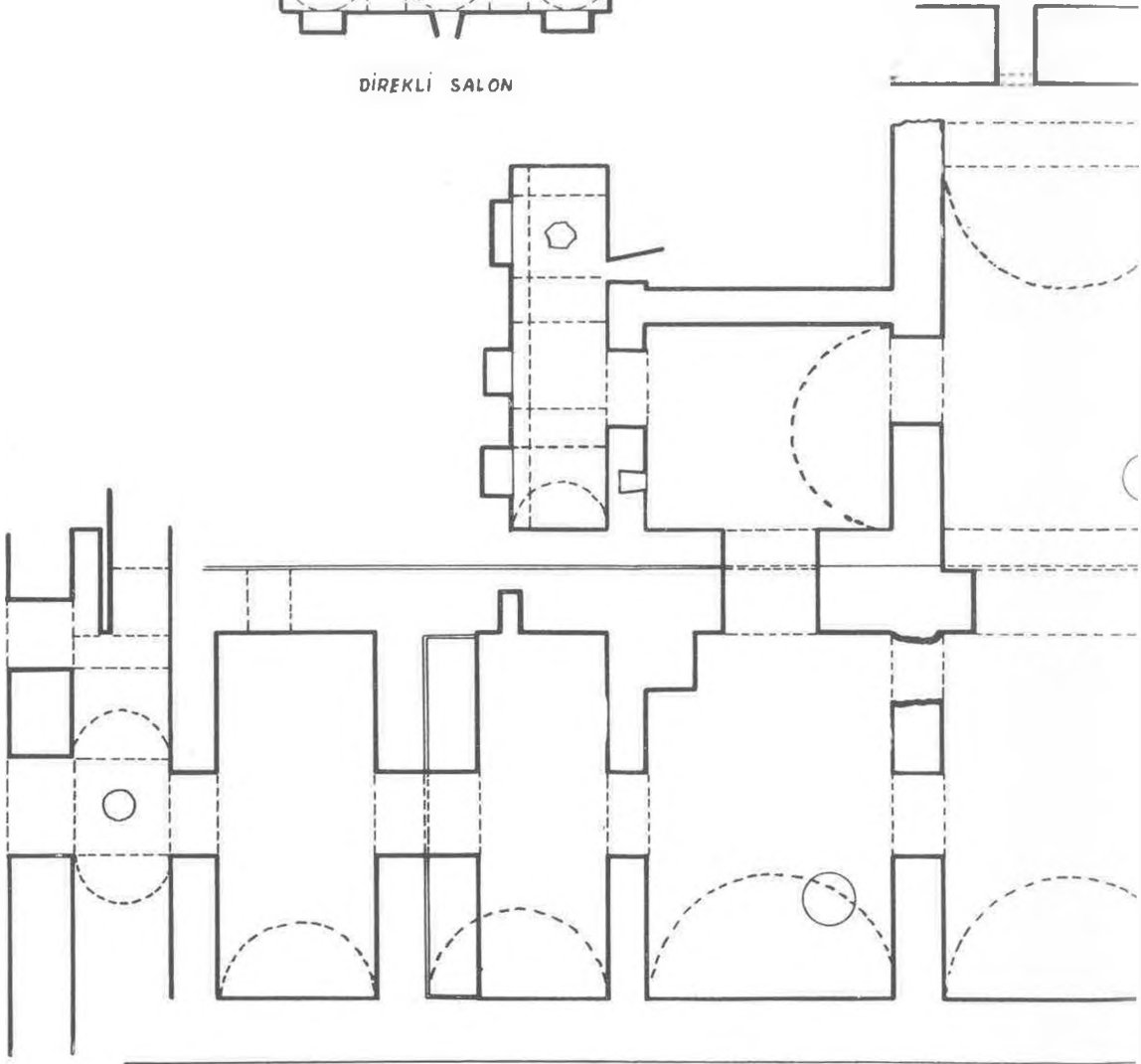
IVAZ Ef
Cebel

A

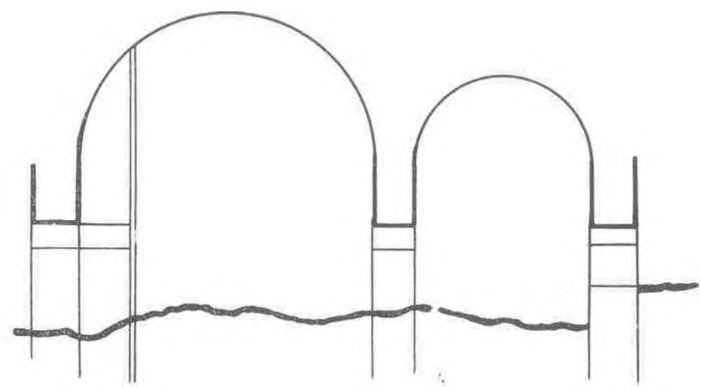
DİREKLİ SALON

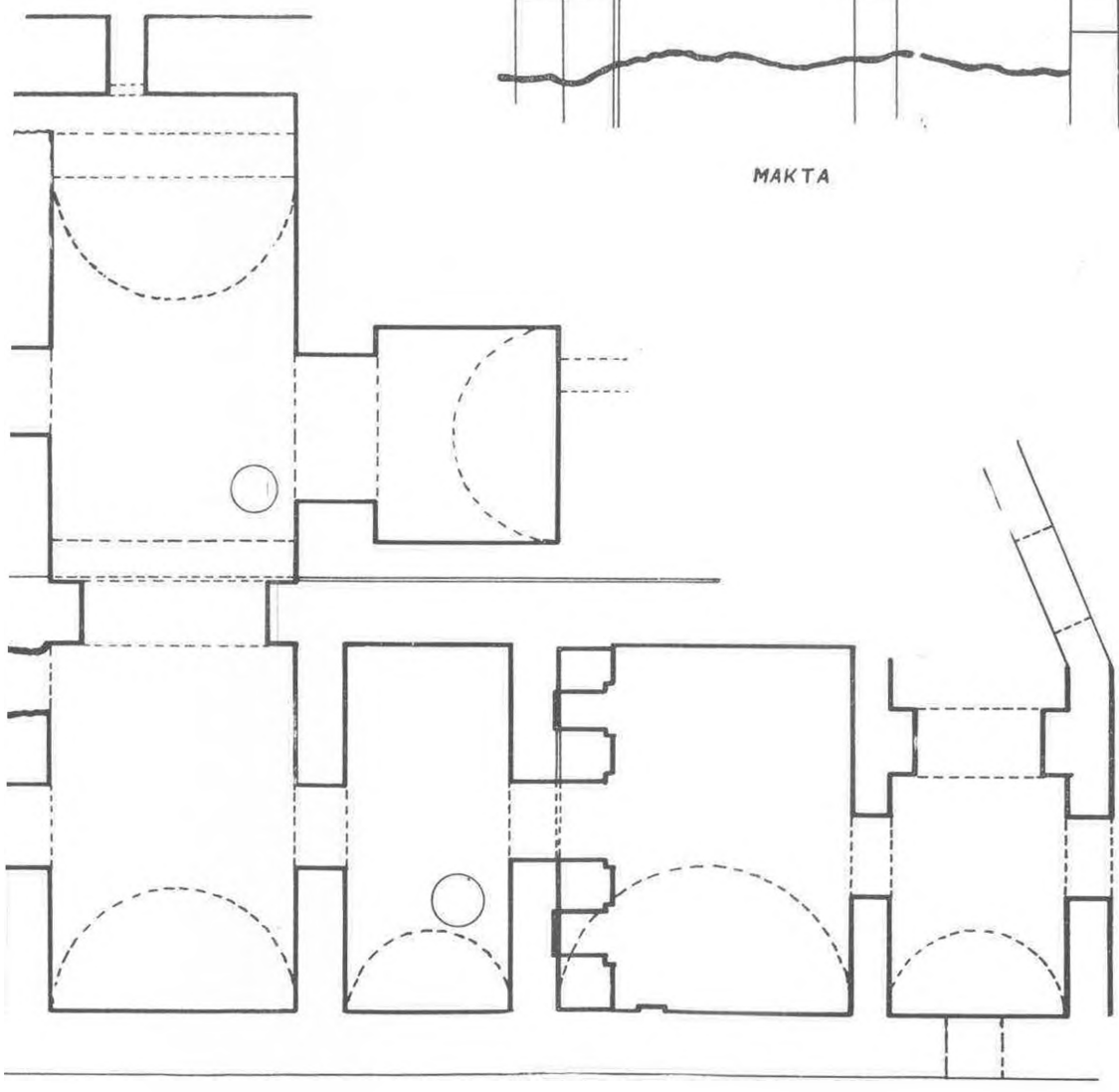
PLÂN

SI GALERILERİN PLÂNI
P. III

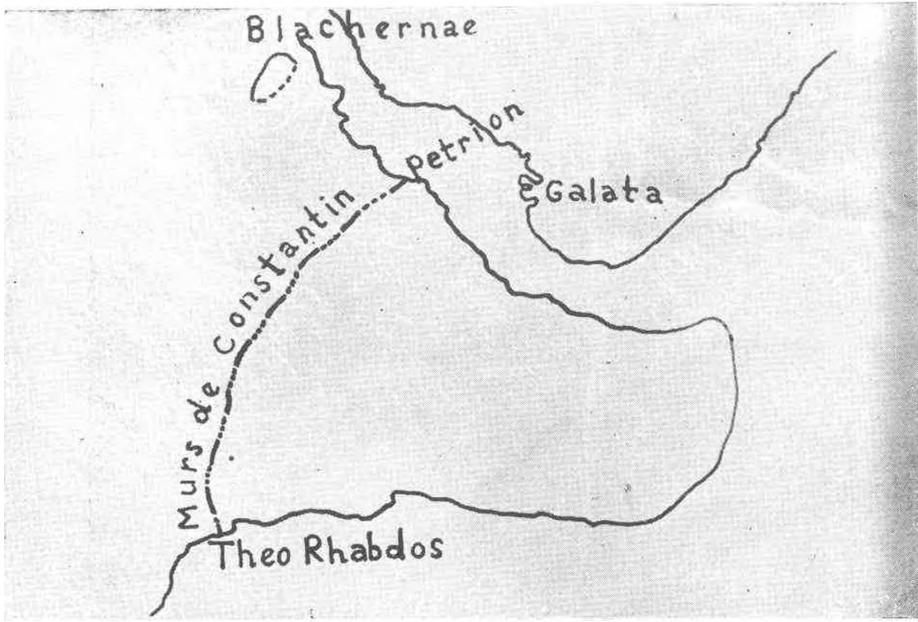

MAKTA

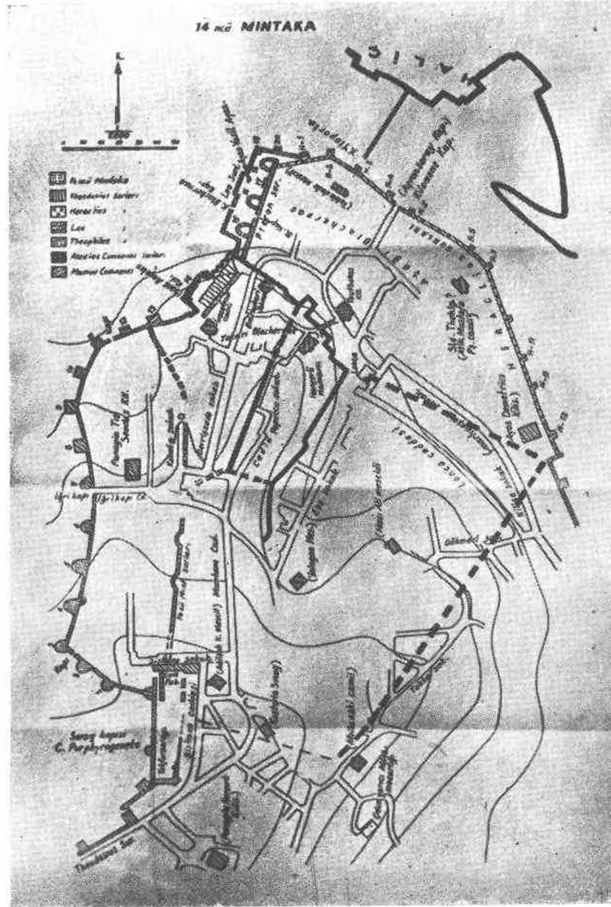

PLÂN

Res. 1 — IV. Asırda İstanbul ve Blacherna Mintikası.

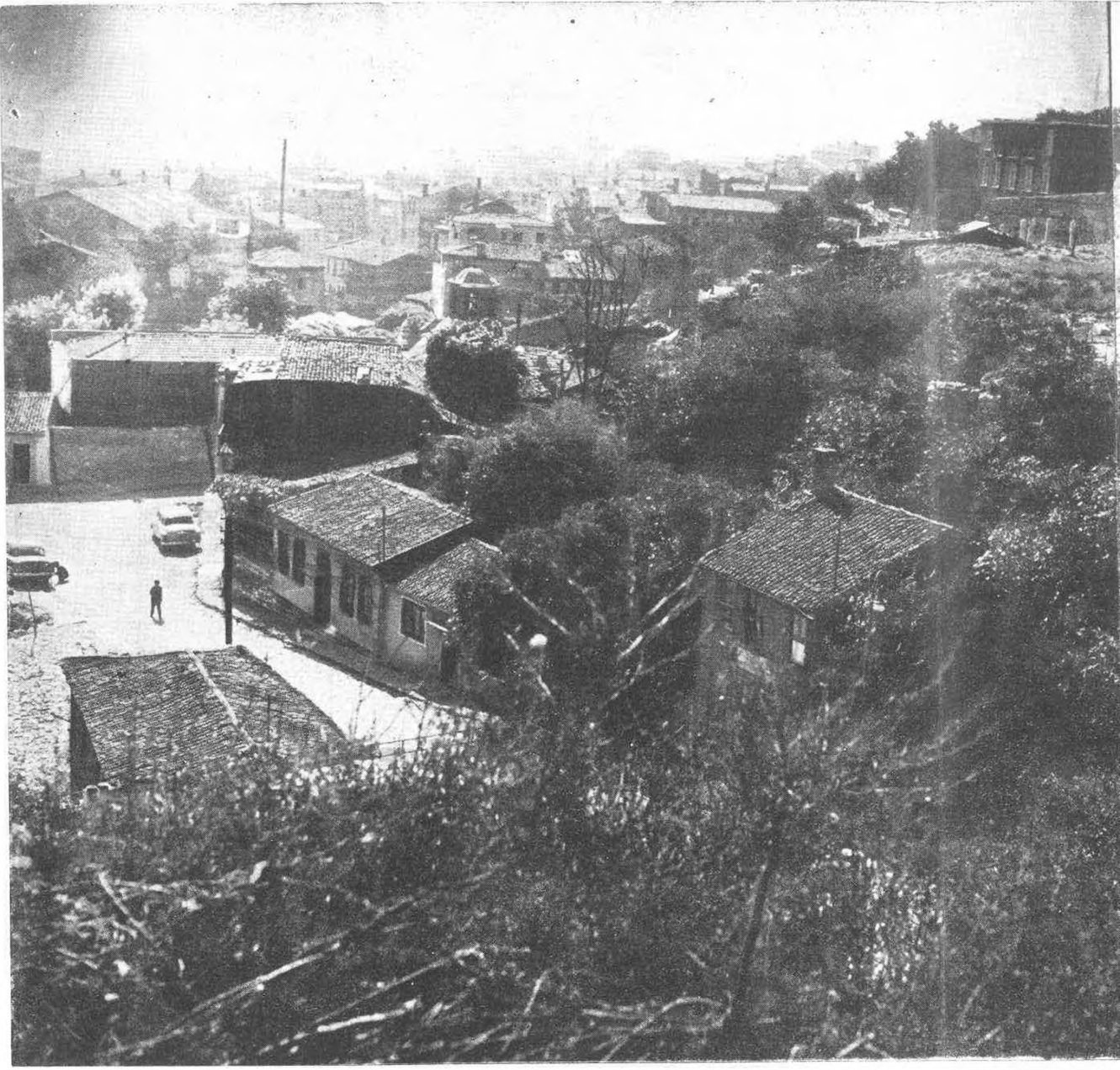
Res. 2 — Blacherna'nin krokisi (Surlar)

Res. 3 — Aşağı Blacherna'dan yukarı Blacherna'ya çıkan merdiven.

Res. 4 — Ayazına gerisindeki B-C istinat duvarı.

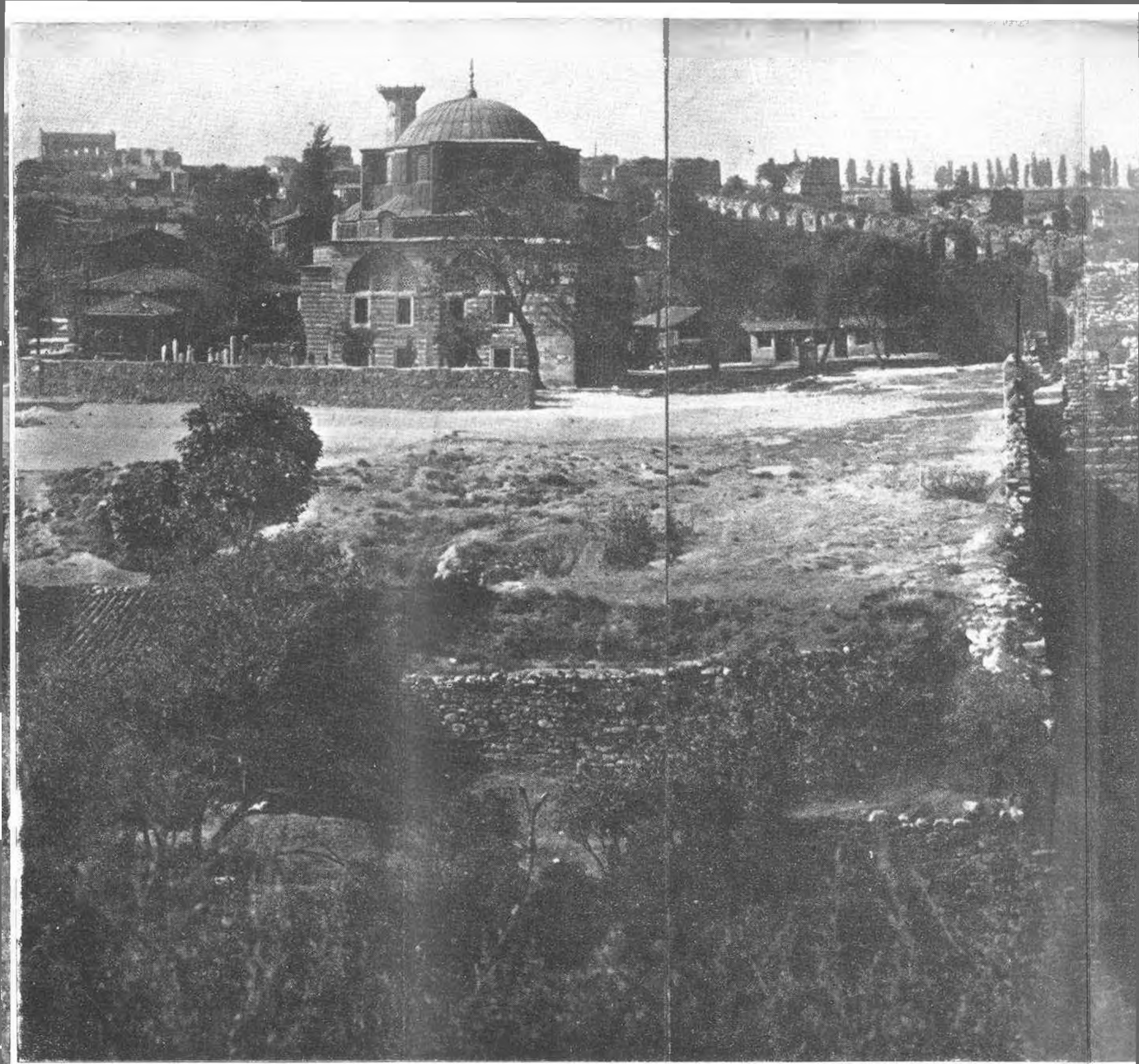

F. DİRİMTEKİN

AYAZMA

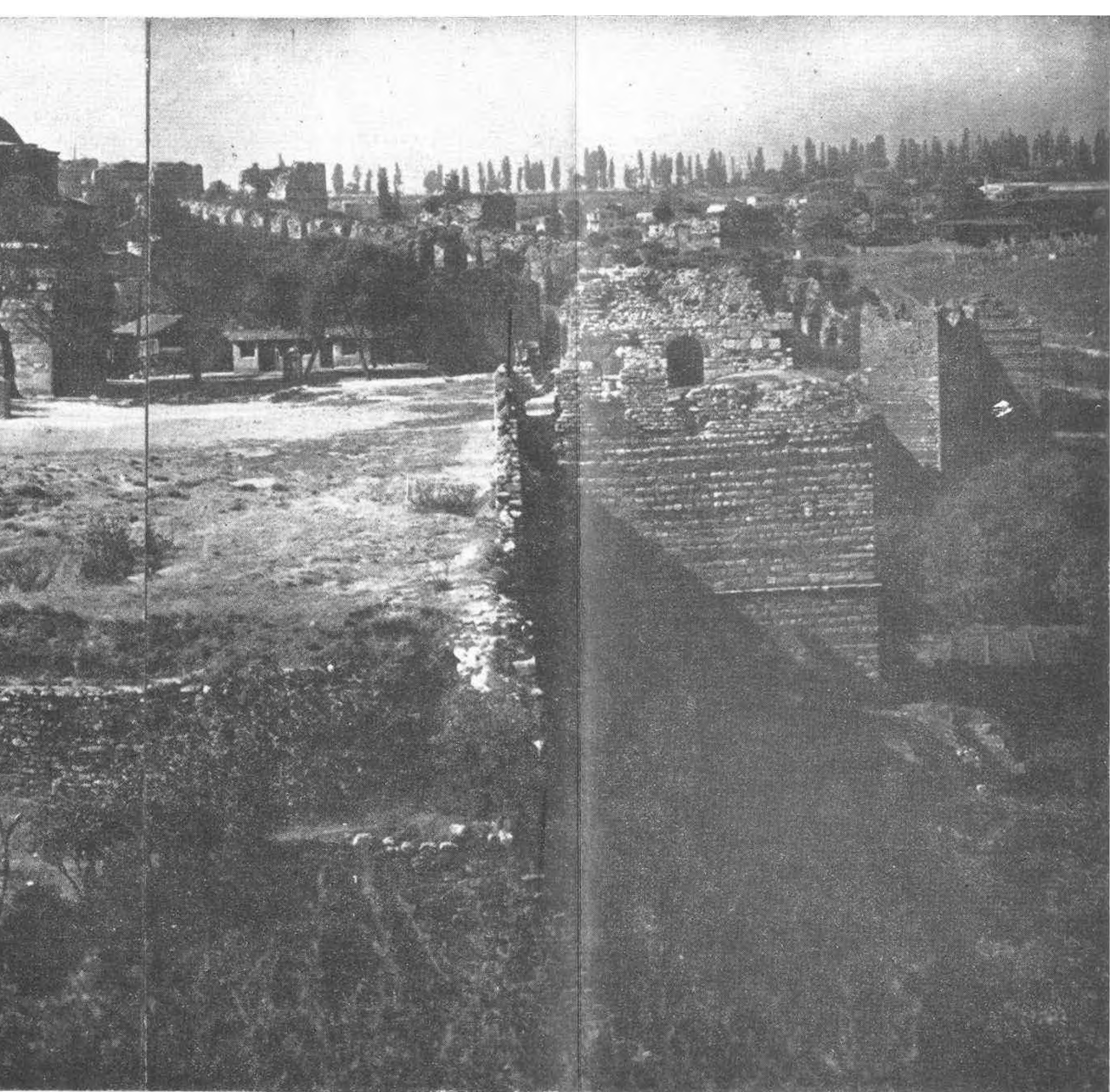

EMİR BUHARİ TEKKESİ

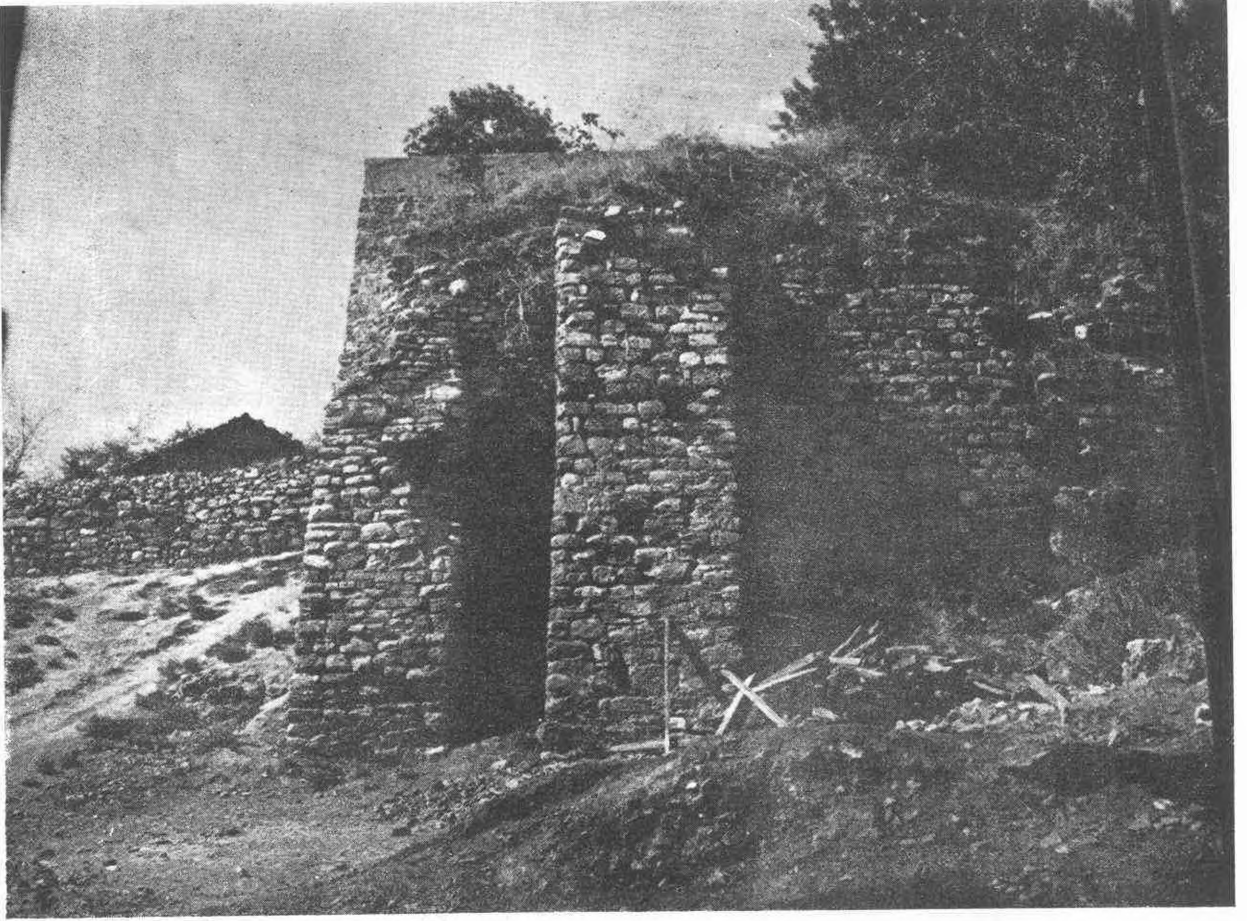

İVAZ EFENDİ CAMİİ

ANEMAS HAPİS

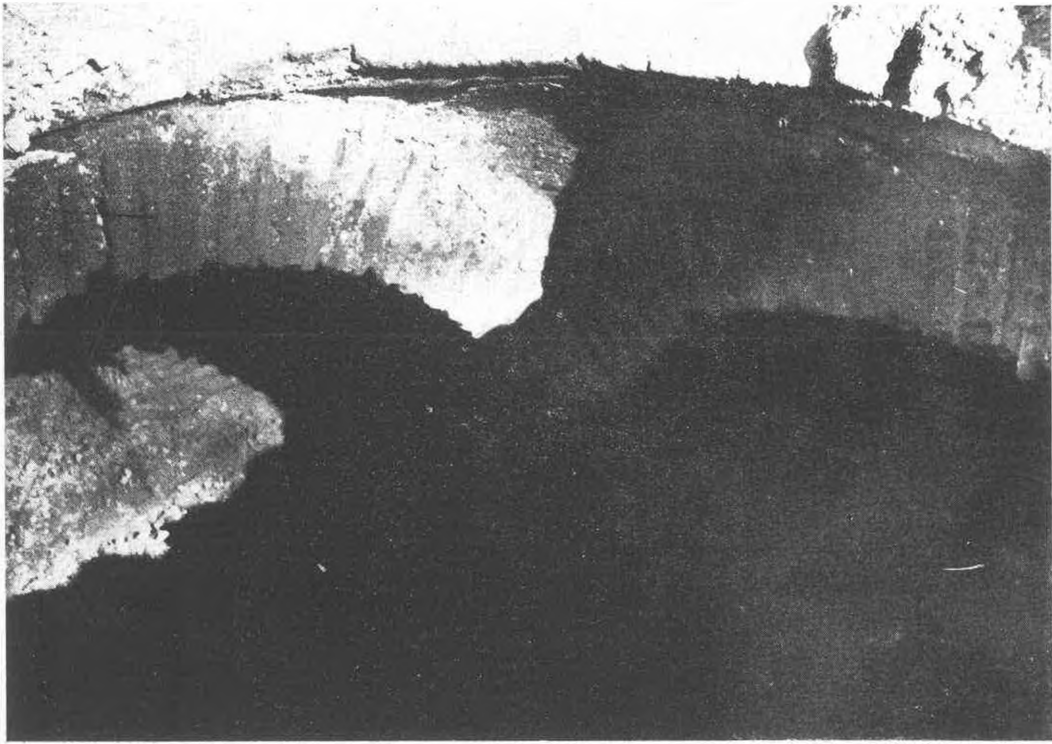

ANEMAS HAPISHANESI

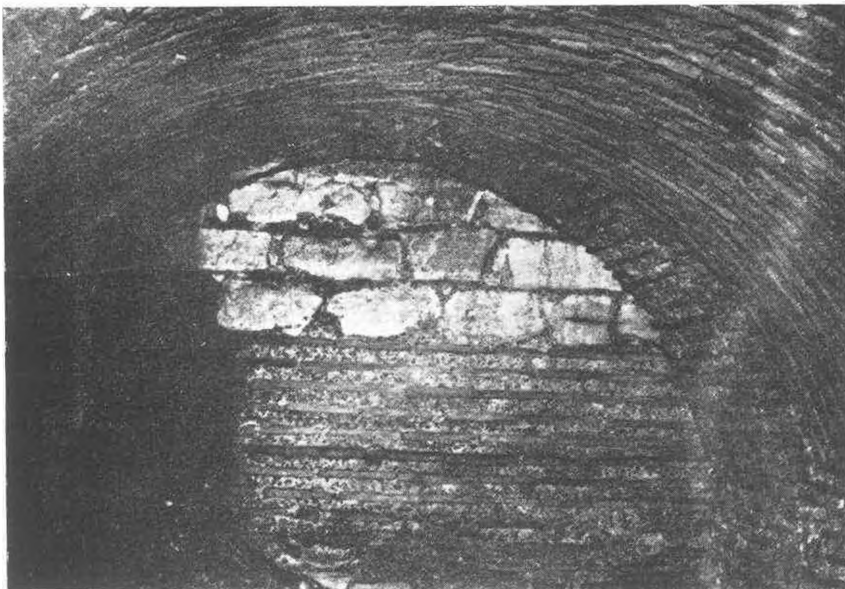

Res. 5 — A-B istinat duvarları ile B-C istinat duvarlarının birleştiği köşe.

Res. 7 — 1957 kazısı. Yol kavşağın:n yakırdan ve yukardan aşağı görünüşü.

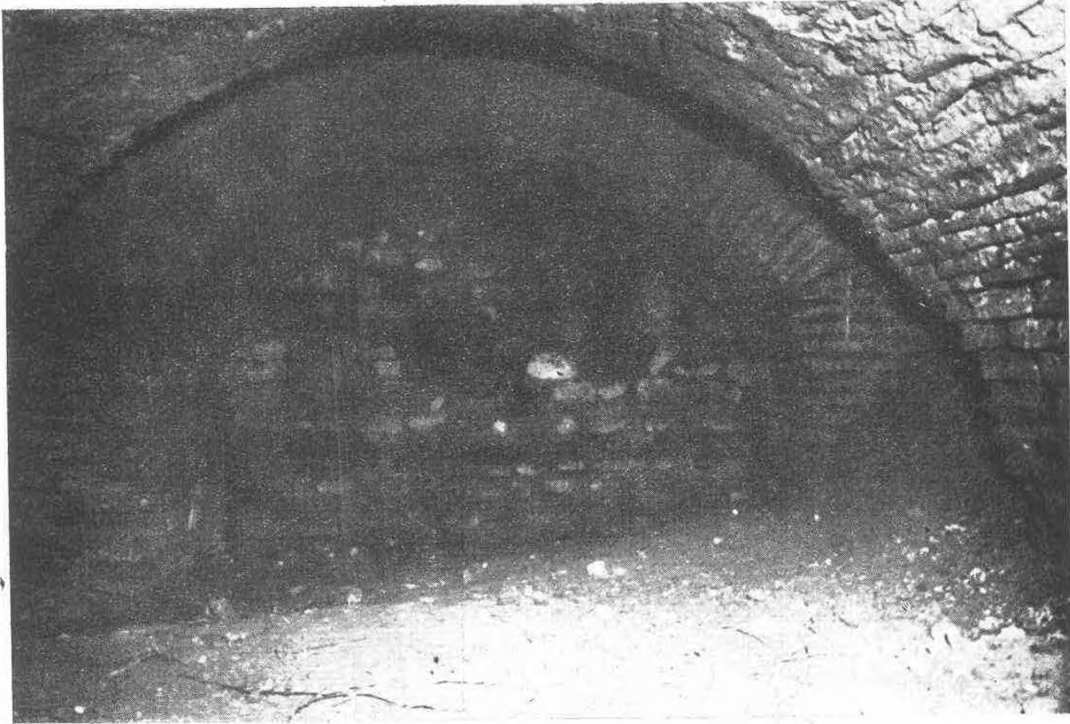
Res. 8 — 1957 kazısı. Güneye giden galeri.

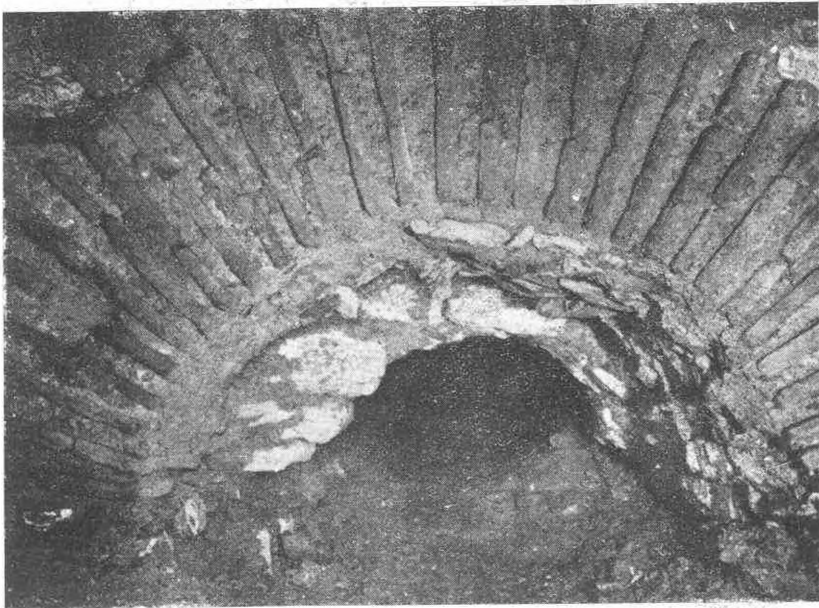
Res. 9 — 1957 kazısı. Büyük galeri (tuğla işçiliği).

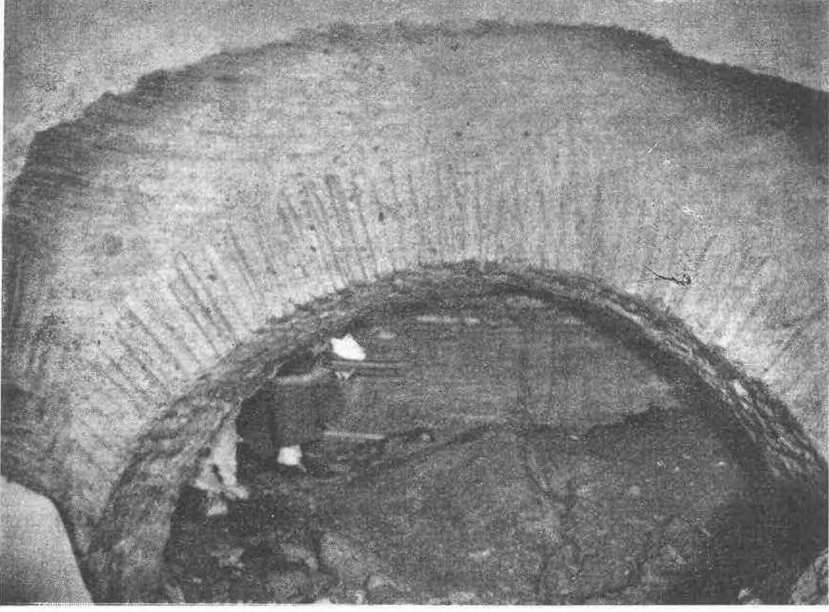
Res. 10 — 1957 kazısı. Galerideki tuğla işçiliği.

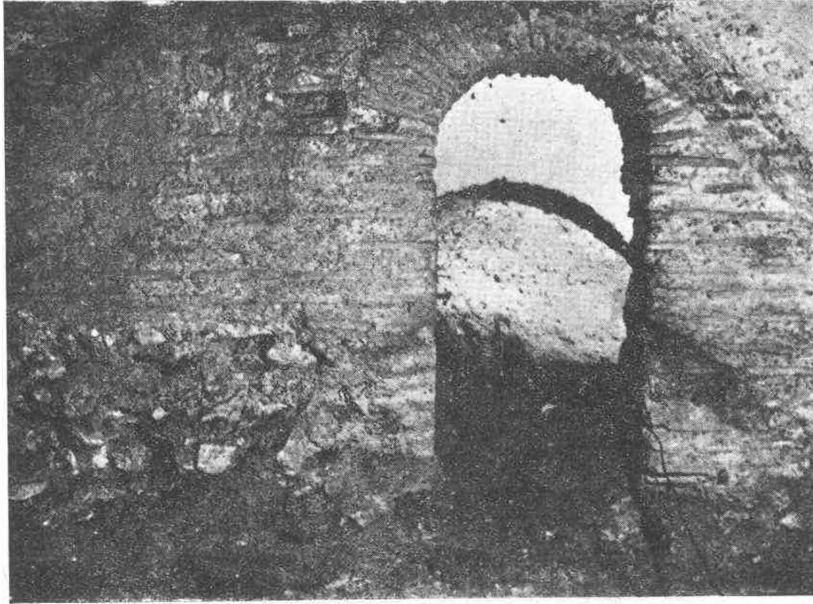
Res. 11 — 1957 kazısı. Şarka giden galeri.

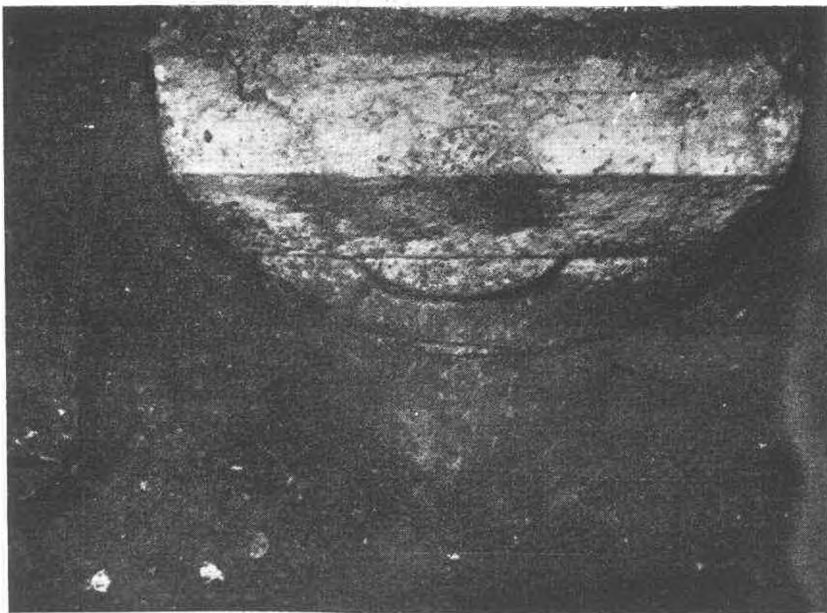
Res. 12 — 1958 kazısı. Saraylara yer kazandırmak için yapılmış galerilerden birinden diğerine geçmeğe yarayan geçit.

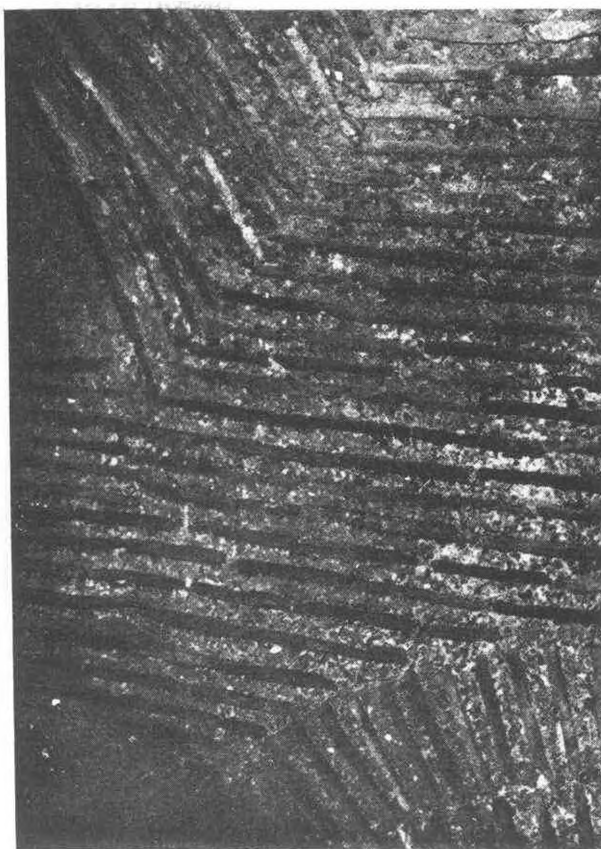
Res. 13 — 1958 kazısı. Saraylara yer kazanmak için yapılan galeri (geçit).

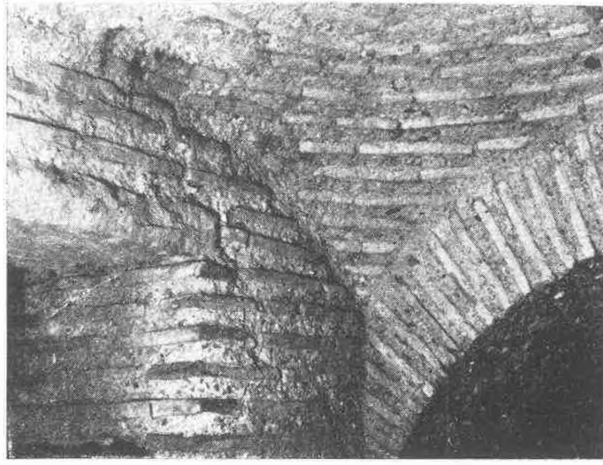
Res. 14 — Galerilerden bir görünüş.

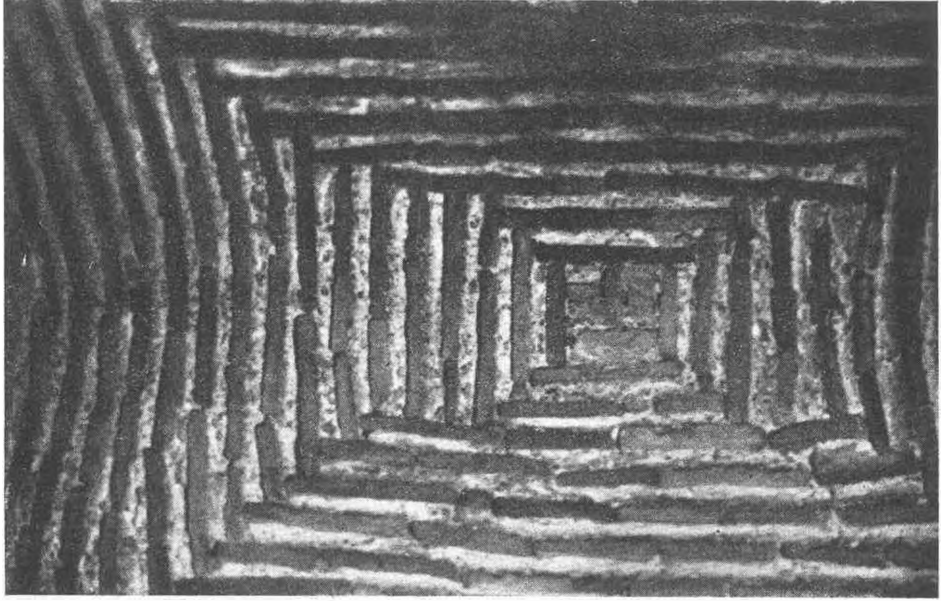
Res. 15 — Direkli salon Colon.

Res. 16 — 1958 kazısı, A B tonozu.

Res. 17 — 1958 kazısı. Direkli salon. Tonoz şekli.

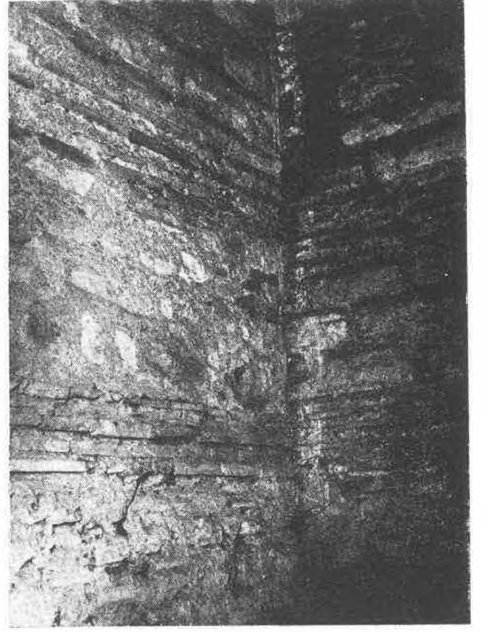
Res. 18 — İran tonozu.

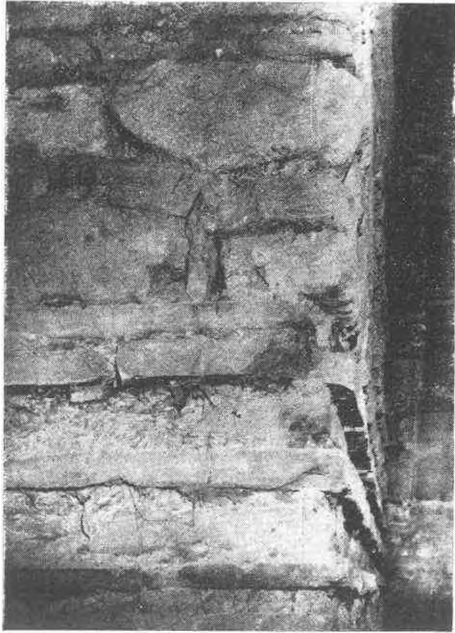
Res. 19 — A-B Tonozunun orta kısmı.

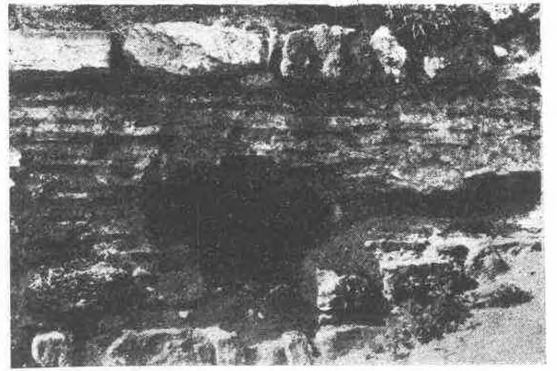
Res. 20 — Anemas hapishanesi galerilerinin inşa şekli.

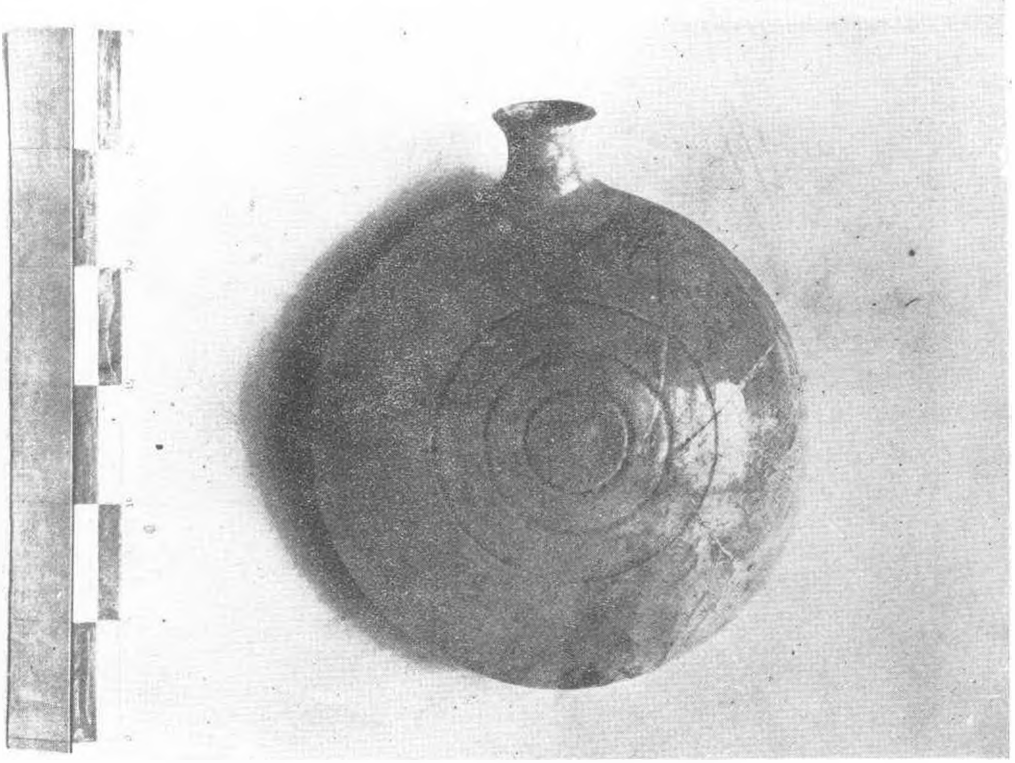
Res. 21 — 14. muntıka surlarıyla 12. asırda yapılmış surların birleşme şekli ve tuğla hatıl inşa şekli.

Res. 22 — Anemas hapishanesi 12. asırda inşa edilen duvarda tuğla yapı tekniği.

Res. 23 — Galerideki hava deliklerinden biri.

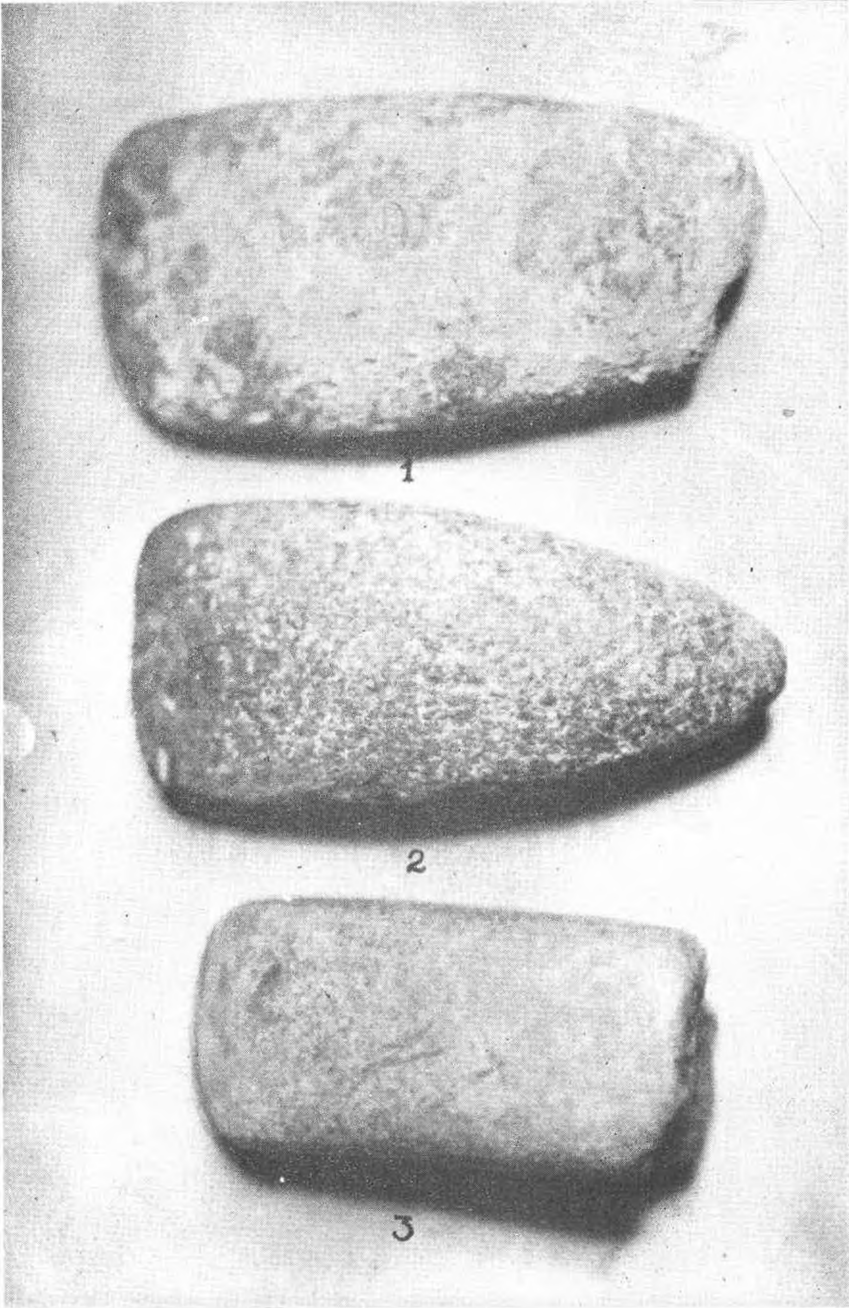

Res. 24 — Blacherna kazısından çıkarılan su matarası.

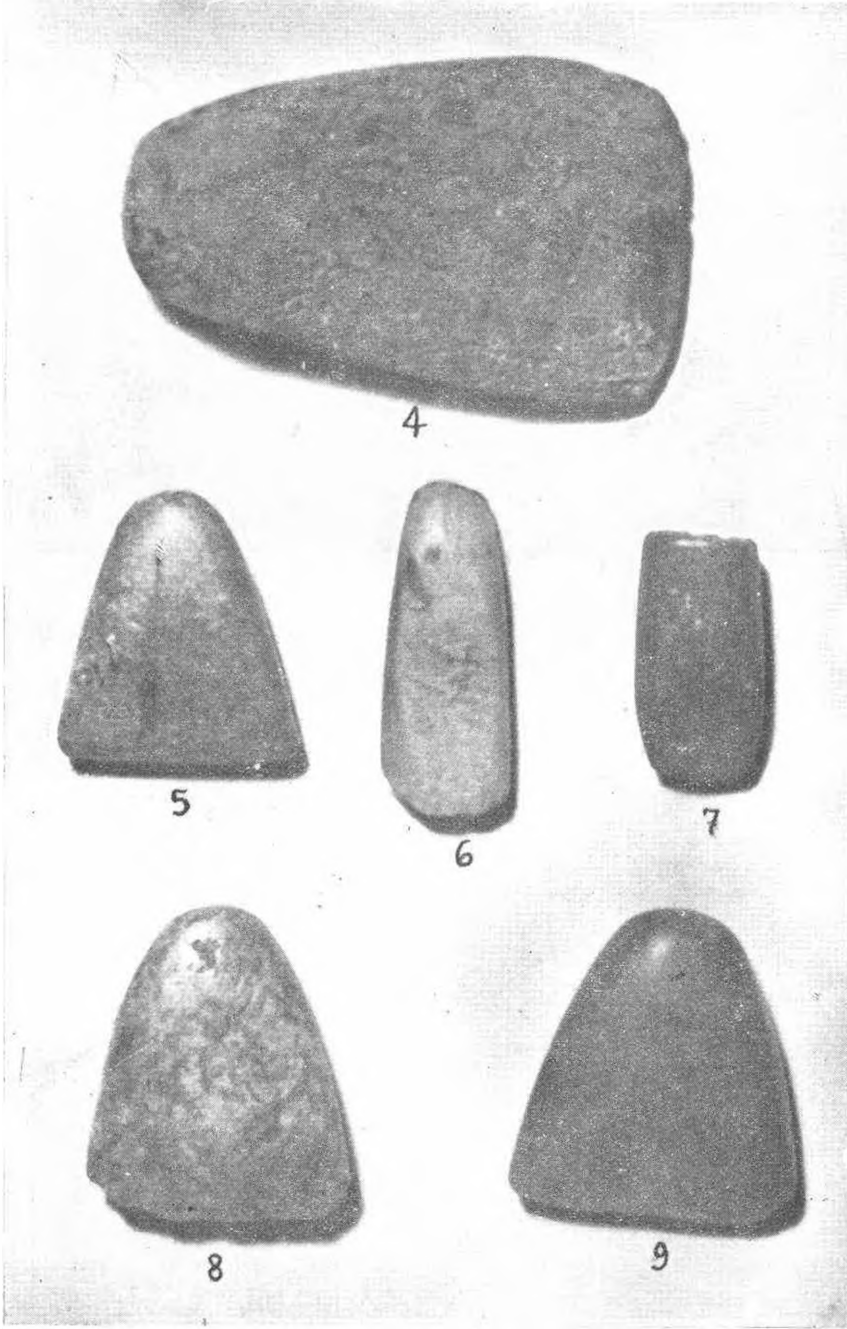

Res. 25 — Kazıda bulunan matara, kılıç kabzası ve kemik parçaları.

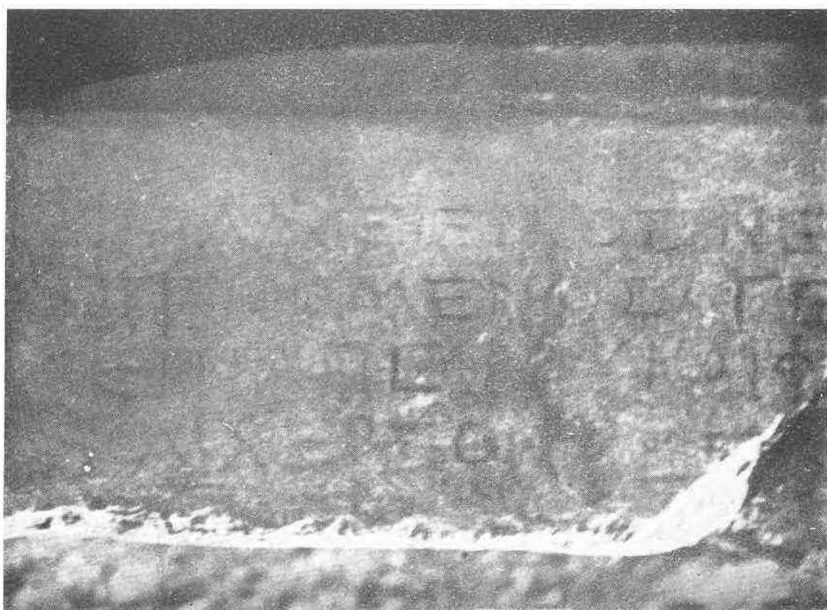

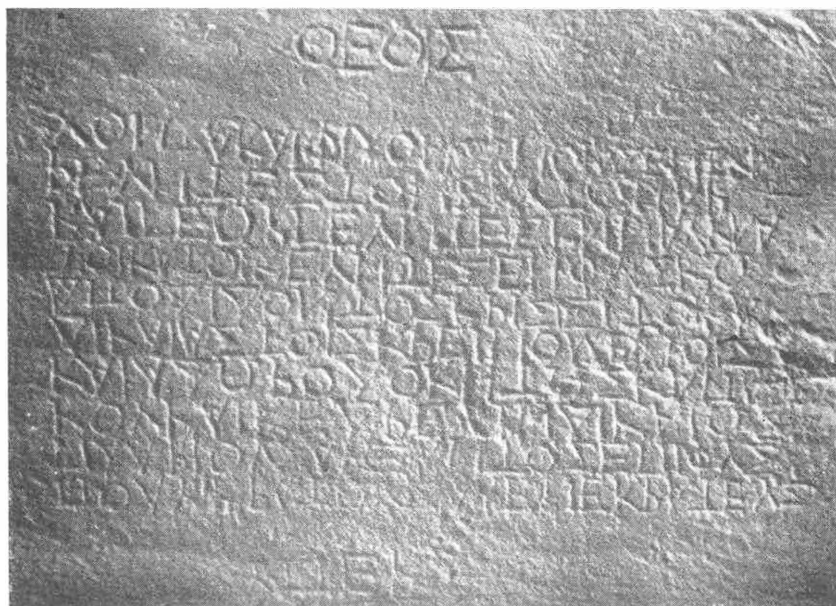
- 1 — Siyah sert taştandır. Ucu kırık, yüzü keskindir. (uzunluğu: 9,2 cm.)
2 — Siyah sert taştandır. Ucu sivri, yüzü keskindir. (uzunluğu: 9 cm.).
3 — Siyah yeşil sert taştandır. Ortasından deliklidir ve kırıktır. Yüzü keskindir. (Uzunluğu: 7 cm.).

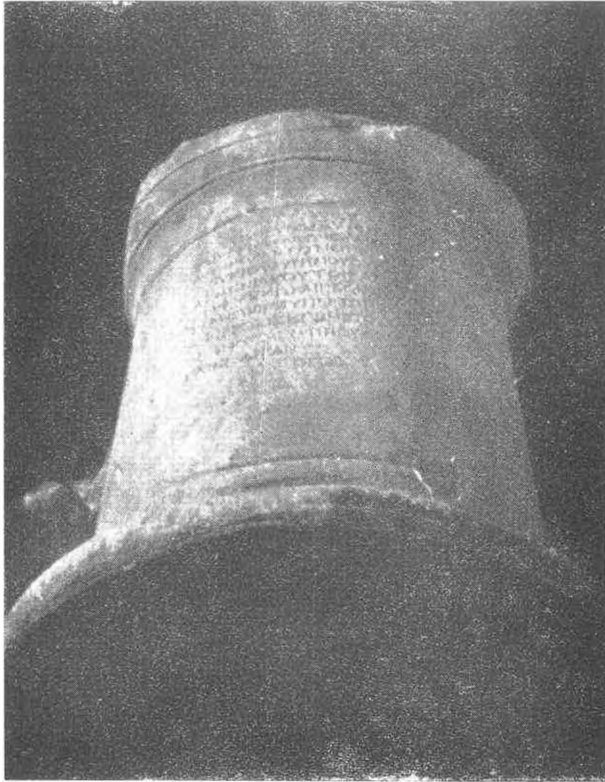
- 4 — Siyah sert taştandır. Ucu yuvarlak, yüzü keskindir. (Uzunluğu: 6 cm.).
- 5 — Yeşil sert taştandır. Ucu yuvarlak, yüzü keskindir. (Uzunluğu: 3 cm.).
- 6 — Açık yeşil sert taştandır. İki ucundan kırıktır. (Uzunluğu: 3,7 cm.).
- 7 — Siyah sert taştandır. Yuvarlaktır. Ortasından kırıktır. Yüzü keskindir. (Uzunluğu: 2,5 cm.).
- 8 — Renkli yeşil sert taştandır. Ucu yuvarlak, yüzü keskindir. (Uzunluğu: 3,5 cm.).
- 9 — Düz yeşil sert taştandır. Ucu yuvarlak, yüzü keskindir. (Uzunluğu: 3,5 cm.).

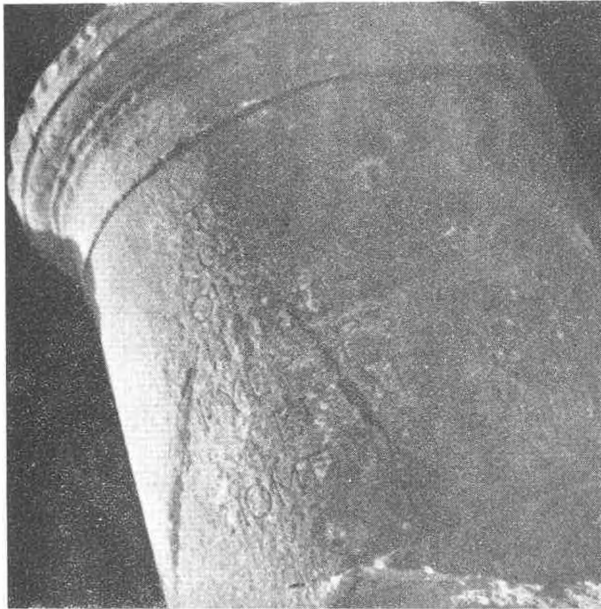
Res. 1 — Kitabe No: 1
Fig. 1 — Inscription Nr. 1

Res. 2 — Kitabe No: 2
Fig. 2 — Inscription Nr. 2

Res. 3 — Kitabe No: 3
Fig. 3 — Inscription Nr. 3

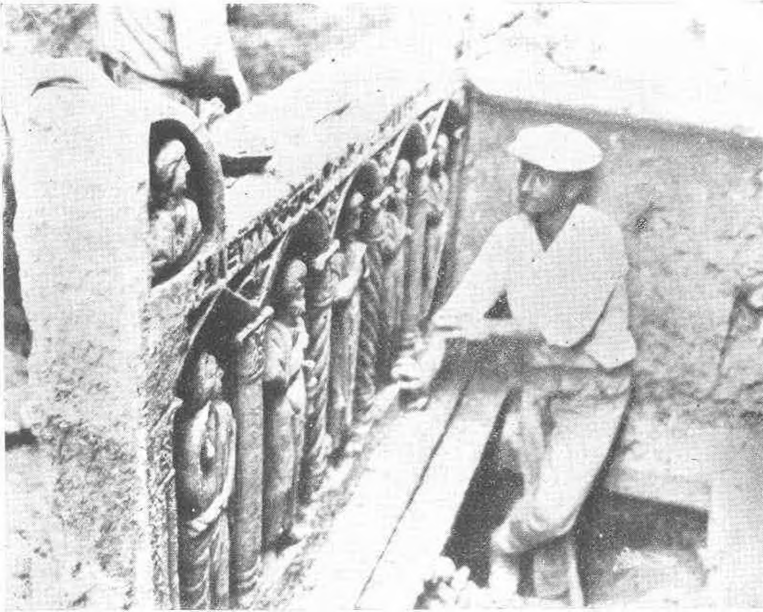
Res. 4 — Kitabe No: 4
Fig. 4 — Inscription Nr. 4

BULUNTU YERİ VE CİVARI

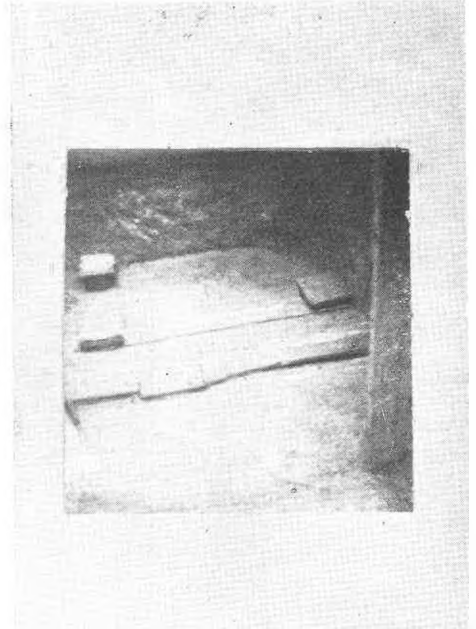
- 1- Taşkasapta bulunan iki kabartma No. 5422 - 5423
- 2- 4536 No.lu kabartmanın bulunduğu yer
- 3-5- Stel ve lahit buluntusu veren yerler

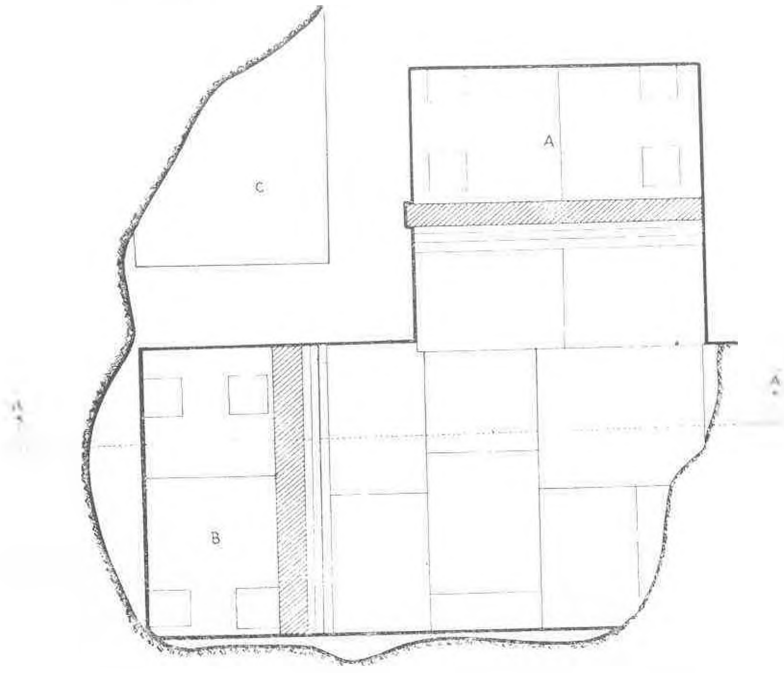
1 — Taşkasap ve Çapa civarı ile buluntu yeri

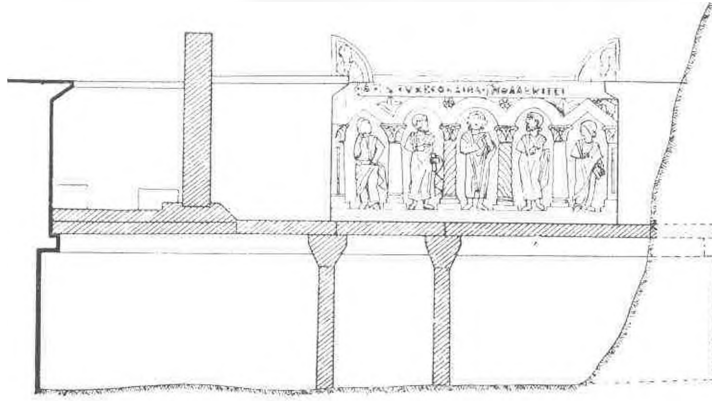
3 — 5422 No.lu kabartma bulunduğu sırada.

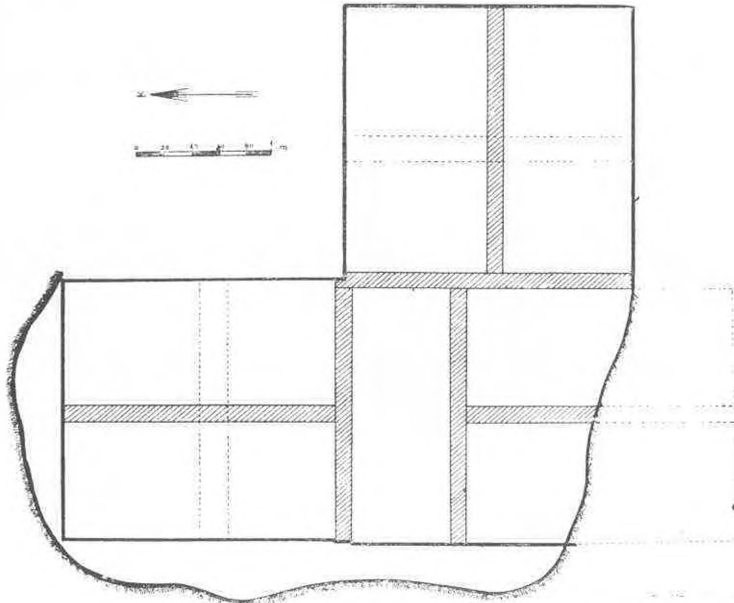
3. A — Mezar içindeki kaidelerin durumu.

KABARTMALI MEZARLARIN PLANI

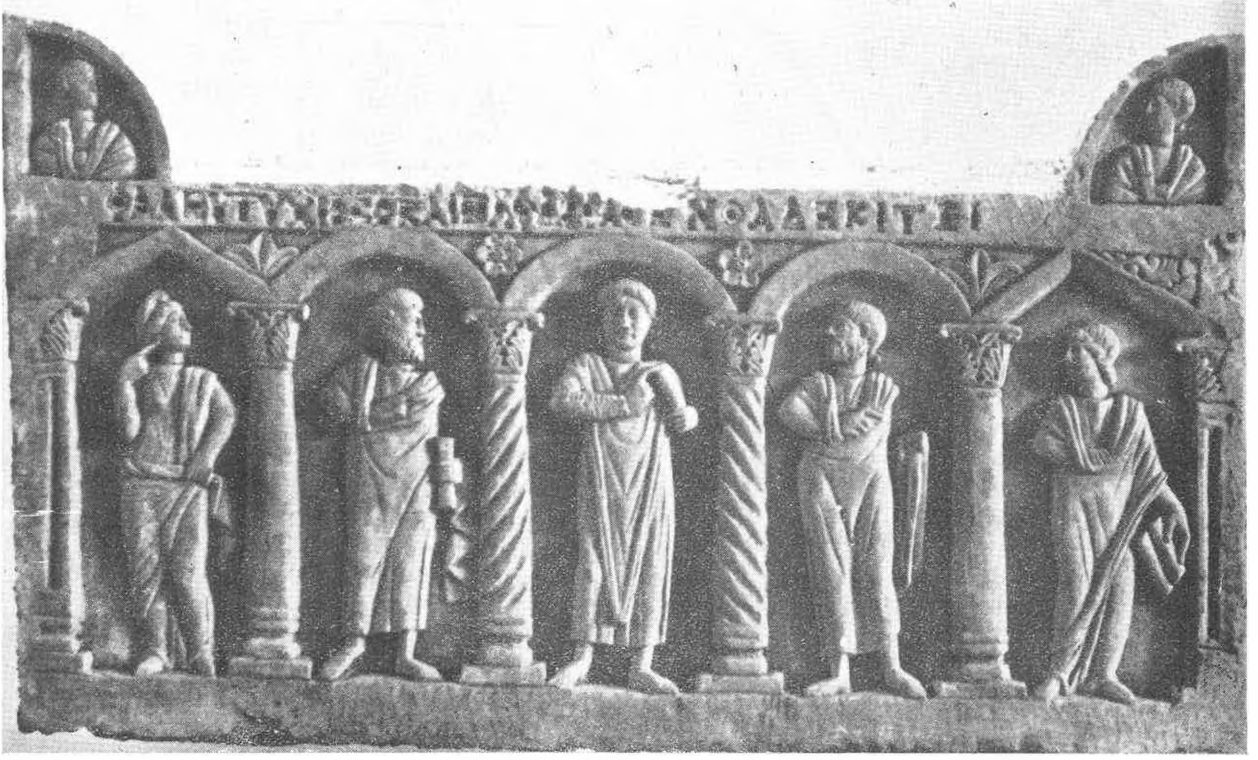

A - A KESİTİ

KABARTMALAR ALTINDAKİ MEZARLARIN PLANI

2 — Kabartmaların bağlı oldukları mezarların plân ve kesiti.

4 — Taşkasapta bulunan 5422 No.lu kabrtma.

5 — Taşkasapta bulunan 5423 No.lu kabartma.

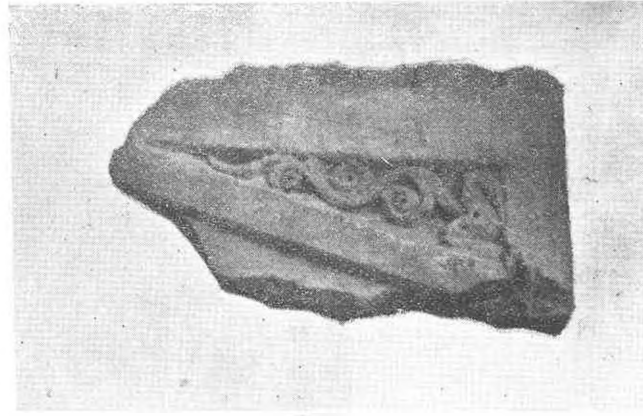
Res. 6

Res. 7

Res. 8

Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

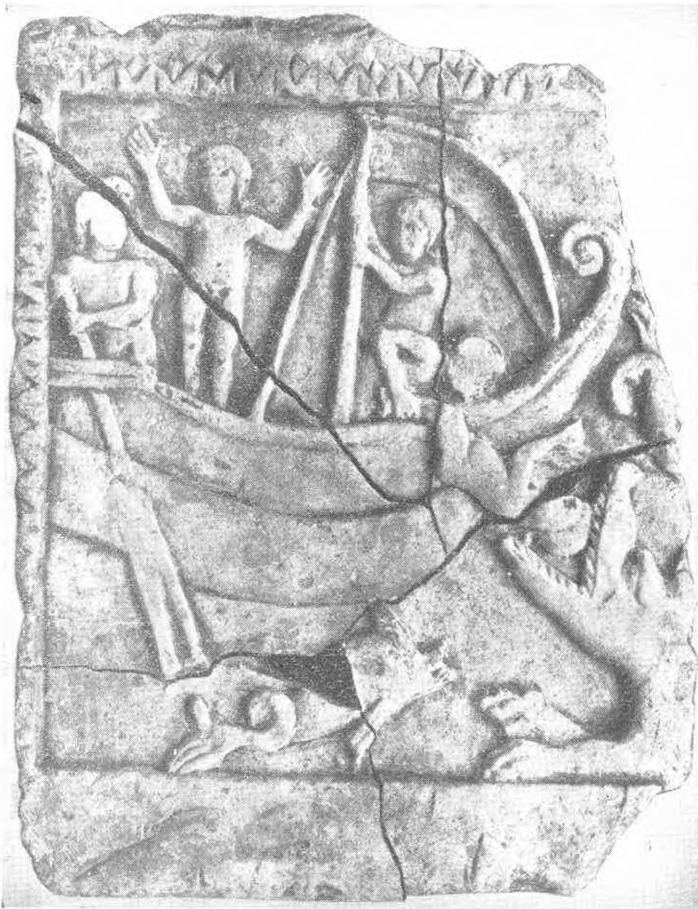

13 — Çapada bulunan 4536 No.lu kabartma.

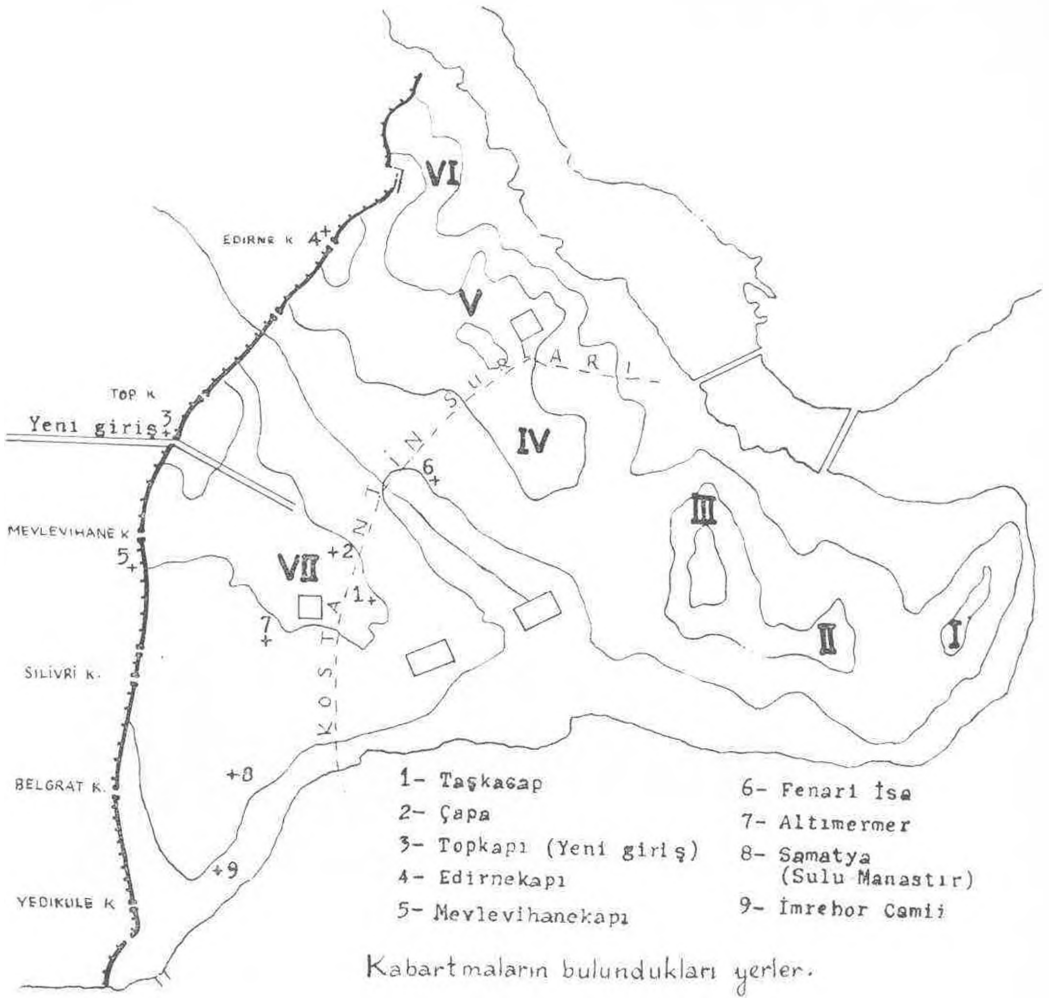
14 — Daniel kabartması.

15 — Yunusun denize atılışını gösteren kabartma (Fenari İsa).

16. A-B — Hazreti İbrahim'in kurban kesmesini gösteren kabartmanın önü ve arkası.

17 — Aynı tip kabartmaların bulunduğu noktaları gösteren kroki.

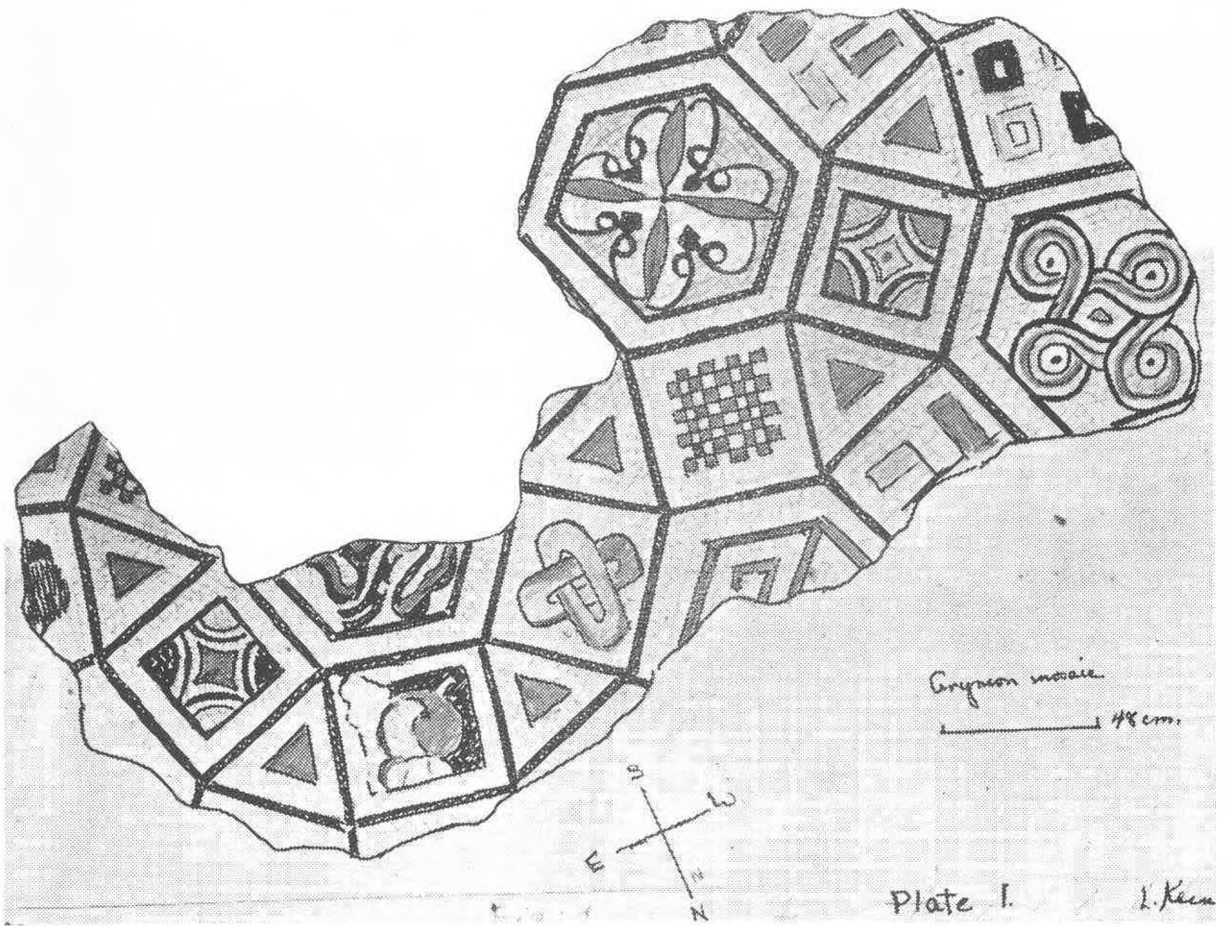

Fig. 1

Fig. 2

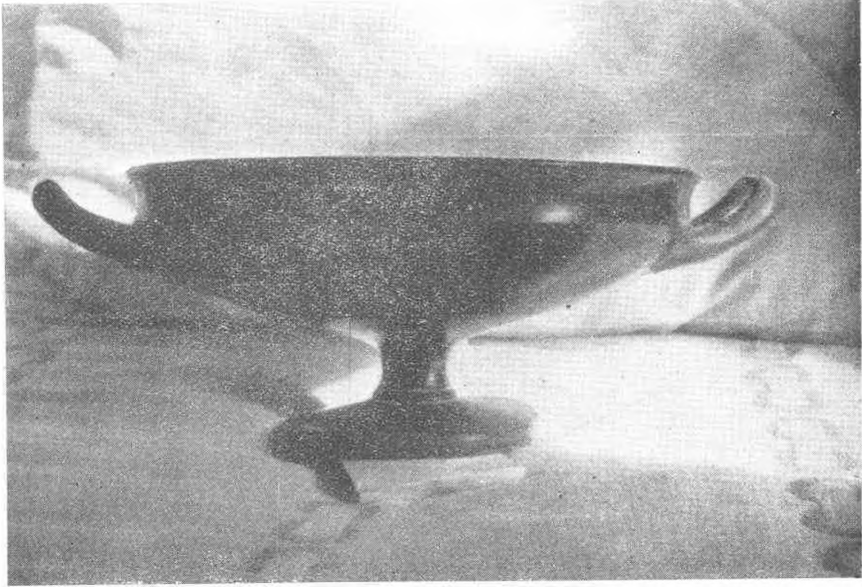

Fig. 3

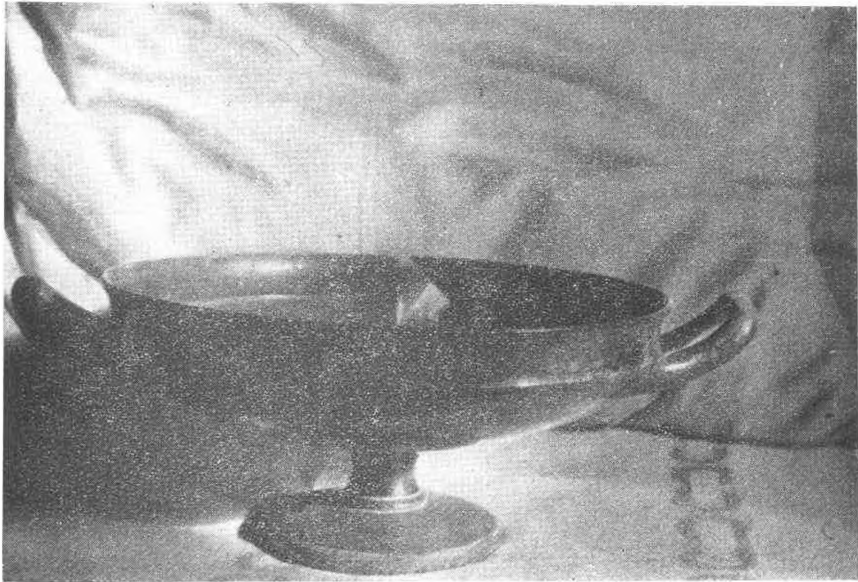

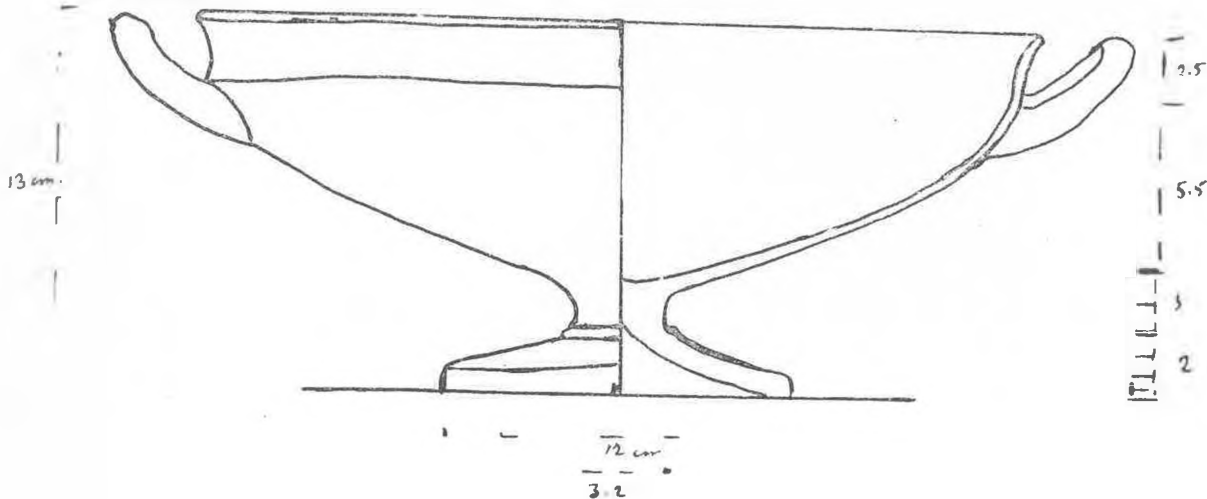
Fig. 4

Sections of the Gryneon bowls

total width - 34.5 cm.
 bowl diam. - 28 cm.
 moulding width - 2.5 cm.
 body height - 8 cm.
 stem height - 3 cm.
 base height - 2 cm.

Large black kylix
 stem diam. - 3.2 cm.
 base diam. - 12 cm.
 base moulding - 1 cm. high
 average handle thickness at
 base: - 1.6 cm.
 total height - 13 cm.

fabric - .35 cm thick
 hard black glaze on red-
 ware.

The

total width - 27.2 cm.
 total height - 9 cm.
 bowl diam. - 19 cm.
 moulding width - 1.8 cm.
 main frieze width - 3.5 cm.
 total body height from
 moulding - 5.8 cm.

base height - 1.4 cm.
 base diam. - 10 cm.
 average handle width - 1.8 cm.
 fabric - .35 cm. thick on body.

Very fine hard black glossy glaze on
 redware. Figures in blackfigure style,
 with touches of brown added.

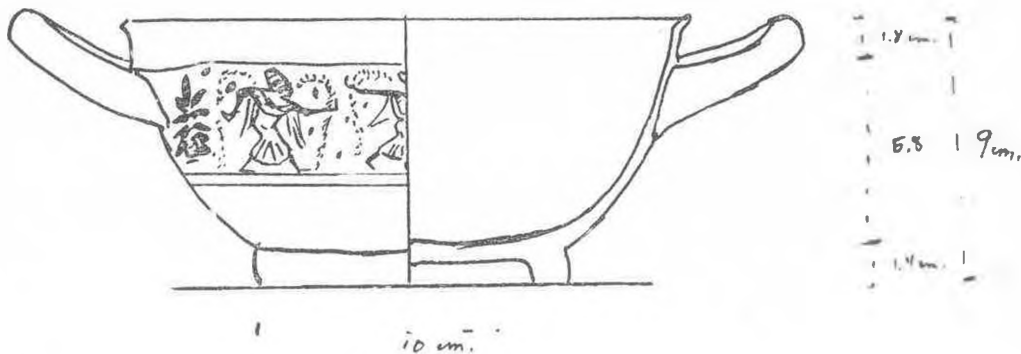
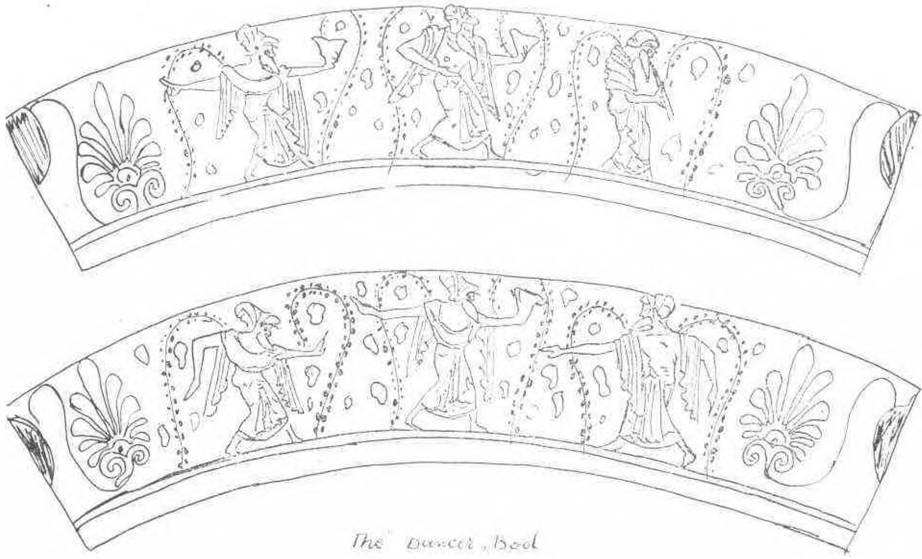

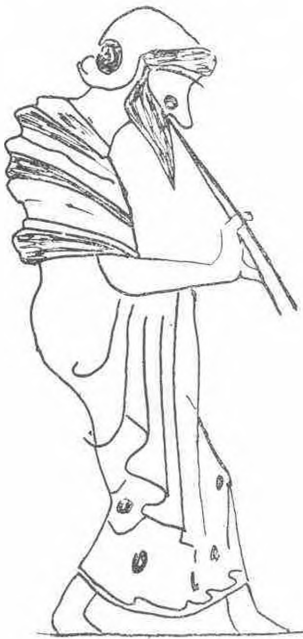
Fig. 5

The Dancer, Boal

Fig. 6

The Flute Player

A Dancer

Fig. 7

Dancer with a drinking (?) vessel

Fig. 8

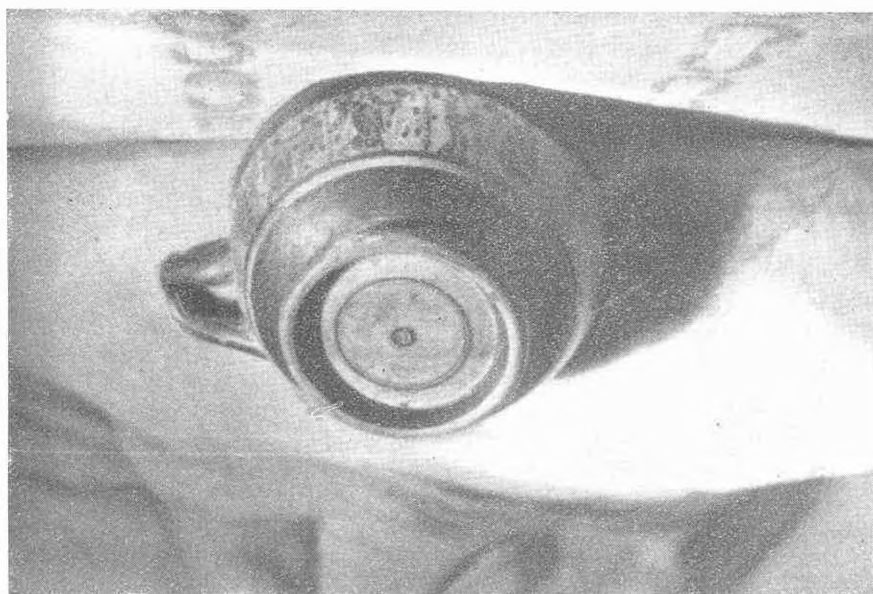

Fig. 9